

НАУЧНИЙ ДОВІДНИК

Л. В. КОСТЕНКО

ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

8-9

Рецензенти:

**Ю. П. Грицак, канд. геогр. наук,
доцент Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна;
Г. Д. Довгань, учитель географії ЗОШ № 5, м. Харків**

Структура і зміст посібника повною мірою відповідають вимогам чинної навчальної програми зі шкільних курсів фізичної, економічної і соціальної географії України. Навчальний матеріал згруповано за програмними темами і подано у наочній формі, тобто у вигляді таблиць, схем, діаграм, графіків тощо, які супроводжуються необхідними коментарями. Особлива увага приділяється роботі з термінами і поняттями, що є основними у курсі. Змістовний ілюстративний матеріал, який міститься у довіднику, посилює емоційне сприйняття навчальної інформації, активізуючи творче осмислення і більш глибоке засвоєння набутих знань.

Автори свідомо уникнули методичних порад щодо практичного використання посібника. Структурно-змістова простота і повнота зумовлюють необмеженість можливостей як самостійного опрацювання учнями наведеного матеріалу, так і роботи під керівництвом учителя. Такий підхід, на думку авторів-практиків, сприятиме ефективній реалізації навчально-виховних завдань.

Висловлюємо надію, що запропонований наочний довідник буде надійним помічником і порадиником в опануванні шкільного курсу географії України.

У довіднику використані такі умовні скорочення:

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

АЕС — атомна електростанція
АР Крим — Автономна Республіка Крим
АПК — агропромисловий комплекс
ВВП — валовий внутрішній продукт
ВЕС — вітрова електростанція
ВНП — валовий національний продукт
ГАЕС — гідроаккумулятивна електростанція
ГПП — геополітичне положення
ГЕС — гідроелектростанція
ГТЕС — геотермальна електростанція
ЕГП — економіко-географічне положення

КАП — континентальні арктичні повітряні маси
КПП — континентальні помірні повітряні маси
КТП — континентальні тропічні повітряні маси
МАП — морські арктичні повітряні маси
МПП — морські помірні повітряні маси
МТП — морські тропічні повітряні маси
НД — національний дохід
ПТК — природно-територіальні комплекси
СЕС — сонячна електростанція
ТЕС — теплова електростанція
ЧАЕС — Чорнобильська атомна електростанція

Костенко Л. В.

К72 Географія України. 8—9 класи: Наочний довідник. — К.; Харків: Веста, 2007. — 135 с.

Видання містить навчальний матеріал у вигляді таблиць, схем, діаграм, малюнків тощо зі шкільних курсів фізичної, економічної і соціальної географії України, що повною мірою відповідає чинній навчальній програмі.

Наочний довідник розрахований на учнів, абітурієнтів і вчителів географії.

Навчальне видання

КОСТЕНКО Лілія Вікторівна
Географія України. 8—9 класи
Наочний довідник

Редактор *Н. П. Гур'єва*
Технічний редактор *О. В. Романова*
Коректор *О. Г. Неро*

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 2540 від 26.06.2006. 61064 Харків, вул. Бакуніна, 8А

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.
Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.
З питань реалізації: (0572) 58-25-61.
www.ranok.com.ua

© Л. В. Костенко, 2007
© ТОВ «Веста», 2007

ЗМІСТ

8 клас. Фізична географія України

Що вивчає фізична географія України	6
РОЗДІЛ I. УКРАЇНА ТА ЇЇ ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	
Тема 1. Фізико-географічне положення України	8
Тема 2. Джерела географічної інформації	9
Тема 3. Географічні дослідження на території України	11
РОЗДІЛ II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ І ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	
Тема 4. Рельєф	15
Тема 5. Тектонічні структури	18
Тема 6. Геологічна будова	20
Тема 7. Мінерально-сировинні ресурси	23
Тема 8. Геоморфологічна будова	26
Тема 9. Кліматичні умови та ресурси	27
Тема 10. Внутрішні води	31
Річки України	31
Озера України	33
Лимани України	34
Болота України	34
Штучні водойми України	35
Підземні води, основні артезіанські басейни України	36
Тема 11. Ґрунти і земельні ресурси	37
Тема 12. Рослинний покрив	39
Тема 13. Тваринний світ	41
Тема 14. Неприятливі природні процеси	43
РОЗДІЛ III. ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ І ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ	
Тема 15. Природно-територіальні комплекси	44
Тема 16. Фізико-географічне районування	45
Теми 17—19. Зони мішаних лісів, лісостепу і степу	47
Теми 20—21. Українські Карпати. Кримські гори	49
Тема 22. Природні комплекси морів, що омивають Україну	50
РОЗДІЛ IV. ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ УМОВ І ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	
Тема 23. Геоєкологічна ситуація в Україні	52
Тема 24. Використання й охорона природних умов і природних ресурсів	54
Тема 25. Фізична географія своєї області	56

9 клас. Економічна і соціальна географія України

Що вивчає економічна і соціальна географія України	60
РОЗДІЛ I. УКРАЇНА НА КАРТІ СВІТУ	
Тема 1. Географічне положення України. Державний кордон	61
Тема 2. Адміністративно-територіальний устрій	63
Тема 3. Українські історичні землі	64

РОЗДІЛ II. НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Тема 1. Кількість, розміщення й густота населення, його вікова і статевая структура.	67
Тема 2. Національний та етнічний склад населення	68
Тема 3. Система розселення і розвиток поселень	69
Тема 4. Трудові ресурси і зайнятість населення	70

РОЗДІЛ III. ГОСПОДАРСТВО

Тема 1. Загальна характеристика господарства України.	72
Тема 2. Економічний потенціал України.	74
Тема 3. Промисловість	76
Тема 4. Паливна промисловість.	79
Тема 5. Електроенергетика	80
Тема 6. Металургійна промисловість	82
Тема 7. Машинобудування і металообробка	83
Тема 8. Хімічна промисловість	85
Тема 9. Лісова й деревообробна промисловість	86
Тема 10. Промисловість будівельних матеріалів	88
Тема 11. Легка промисловість	89
Тема 12. Харчова промисловість	91
Тема 13. Соціальна інфраструктура	92
Тема 14. Сільське господарство	92
Рослинництво	94
Тваринництво	95
Тема 15. Транспорт	96
Тема 16. Україна і світове господарство. Зовнішні економічні зв'язки України	98

РОЗДІЛ IV. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНИ

Тема 1. Економіко-географічний поділ України	100
Північно-Східний економічний район	101
Причорноморський економічний район	102
Донецький економічний район	103
Придніпровський економічний район	104
Столичний економічний район	105
Центральний економічний район	106
Подільський економічний район	107
Північно-Західний економічний район	108
Карпатський економічний район	109

РОЗДІЛ V. ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ УМОВ І РЕСУРСІВ ТА ЇХ ОХОРОНА

Тема 1. Зміни природних умов і ресурсів під впливом господарської діяльності	110
--	-----

РОЗДІЛ VI. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

ТА ЇХ ПРОЯВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.	112
---	------------

РОЗДІЛ VII. ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ СВОЄЇ ОБЛАСТІ

Харківська область	114
--------------------------	-----

РЕГІОНАЛЬНІ ДОДАТКИ.

І	116
---------	-----

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	134
----------------------------------	------------

ЛІТЕРАТУРА	136
-------------------------	------------

Ф І З И Ч Н І А

ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

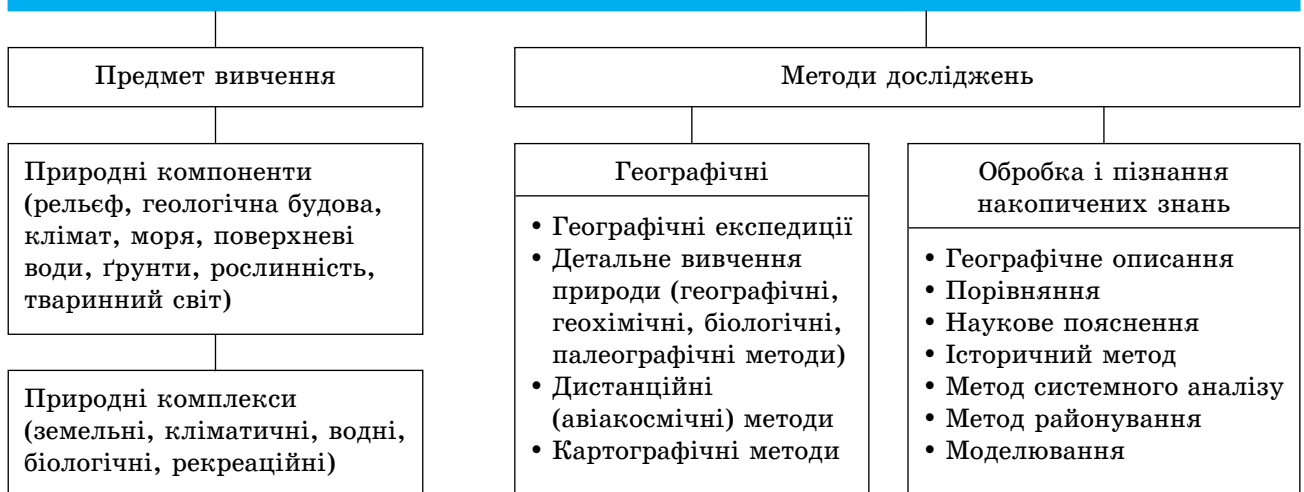
8 КЛАС

ЩО ВИВЧАЄ ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

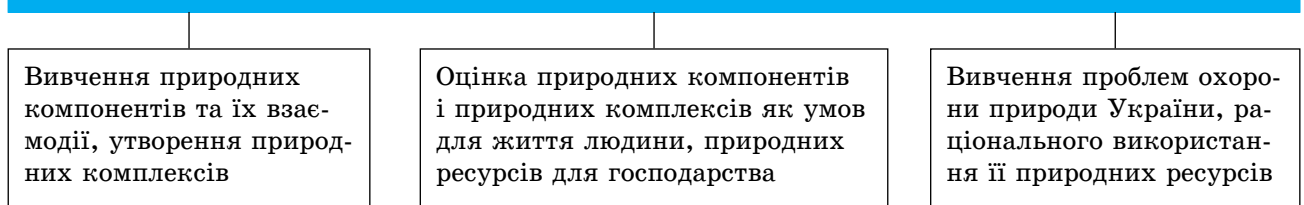
Фізична географія України — комплекс наук (геологія, кліматологія, метеорологія, геоморфологія, океанологія тощо), які вивчають природні компоненти і природні комплекси України.

Географія розвивається у тісному взаємозв'язку з біологією, фізикою, хімією, математикою та іншими науками.

Фізична географія України

Зміст курсу «Фізична географія України»

■ Етапи формування території України

Час	Історичні процеси і події
3,8—2,6 тис. років до н. е.	Існування трипільської культури (осілі хліборобські племена)
IX ст. до н. е.— III ст. н. е.	Заселення території України кімерійцями, скіфами, сарматами

Час	Історичні процеси і події
III—VI ст.	Територія України від зони мішаних лісів до Чорного моря і від Дону до Карпат заселена представниками племінного союзу антів
VI—VIII ст.	На території України оселяються племена східних слов'ян — поляни, сіверяни, древляни, дуліби, білі хорвати, уличі, тиверці
IX—XII ст.	Існування держави східних слов'ян Київська Русь на території від Балтії до Чорного та Азовського морів і від Північної Двини та Карпат до Волги
XIII—XVI ст.	Перебування українських земель під владою монголо-татар, Литви, Польщі, Угорщини, Османської імперії
XV ст.	Утворення Кримського ханства
XVI—XVIII ст.	Існування Запорізької Січі на території Середнього та Нижнього Подніпров'я
1648 р.	Відновлення внаслідок Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького української національної держави — Гетьманщини
1654 р.	Приєднання Гетьманщини до Московії
1667 р.	Україну поділено на дві частини: лівобережна з Києвом відійшла до Московської держави, правобережжя — до Польщі
Кінець XVIII ст.	Західноукраїнські землі входять до складу Австро-Угорщини
7(20) листопада 1917 р.	Проголошено у Києві Українську Народну Республіку (УНР)
13 листопада 1918 р.	Проголошено у Львові Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР)
22 січня 1919 р.	Об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу
1922 р.	Східна частина України (УСРР) входить до складу СРСР
1939 р.	Західноукраїнські землі возз'єдналися з Українською Радянською Соціалістичною Республікою
1940 р.	Приєднання до України Північної Буковини і Південної Бессарабії
1945 р.	До складу УРСР увійшло Закарпаття
1954 р.	Верховна Рада СРСР передає Кримську область до складу УРСР
24 серпня 1991 р.	Проголошено незалежність України та створення самостійної української держави

Розділ I. УКРАЇНА ТА ЇЇ ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тема 1. Фізико-географічне положення України

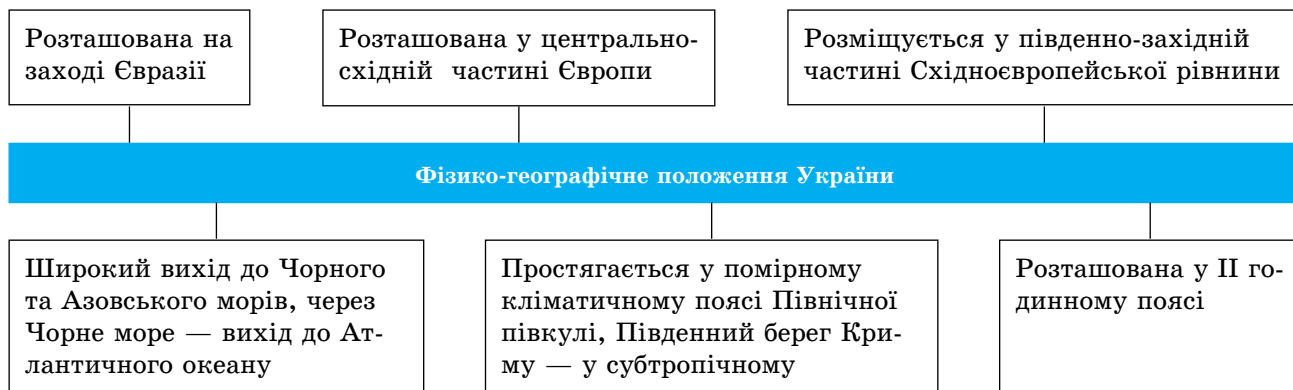
■ Україна — європейська держава

Загальні відомості	Адміністративно-територіальний устрій	Державні кордони
Площа 603,7 тис. км ² (I місце в Європі); населення 47,6 млн чол. (V місце в Європі)	АР Крим; 24 області. Міста Київ і Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України	Загальна довжина — 7590 км: суходільні — 5631 км; морські — 1959 км

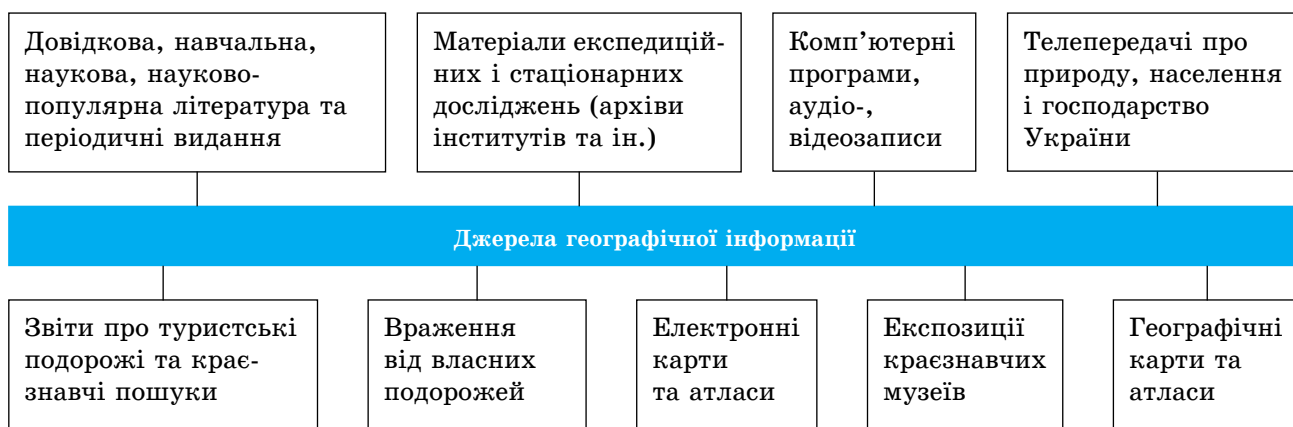
Географічне положення — розташування будь-якого географічного об'єкта на земній поверхні відносно інших географічних об'єктів.

■ Географічне положення України

Тема 2. Джерела географічної інформації

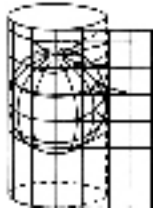

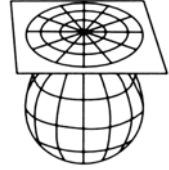
■ Карти — джерела географічних знань

Географічна карта — це зменшене та узагальнене зображення поверхні Землі, виконане на площині за допомогою умовних знаків у визначеному масштабі та проекції.

Картографічні проекції — математичні засоби зображення на площині сферичної поверхні земної кулі.

Види карт			
За масштабом	За змістом	За призначенням	За охопленням території
<ul style="list-style-type: none"> Дрібномасштабні (1 : 1 000 000) Середньомасштабні (1 : 200 000 — 1 : 1 000 000) Великомасштабні (1 : 10 000 — 1 : 200 000) 	Загальногеографічні, тематичні (фізико-географічні, економіко-географічні)	Навчальні, популярні, науково-довідкові, туристські, військові тощо	Світові та карти півкуль, карти материків, карти окремих частин материків

Види картографічних проєкцій

За характером спотворень	За побудовою картографічної сітки	
<ul style="list-style-type: none"> Рівнокутні не спотворюють кути і форми об'єктів земної поверхні, але спотворюють площу і довжину ліній Рівновеликі (рівноплощинні) правильно передають співвідношення площ Довільні спотворюють і кути, і лінії, і площі, і фігури, але значно менше, ніж рівновеликі та рівнокутні проєкції 	<ul style="list-style-type: none"> Циліндричні проєкції як допоміжну геометричну поверхню використовують бічну поверхню циліндра, дотичну до еліпсоїда 	
	<ul style="list-style-type: none"> Конічні як допоміжну геометричну поверхню використовують бічну поверхню конуса, дотичну до еліпсоїда 	
	<ul style="list-style-type: none"> Азимутальні як допоміжну геометричну поверхню використовують площину, дотичну до еліпсоїда 	

Картографічні способи зображення географічних об'єктів та явищ

Значкові	Площадні (контурні)	Ізолінії
<ul style="list-style-type: none"> Позамасштабні (геометричні, буквені, наочні) Лінійні (показують об'єкти лінійної протяжності) Знаки руху (для зображення різних просторових переміщень) 	<ul style="list-style-type: none"> Спосіб ареалів (позначення зони поширення певного явища на земній поверхні) Спосіб якісного фону (зображення явища за допомогою кольорової чи штрихової шкали) 	<ul style="list-style-type: none"> Горизонталі (рельєф) Ізотерми (середні температури повітря) Ізобари (атмосферний тиск) Ізогієти (кількість атмосферних опадів)

Топографічні карти — це детальні (великомасштабні) загальногеографічні карти, що містять великий обсяг інформації про роз-

міщення та властивості найважливіших природних і суспільних об'єктів місцевості.

Основні види вимірювання за топографічними картами

Визначення напрямків (за сторонами горизонту)	Визначення географічних і прямокутних координат	Визначення висоти та нахилу місцевості (за допомогою горизонталей — ліній, які сполучують точки з однаковою абсолютною висотою)	Визначення відстані (за допомогою масштабу)
---	---	---	---

Тема 3. Географічні дослідження на території України

■ Географічні дослідження території України у давні часи

Дослідник	Праця
Геродот (484—425 рр. до н. е.)	У праці «Скіфія» описав природу й населення півдня України, звернув увагу на темні родючі ґрунти
Гіппократ (460—377 рр. до н. е.)	Розширив відомості про Україну в праці «Про повітря, воду та місцевість»
Страбон (63/64 р. до н. е.—23/24 р. н. е.)	Описав територію півдня України у 17-томній «Географії»
Клавдій Птолемей (близько 87—160 рр.)	У праці «Географія» подає відомості про територію між Віслою і Доном
Пліній Старший (23/24—79 рр.)	Описав землі південної України у своїй 37-томній праці «Природна історія»
Костянтин Порфірородний	Зазначив українські назви порогів на Дніпрі та найважливіші пристані в пониззі Дніпра — о. Хортиця, о. Березань
Прокопій Кесарійський (кінець V ст.— 562 р.)	Наводить цікаві свідчення про східних і південних слов'ян
Ібн Абдаллаг (820—912 рр.)	Подає в описах своїх подорожей відомості про східних слов'ян
Ібн Баттута (1304—1377 рр.)	У книзі «Подарунок споглядачам про дива міст та чудеса подорожей» описав Крим та Приазов'я
Жільбер де Лянуа (XV ст.)	Описав західні та південно-західні землі України, узбережжя Чорного та Азовського морів
Зигмунд фон Герберштейн (1486—1566 рр.)	Видав книгу «Нотатки про московітські справи» — перший докладний опис географії України

Перші відображення території України

Карта узбережжя Чорного моря (від Варни до Керчі), зображена на щиті римського воїна

Карта в «Географії» Клавдія Птолемея (близько 87—160 рр.)

Карта Касторіуса (IV ст.)

Карта іспанського монаха Беатуса (776 р.)

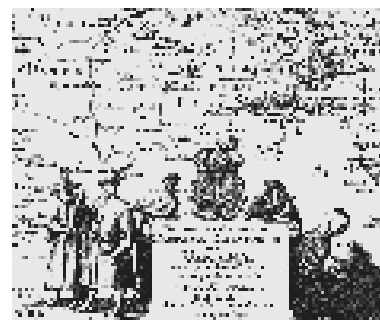
Карта арабського географа Ель Ідрісі (1100—1166 рр.)

Ербсторська карта світу (XIII ст.)

Герфордська карта світу (1280 р.)

Межиріч-карта

Карта Г. Л. де Боплана

■ Розвиток картографії в Україні у XVII—XVIII ст.

Дата	Назва карти
XVII ст.	«Чертеж украинских и черкасских городов от Москвы до Крыма»
1685 р.	«Чертеж Крыма и Азовского моря»
1745 р.	Карты Київщини, Криму, Причорномор'я, вміщені у «Російском Атласе»
XVII ст.	Карты Литви і Дніпра (4 аркуші в масштабі 1 : 1 300 000) (автор Т. Маковський)
1650—1653 рр.	Карта України в масштабі 1 : 452 000 (автор Г. Л. де Боплан)
1651 р.	Карта України в масштабі 1 : 1 800 000 (автор Г. Л. де Боплан) «Спеціальний і докладний план України з належними їй воєводствами, округами і провінціями» (в масштабі 1 : 463 000)

У 1720 р. було прийнято указ про початок першої в Росії державної картографічної зйомки з використанням координат широти і довготи та орієнтування карт на північ.

■ Вивчення природних умов і природних ресурсів України у XVII—XX ст.

Дата	Подія	Дослідник
Початок XVIII ст.	Розпочалися дослідження родовищ кам'яного вугілля в Донбасі	Г. Капустін
1768—1775 рр.	Експедиція з вивчення ґрунтів, рослинного та тваринного світу півдня України	Академік І. Гюльденштедт
1781—1782 рр.	У долині р. Саксагані розпочалися дослідження родовищ залізних руд	В. В. Решетняк
1781—1782 рр.	Складання опису природи, населення і господарства Лівобережжя, Криворіжжя, Причорномор'я	Академік В. Зуєв
1780-ті рр.	«Топографічний опис Чернігівського намісництва»	А. Шафонський
1798 р.	Книга «Записки про Малоросію, її жителів і виробництво»	Я. Маркевич
Друга половина XIX ст.	Фізико-географічні, геологічні, геоморфологічні, метеорологічні, зоогеографічні дослідження України	Товариство дослідників природи при Київському університеті
1964 р.	Заснування Географічного товариства УРСР	Те саме
1964 р.	Створення Сектора географії в Інституті геологічних наук при АН України	П. Погребняк — зав. відділом фізичної географії Сектора географії
1991 р.	Створення на основі Сектора географії Інституту географії Національної академії наук України	П. Шищенко

Дата	Подія	Дослідник
1960—1990 рр.	Здійснено великий обсяг географічних досліджень території України (склад корисних копалин, підземних вод, клімату та поверхневих вод, рекреаційних ресурсів, заповідних територій), складено багато тематичних карт територій України, що увійшли до Атласу природних умов і природних ресурсів України	М. Паламарчук, П. Шищенко, П. Масляк, Г. Танфільєв, В. Попов, В. Бондарчук та інші
1989—1993 рр.	Видання 3-томної «Географічної енциклопедії України»	Академія наук України

■ Дослідники України

Володимир Іванович Вернадський (1863—1945)

Вітчизняний природознавець, геолог, геохімік, мінералог, основоположник геохімії, радіогеології, біохімії. Академік, перший президент АН України (1919—1921 рр.). Проводив дослідження в Україні (Полтавщина, Житомирщина, Передкарпаття, Крим). Фундатор вчення про біосферу і ноосферу, перший дослідник геохімічних закономірностей будови й складу Землі. Під його керівництвом було проведено дослідження родовищ радіоактивних елементів.

Павло Аполлонович Тутковський (1858—1930)

Український геолог, гідролог, географ, палеонтолог, академік АН України. Один з організаторів і перший директор Національного географічного музею України. Автор наукових праць з питань мінералогії, палеонтології, четвертинної геології. Запропонував теорію еолового походження лесів. Здійснив перші спроби фізико-географічного районування Волині, дав загальну характеристику підземних вод України, розробив природне районування України.

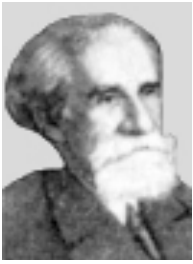
Степан Львович Рудницький (1877—1937)

Український географ, працював в університетах Львова, Кам'янець-Подільського, Праги, Харкова. Здійснив експедиції у Карпати, Закарпаття, Поділля, Придніпров'я, досліджував басейн Дністра. Автор «Краткої географії України» (1910—1914 рр.), шкільних підручників з географії України, наукових праць з питань геоморфології та соціально-економічної географії, краєзнавства та землезнавства. Заклав підґрунтя політичної географії України, проголошував ідею самостійності й незалежності України. Організатор і директор Українського науково-дослідного інституту географії і картографії (1927).

Георгій Миколайович Висоцький (1865—1940)

Український геоботанік, ґрунтознавець, лісівник і географ, доктор астрономії, академік АН України. Основні праці присвячені впливу гідрокліматичних умов на лісову рослинність, дії лісу на навколишнє середовище. Вивчав проблеми водного балансу ґрунту в залежності від рельєфу та рослинного покриву, причини безлісся степів. Запропонував ідею використання лісосмуг як найбільш раціональної форми лісонасаджень.

Борис Ізмаїлович Срезневський (1857—1934)

Український метеоролог і кліматолог, академік АН України. Один із організаторів метеослужби в Україні. Очоловав Київську метеорологічну обсерваторію. Наукові дослідження присвячені проблемам синоптики, гідрографії, теорії випаровування. Розробив теорію посушливості клімату, склав одну з перших схем кліматичного районування України. Займався вивченням шляхів циклонів, впливу погоди на людину, конструюванням метеоприладів.

Костянтин Григорович Воблій (1876—1947)

Український економгеограф, економіст, статистик, відомий дослідник природи, академік АН України. Працював завідуючим кафедрою економічної географії Київського університету. Основні наукові праці присвячені проблемам розвитку і розміщення продуктивних сил України, створенню нових галузей промисловості і комплексному розвитку районів. Розробив схему економічного районування України.

Петро Степанович Погребняк (1900—1976)

Видатний природознавець, лісівник, ґрунтознавець, геоботанік, дослідник ландшафтів, академік АН України. Організатор і директор Інституту лісівництва. Займався вивченням екології рослин, лісового ґрунтознавства, типології лісів. У 1852—1956 рр. провів велику роботу з вивчення природи і заліснення Олешківських пісків, стверджуючи, що даний ландшафт вторинний. Започаткував освоєння великих піщаних територій Херсонщини. Обґрунтував потребу створення в Україні широкої мережі еколого-географічних центрів. З 1950 по 1962 р.— Голова Українського товариства охорони природи.

Володимир Михайлович Кубійович (1900—1985)

Загальнознаний світовим науковим співтовариством географ, демограф і картограф. Наукові дослідження присвячені життю населення та особливостям розвитку господарства Карпат. Головний редактор 10-томної «Енциклопедії українознавства», один зі створювачів «Атласу України і суміжних країн», «Географії українських і суміжних земель». Автор багатьох статей з проблем географії України, розміщених в енциклопедіях зарубіжних країн.

Володимир Гаврилович Бондарчук (1905)

Радянський геолог, геоморфолог, академік Академії наук УРСР. Наукові дослідження присвячені вивченню регіональної і четвертинної геології, геотектоніки, геоморфології. Автор наукових робіт і підручників з геології України, геоморфології України і загальної геоморфології. Фундатор нового наукового напрямку — текторогенії, яка базується на єдності розвитку геологічних структур і рельєфу. Очоловав роботу над складанням Палеогеографічного атласу УРСР.

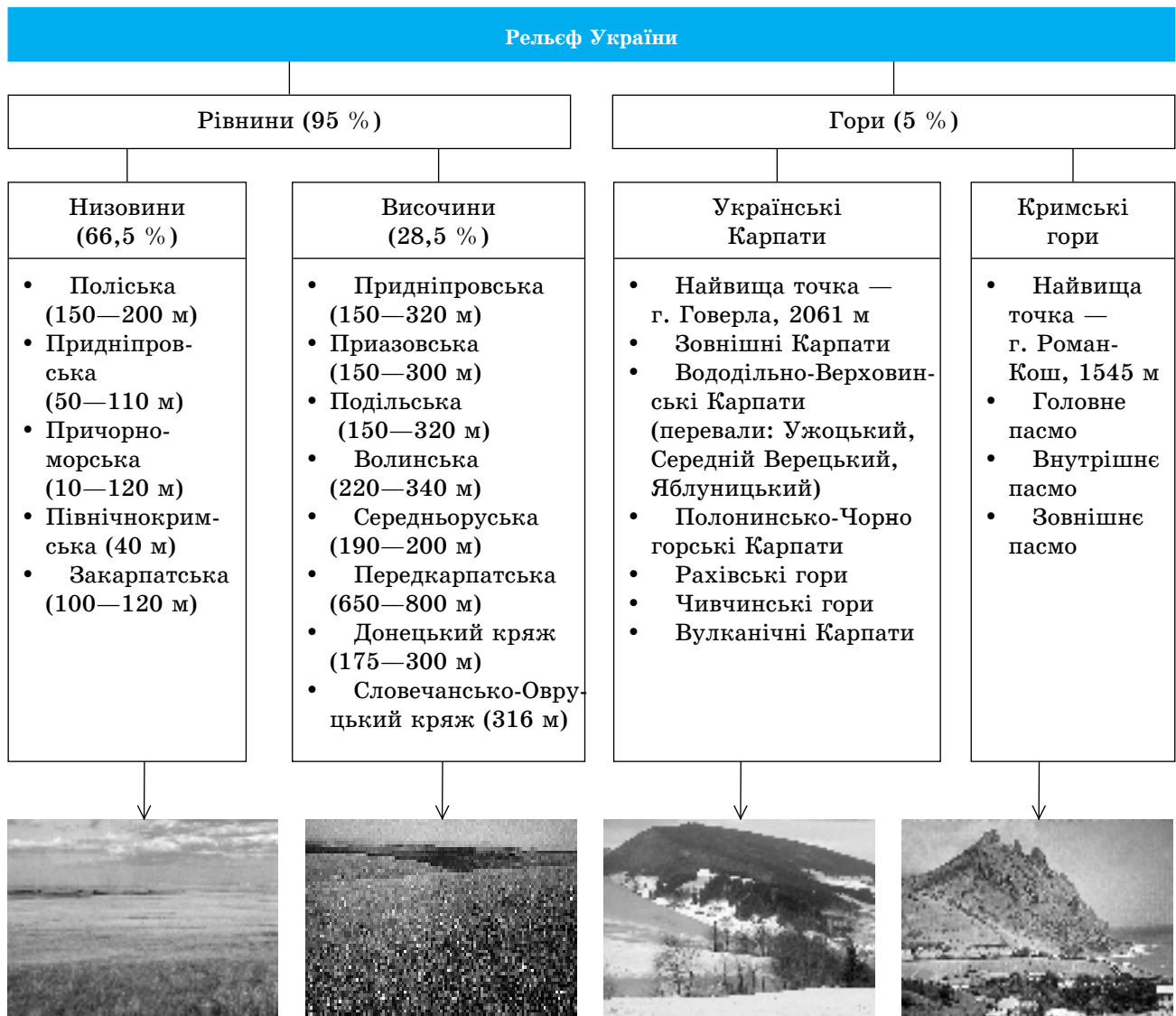
Максим Мартинович Паламарчук (1916—2000)

Економгеограф і економіст, академік АН України. Займався вивченням економіки промисловості та сільського господарства. Автор підручника з географії України для 9 класу загальноосвітніх шкіл, посібників з економічної географії України.

Розділ II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ І ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Тема 4. Рельєф

Рельєф — це сукупність нерівностей земної поверхні. Його особливості відображають на фізичних (загальногеографічних) картах.

■ Великі форми рельєфу України

■ Характеристика низовин і височин України

Назва форми рельєфу	Географічне положення	Пересічні висоти, м	Максимальна висота, м	Форми поверхні	Інші особливості
Південна частина Поліської низовини (до складу входить Слов'янсько-Овруцький кряж, 316 м)	Крайня північ території України	150—200	200	Рельєф рівнинний, трапляються гороподібні підвищення, вали, горби	Заболоченість, заторфованість, багато прісних озер, резервуар підземних прісних вод — найбільший в Україні, ліси з переважанням сосни
Придніпровська низовина	Північна і центральна частини лівобережжя Дніпра	50—170	236	Хвилястий характер рельєфу, яружно-балкова система, льодовикові та водно-льодовикові форми рельєфу	Поширені мішано-лісові, лісостепові та частково степові ландшафти

Назва форми рельєфу	Географічне положення	Пересічні висоти, м	Максимальна висота, м	Форми поверхні	Інші особливості
Причорноморська низовина (до складу входить Північнокримська рівнина)	Південна частина України, дугоподібна смуга завширшки 120—150 км	50—100	120	Поступово знижується до Чорного моря, часто трапляються яри, балки; вздовж узбережжя — осипи, обвали, зсуви	Поверхня Північнокримської рівнини поступово знижується до Сиваша (висота над рівнем моря — 40 м)
Закарпатська низовина (частина Середньодунайської рівнини)	Південно-західна частина Закарпаття	100—200	369	Плоска, східчаста, слабонахилена до річки Тиса	Розорано майже 50 % площі
Подільська височина	Південно-західна частина України	280—320	471 (г. Камула)	Поверхня дуже розчленована; виділяються пасма: Кременецькі гори, Гологори, Вороняки, Опілля, Розточчя, Товтри	Поширені карстові форми рельєфу
Волинська височина	Від Західного Бугу до західної межі Житомирської області	220—250	342 (Мізоцький кряж)	Слабохвиляста, розчленована долинами, балками, ярами	Поширені карстові форми рельєфу
Хотинська височина	Межиріччя Дністра та Пруту	350—400	515 (г. Берда)	Поверхня розчленована притоками річок Прут та Дністер	Більша частина височини вкрита буковими та дубовими лісами
Придніпровська височина	Уздовж правого берега Дніпра	Від 150—170 на півдні до 220—240 на півночі	323 (Канівські гори)	Плоска, хвиляста, подекуди горбиста, наявний загальний нахил на південний схід	Розчленована глибокими річковими долинами, ярами, балками
Приазовська височина	Південний схід України	150—300	324 (г. Бельмак-Могила)	На поверхню виходять кристалічні породи, які утворюють підвищення — так звані «могили»	Порізана ярами, балками, долинами річок

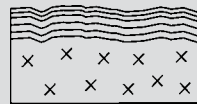
Назва форми рельєфу	Географічне положення	Пересічні висоти, м	Максимальна висота, м	Форми поверхні	Інші особливості
Донецька височина (складається з Донецького кряжа та Бахмут-Торецької рівнини)	Схід України	175—300	367 (г. Могила-Мечетна)	Трапляються осипи, обвали, зсуви, карстові форми	Дуже поширені антропогенні форми — вугільні терикони, відвали, кар'єри

Тема 5. Тектонічні структури

Тектоніка — галузь геології, яка вивчає будову і рухи земної кори, зміни форм геологічних тіл під впливом цих рухів. Тектонічною будовою обумовлюється характер рельєфу (розташування гір та рівнин, їхня висота тощо) та поширення родовищ корисних копалин.

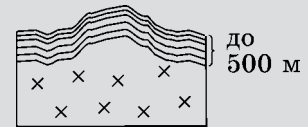
Тектонічна структура — це ділянка земної кори, обмежена глибинними розломами.

Платформа — це найдавніша малорухома ділянка земної кори.

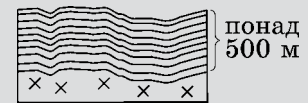

II ярус
I ярус

Щит — це вихід на земну поверхню фундаменту платформи.

Плита — це частина платформи, перекрита потужним (більше за 500 м) чохлам осадових порід (западини, прогини, масиви).

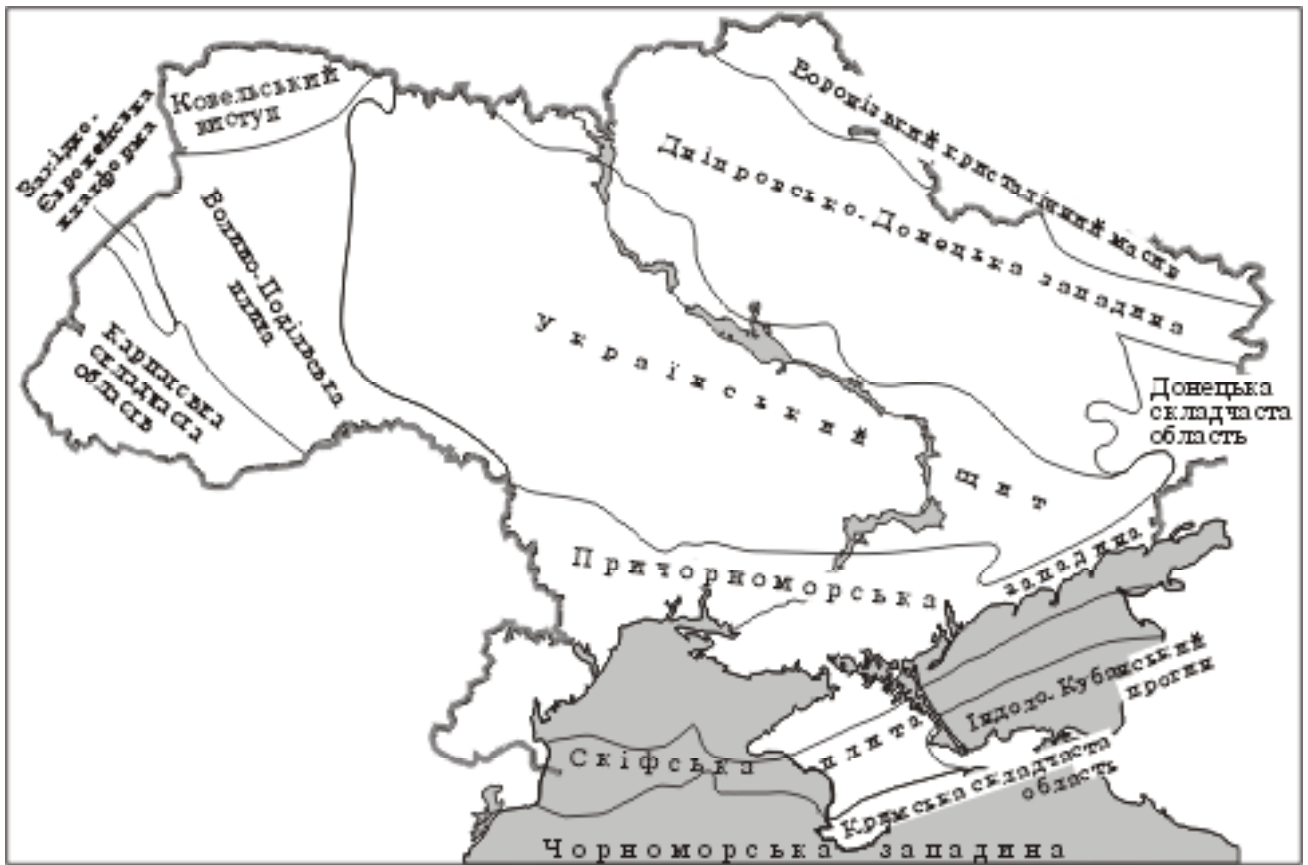

4/5 площі України належить до Євразійської літосферної плити, 1/5 — до Середземноморського рухливого поясу.

■ Взаємозв'язок тектонічних структур з основними формами рельєфу

Назва тектонічної структури	Географічне положення в межах України	Стисла характеристика	Відповідні форми рельєфу
I. Східноєвропейська докембрійська платформа	Охоплює східну, центральну і південну частини України	Фундамент платформи розчленований розломами на великі блоки	Височини і низовини
1. Український щит	Тягнеться з північного заходу на південний схід України, до Азовського моря	Довжина понад 1000 км, ширина 100—250 км. Середня частина трохи підійнята, краї — опущені. Складається з давніх гірських порід	Придніпровська і Приазовська височини

Назва тектонічної структури	Географічне положення в межах України	Стисла характеристика	Відповідні форми рельєфу
2. Волино-Подільська плита	Західна частина України	Розташована на межі Східноєвропейської платформи і Карпатської складчастої області, вкрита потужним шаром осадових порід (2 км)	Волинська і Подільська височини
3. Дніпровсько-Донецька западина	Північно-східна частина України	Найбільш потужний осадовий чохол (до 18 км)	Придніпровська низовина
4. Донецька складчаста область	Східна частина України	Межує з Дніпровсько-Донецькою западиною на південному сході; складається з потужних кам'яно-вугільних та соленосних шарів гірських порід	Донецький кряж
5. Причорноморська западина	Узбережжя морів	Заповнена різноманітними континентальними і мілководно-морськими відкладами потужністю до 2 км	Причорноморська низовина
II. Західноєвропейська платформа	Крайній захід України між Карпатською складчастою системою та західним краєм Східноєвропейської платформи	Фундамент платформи вкритий пластами осадових порід	Височини Розточчя, Опілля
III. Скіфська плита	Розташування між Гірським Кримом і Причорноморською западиною	Утворилася в палеозойську еру під час герцинського гороутворення. Фундамент залягає на глибинах від 500—1500 м на півдні і до 3000—6000 м на півночі	Рівнини Кримського півострова
IV. Середземноморський (альпійський) геосинклінальний пояс	Західна частина України і південь Кримського півострова	Являє собою молоді тектонічні підняття, де рухи земної кори відбуваються дотепер	Гори і западини
1. Карпатська складчаста область	Західна частина України	Альпійська епоха гороутворення. Потужні відклади пісковиків, конгломератів, сланців, вапняків	Передкарпатська западина, Східні Карпати, Закарпатська западина
2. Кримська складчаста область	Південь України	Мезозойська складчастість та альпійська епоха гороутворення. Складчастобрілові споруди Гірського Криму та Індоло-Кубанської западини. Складаються з глинистих сланців, пісковиків, вапняків, мергелів	Кримські гори

Тема 6. Геологічна будова

Геологія — це система наук про Землю, земну кору, її склад, будову, рухи та історію розвитку, а також розміщення корисних копалин.

На основі вивчення скам'янілих решток тварин, рослин тощо, які знайдені у певних гірських породах, із урахуванням послідовності їхнього нашарування вчені-геологи створили геохронологічну шкалу часу. Ця шкала, за якою встановлюється відносний вік гірських порід, використовується для складання геологічних карт. Геологічна карта за допомогою кольо-

рів показує, де на земну поверхню виходять різні за віком геологічні шари гірських порід. Тобто за цією картою можна скласти уявлення про геологічні зміни певної території, зокрема України.

Сучасна геологічна будова території України — результат дії складних, багатопланових і різних за інтенсивністю процесів, які тривали протягом багатьох геологічних ер та періодів.

Геологічні методи дослідження дозволяють визначити абсолютний і відносний вік гірських порід.

Абсолютний вік гірських порід — це вік, який визначається в одиницях астрономічного часу (роки, тисячі, мільйони та мільярди років).

Відносний вік гірських порід — це вік, за яким роблять висновки лише про відносну послідовність геологічних подій.

Визначення абсолютного і відносного віку гірських порід дає змогу систематизувати отримані результати в геохронологічній таблиці, або таблиці геологічного літочислення.

Палеогеографічні умови — фізико-географічні умови, що змінювались протягом геологічної історії.

■ Геохронологічна таблиця

Ера, індекс, тривалість	Період	Гороутворення	Зміна природних умов на території України
Кайнозойська (кайнозой), Kz, 67 млн років	Четвертинний (антропоген)	Альпійське	Переважає суходіл. Відбувалось помірне коливання земної кори. Декілька періодів материкового зледеніння, серед яких найбільш потужне — Дніпровське (льодовик охоплював північну частину території України, досягаючи сучасного міста Дніпропетровська). Розвинулись річкові долини, сформувалась сучасна зональність ландшафтів
	Неогеновий (неоген)		Загальне підняття платформної частини, утворення берегових рифів, часта зміна кліматичних умов (від субтропічних до помірних). Утворення покладів нафти, горючих газів, калійних солей тощо
	Палеогеновий (палеоген)		Трансгресія (наступання) морів за виключенням Українського щита і західної частини Подільської височини. Активні тектонічні рухи привели до утворення Карпатських і Кримських гір
Мезозойська (мезозой), Mz, 170 млн років	Крейдовий (крейда)	Мезозойське	Накопичення потужних відкладів крейди у западинах та складчастих областях. Наприкінці періоду більшість території сучасної України стала суходолом
	Юрський (юра)		Майже повна відсутність морських басейнів. Процеси вулканізму відбувалися в Криму, районі Чорноморської западини, Донецькій складчастій області
	Тріасовий (тріас)		
Палеозойська (палеозой), Pz, 345 млн років	Пермський	Герцинське	Територія України зостається переважно суходолом, в кінці періоду розпочинається тривала кімерійська тектонічна епоха. На півдні та сході суходол опускається (Карпати, Крим), висихають водойми на території Донбасу
	Кам'яно-вугільний (карбон)		Утворення покладів вугілля в межах Донецького басейну і Галицько-Волинської западини
	Девонський (девон)		Формування Дніпровсько-Донецької западини. Активна тектонічна діяльність у районі Донбасу

Ера, індекс, тривалість	Період	Гороутворення	Зміна природних умов на території України
Палеозойська (палеозой), Pz, 345 млн років	Силурійський (силур)	Герцинське	Формування на південному сході морських басейнів. Активне горотворення в межах сучасних Карпат
	Ордовіцький (ордовик)		
	Кембрійський (кембрій)	Байкальське	Моря займали територію Волині, Поділля, Карпат, Дніпровсько-Донецької западини
Протерозойська (протерозой), Pt, близько 2000 млн років	Пізній, ранній протерозой		Земна кора була рухливою, відбувалися процеси її підняття й опускання. Сформувався Український щит, утворився ярус фундаменту Карпат
Архейська (архей), Ar, близько 1000 млн років	Пізній, ранній архей		Горотворчі процеси, вулканізм, вивітрювання та метаморфізація гірських порід

■ Поширення четвертинних (антропогенових) відкладів на території України

Тектонічна структура	Період утворення	Види гірських порід
Український щит	Архейський, протерозойський	Граніти, гнейси, пегматити, кристалічні сланці, пісковики, лабрадорити
Волино-Подільська плита	Кембрійський	Піски, пісковики
Передкарпатський прогин	Ордовіцький, силурійський	Карбонатні пісковики, вапняки
Дніпровсько-Донецька западина	Девонський, пермський	Доломіти, сланці, пісковики, глини, вапняки
Донецька складчаста область	Карбоновий	Сланці з прошарками кам'яного вугілля, пісковики
Кримська складчаста область (передгір'я)	Тріасовий, юрський, крейдовий	Сланці, вапняки, мергелі, глини, піски, пісковики
Карпатська складчаста область	Крейдовий, палеогеновий, палеозойський	Карпатський фліш (вапняки, крейда, пісковики, сланці, кварцити, мармур)
Причорноморська западина	Неогеновий	Вапняки, глини, пісковики, піски
Закарпатська западина	Кайнозойський	Вулканічні породи перекриті глинами, галькою

Тема 7. Мінерально-сировинні ресурси

Мінерально-сировинні ресурси — сукупність розвіданих запасів корисних копалин, які використовуються або можуть використовуватися в господарській діяльності.

На території України поєднуються різні за віком та умовами утворення тектонічні структури, тому в її межах сформувалися різні гірські породи і відповідно — корисні копалини.

■ Корисні копалини України і їх зв'язок з тектонічною будовою

Мінерально-сировинні ресурси	Види	Корисні копалини	Тектонічна будова
Рудні (металеві)	Руди чорних металів	▲ Залізні	Фундамент Українського щита (Криворізький, Кременчуцький та Білозерський басейни), Індоло-Кубанський прогин (Керченський басейн)
	Руди кольорових металів	▣ Манганові	Осадочний чохол Українського щита (Нікопольський басейн)
		▼ Нікелеві та кобальтові	Кора вивітрювання Українського щита
		◈ Титанові	Розсипи чохла Українського щита
		■ Алюмінієві	Фундамент Українського щита
		▬ Мідні	Волино-Подільська плита
		☢ Поліметалеві (свинцево-цинкові)	Вулканічні Карпати, Донецька складчаста область
		● Ртутні	Донецька складчаста область, Закарпатська западина
		◐ Золото	Фундамент Українського щита, вулканічні Карпати
Паливні	Енергетичні горючі	■ Кам'яне вугілля	Донецька складчаста область, Дніпровсько-Донецька западина, Львівський прогин
		▨ Буре вугілля	Осадочний чохол Українського щита
		☒ Торф	Долини річок на півдні та заході України
		△ Газ	Скіфська плита, шельф Чорного та Азовського морів, Дніпровсько-Донецька западина, Причорноморська западина, Передкарпатський прогин, Індоло-Кубанський прогин
		▲ Нафта	
		▬ Горючі сланці	Осадочний чохол у центральній частині Українського щита

Мінерально-сировинні ресурси	Види	Корисні копалини	Тектонічна будова
Нерудні (неметалеві)	Гірничо-хімічна сировина	 Саморідна сірка	Передкарпатський прогин, Дніпровсько-Донецька западина
		 Кам'яна сіль	
		 Калійна сіль	
		 Графіт	Фундамент Українського щита
	Будівельна сировина	 Каолін	Кора вивітрювання Українського щита
		 Граніт	Фундамент Українського щита
		 Вапняк	Скіфська плита, Причорноморська западина
		 Мармур	Український щит
		 Крейда	Воронізький масив, Волино-Подільська плита
	Металургійна сировина	 Вапняк флюсовий	Кримська і Донецька складчасті області, чохол Українського щита
		 Вогнетривка глина	Донецька складчаста область
Кольорове та ювелірне каміння	 Мармуровий онікс	Фундамент Українського щита	
	 Топаз, берил, кварц	Український щит	
Мінеральні води й мінеральні грязі	 Мінеральні води Термальні води Лікувальні грязі	Передкарпатський прогин, Закарпатська западина, кора вивітрювання Українського щита, Скіфська плита	

■ Характеристика основних залізорудних і вугільних басейнів України

Назва	Географічне положення	Стисла характеристика
Криворізький залізорудний басейн	Витягнутий вузькою смугою з півночі на південь уздовж річок Інгулець, Саксагань та Жовта	I місце за запасами. Залізні руди виходять на поверхню, глибина залягання сягає 2,5 км. Шахтним способом видобувається високоякісна руда (50—60 % вмісту заліза), відкритим способом — збіднені руди (35—40 % вмісту заліза)
Кременчуцький залізорудний басейн	Простягається у меридіональному напрямку приблизно на 45 км	II місце за запасами. У його межах знаходиться п'ять окремих родовищ залізних руд
Керченський залізорудний басейн	Територія Керченського півострова	На невеликих глибинах залягають руди (вміст заліза 30—40 %) осадового походження. Руди містять легуючі компоненти — ванадій та марганець, які підвищують їхню цінність

Назва	Географічне положення	Стисла характеристика
Донецький кам'яновугільний басейн (Донбас)	Східна частина України: території Луганської, Донецької, Дніпропетровської і частково Полтавської та Харківської областей	Площа — 50 тис. км ² . Промислові запаси — 43,2 млрд т, коксівне вугілля — 30 % загальних запасів. Максимальна глибина залягання пластів — 1200 м, середня — 500—700 м. Потужність шарів — 0,5—2 м
Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн	Північний захід України, межа Львівської і Волинської областей	Площа — 10 тис. км ² . Глибина залягання пластів — 300—700 мм. Потужність шарів — до 2,8 м. Коксівне вугілля — до 40 % загальних запасів
Дніпровський буровугільний басейн	Уздовж Дніпра, з північного заходу на південний схід: Житомирська, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська та Запорізька області	Площа — 100 тис. км ² . Загальні запаси — 6 млрд т. Глибина залягання пластів — 150—180 м. Потужність пластів — 3—12 м

■ Вугільні та рудні басейни України

Тема 8. Геоморфологічна будова

Геоморфологія — наука, яка вивчає рельєф земної поверхні та його походження.

Абразія — процес руйнування берегів морськими (озерними) хвилями.

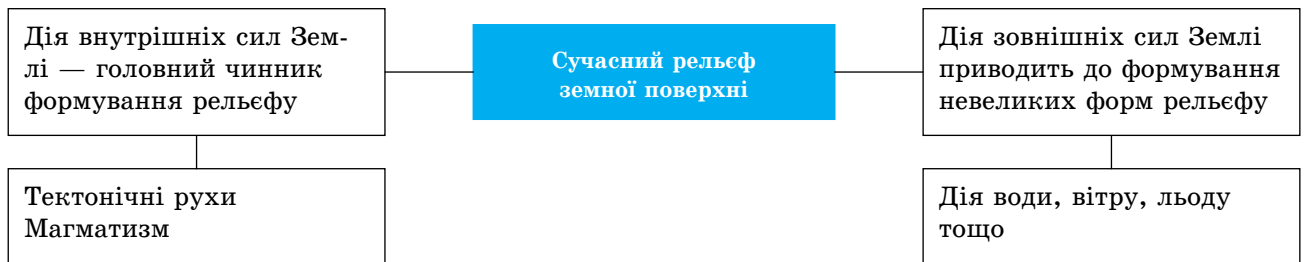
Акумуляція — процес накопичення пухкого мінерального матеріалу та органічних решток на земній поверхні.

Вивітрювання — процес руйнування і хімічних змін гірських порід на земній поверхні або близько під поверхнею під впливом темпе-

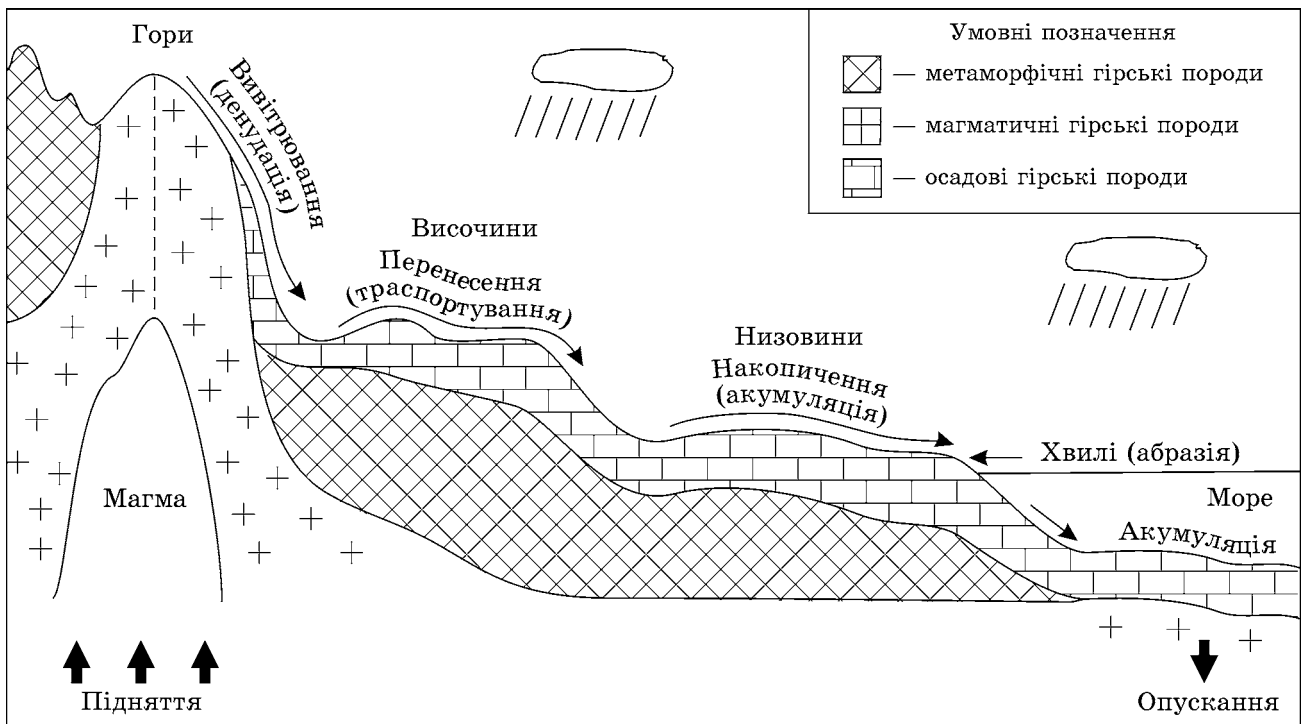
ратурних коливань, повітря, води, організмів.

Денудація — комплекс процесів знесення й перенесення (водою, вітром, льодом, прямим впливом сили тяжіння) продуктів руйнування гірських порід з їх подальшим накопиченням на знижених ділянках земної поверхні.

Ерозія — процес руйнування ґрунтів і гірських порід під дією постійних і тимчасових водотоків, а також вітру.

Рельєфоутворюючі процеси

Невеликі форми рельєфу — це форми рельєфу, що сформувалися переважно протягом етропогено-

вого періоду під впливом зовнішніх і внутрішніх сил Землі.

■ Типи невеликих форм рельєфу України

Тип рельєфу	Рельєфоутворюючі процеси	Форма рельєфу	Поширення в Україні
Денудаційний	Підняття	Пагорби-«останці», пасма, вали, уступи	Поліська низовина, Подільська, Придніпровська й Донецька височини, пасма Кримських гір
Водноерозійний	Ерозія та акумуляція. Робота постійних і тимчасових водотоків	Рівчаки, вимоїни, яри, балки, річкові долини	Повсюдно
Льодовиковий	Давня льодовикова денудація та акумуляція	Моренні рівнини, кари, цирки, ози, ками	Поліська низовина
Карстовий	Розчинення гірських порід під дією води	Печери, воронки, колодязі	Кримські гори, степова зона на півдні України
Еоловий	Вітрова ерозія, сипучі гірські породи	Пісчані пагорби й пасма, улоговини	Полісся, долини річок, морські коси
Гравітаційний	Сила тяжіння	Зсуви, обвали, осипи	Південний берег Криму, Українські Карпати, праві схили Дніпра та інших річок
Вулканічний	Давній вулканізм	Вулканічні хребти, горбистість, грязеві вулкани, лаколіти Криму	Українські Карпати, Закарпатська низовина, Кримські гори
Техногенний	Господарська діяльність людини	Кар'єри, тераси, терикони, вали тощо	У місцях господарського освоєння

Тема 9. Кліматичні умови та ресурси

Клімат — це багаторічний режим погоди, характерний для будь-якої місцевості. Клімат залежить від географічної широти певної території, відстані від морів та океанів, характеру морських

течій, висоти над рівнем океану, особливостей рельєфу.

Клімат більшої частини України є помірно-континентальним. На Південному березі Криму проявляються риси субтропічного клімату.

<p>Сонячна радіація — кількість сонячного тепла і світла, що надходить на земну поверхню (залежить від географічної широти місцевості, висоти Сонця над горизонтом і характеру підстилаючої поверхні)</p>	<p>Циркуляція атмосфери — горизонтальне переміщення повітряних мас над землею поверхнею</p>	<p>Характер підстилаючої (земної) поверхні — суходіл (рівнинний чи гірський), вода (солоня чи прісна), рослинність — безпосередньо впливає на розподіл сонячної радіації та рух повітряних мас</p>
---	---	--

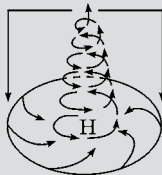
■ Розподіл сонячної радіації по території України

Крайні точки України	Географічна широта	Сумарна сонячна радіація, ккал/см ² на рік	Радіаційний баланс, ккал/см ² на рік	Середні температури, °С	
				січня	липня
Південна	52°23'	95	40,5	-7,6	+18,6
Північна	44°23'	127	63	-4,1	+23,8

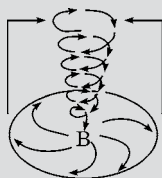
Висновок. У північній частині України 80 % сонячної радіації витрачається на випаровування і лише 20 % — на нагрівання повітря, у південній частині — по 50 %

Повітряні маси — великі маси повітря у тропосфері, що мають більш-менш однакові властивості (температура, вологість тощо) і напрям руху в одній із течій загальної циркуляції атмосфери. Переміщення повітряних мас відбувається у вигляді різних за розмірами вихорів.

Циклон — область низького атмосферного тиску із системою вітрів, спрямованою до центра.

Антициклон — область підвищеного атмосферного тиску із системою вітрів від центра до країв.

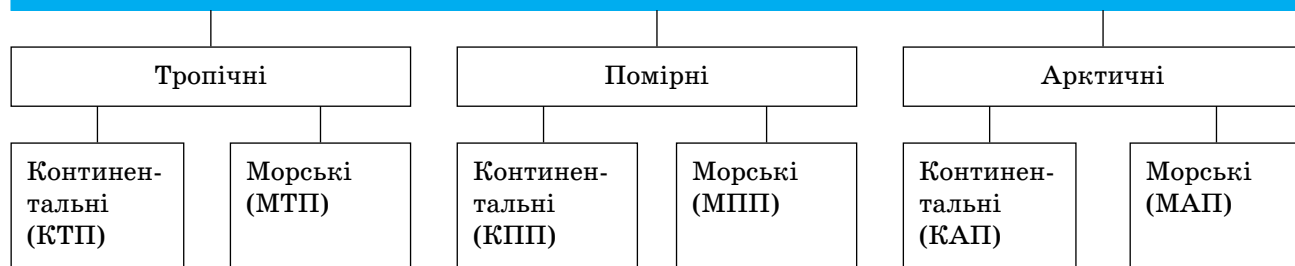
Погода — стан нижнього шару атмосфери (тропосфери) у даний час у даному місці.

Перші спостереження за погодою в Україні були проведені в Києві у 1770—1771 рр. військовим лікарем Й. Лерхе. Регулярні метеоспостереження в Києві ведуться з 1812 р. Перший метеоролог-спостерігач (на громадських засадах) — викладач однієї з київських гімназій М. Берлінський.

У наш час в Україні всіма метеорологічними дослідженнями керує Департамент гідрометеослужби і моніторингу Міністерства екологічної безпеки України, якому підпорядковані всі метео- і гідрологічні станції, науково-дослідні установи. При місцевих управліннях гідрометеослужби створені відділи або бюро, які займаються прогнозами погоди. У великих містах, при аеро- і морських портах, також є бюро служби погоди.

На базі відомостей про стан погоди на території України складаються синоптичні карти.

Повітряні маси, які впливають на клімат України

■ Типи повітряних мас і особливості погоди в Україні

Центр постійного атмосферного тиску	Тип повітряних мас	Особливості погоди
Осінньо-зимовий період		
Ісландський мінімум	МПП, МАП	Похмура, помірно м'яка, з опадами
Сибірський максимум	КАП	Ясна, суха, холодна
Середземноморська депресія	МПП	М'яка, снігопади та відлиги
Весняно-літній період		
Азорський максимум	МТП, КТП	Ясна, суха, жарка
Ісландський мінімум	МПП	Похмура, прохолодна, значна кількість опадів
Арктичний максимум	КАП, КПП	Ясна, суха, прохолодна

Альbedo — це здатність поверхні відбивати сонячну радіацію. Отже, чим більше показник альbedo, тим менше сонячної радіації поглинається поверхнею.

Від кількості поглинутої сонячної радіації залежать нагрівання земної поверхні й температура повітря над нею. Температура повітря впливає на **випаровуваність** (кількість вологи, яка може випаруватися за певних температур).

Для визначення забезпеченості території вологою використовують **коефіцієнт зволоження** — відношення річної кількості опадів O до випаровування U .

$$K_{зв} = \frac{O}{U}$$

$K_{зв} = 1$ — достатнє зволоження,
 $K_{зв} > 1$ — надмірне зволоження,
 $K_{зв} < 1$ — нестатнє зволоження.

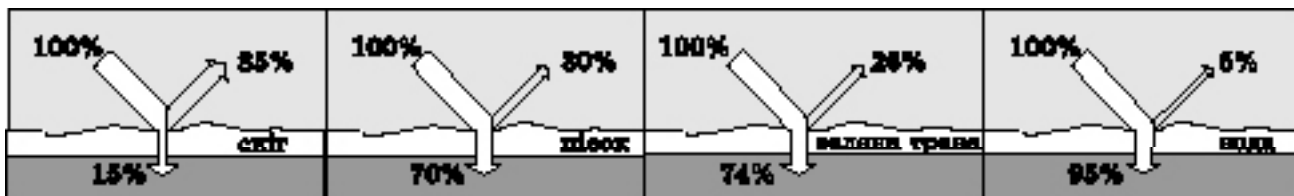
Кліматичні ресурси — це невичерпні природні ресурси, які включають сонячну енергію, вологу й енергію вітру.

Кліматичні умови, які враховуються у сільському господарстві (тривалість вегетаційного періоду, коефіцієнт зволоження тощо), називаються агрокліматичними.

Кліматичні умови, які сприяють лікуванню й відпочинку людей, складають рекреаційні кліматичні ресурси (Крим, Карпати тощо).

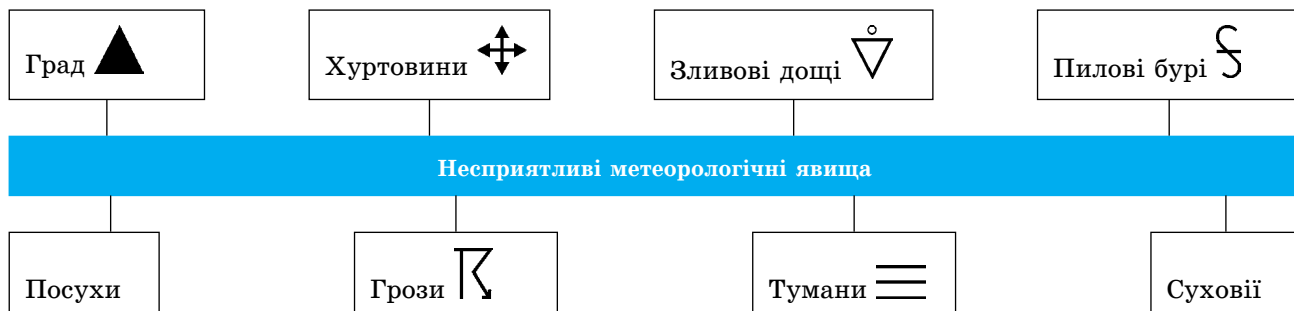
Синоптична карта — це карта, на якій за допомогою умовних позначень і цифр показано погоду на певній території в певний час за результатами сучасних спостережень.

■ Альbedo різних видів земної поверхні

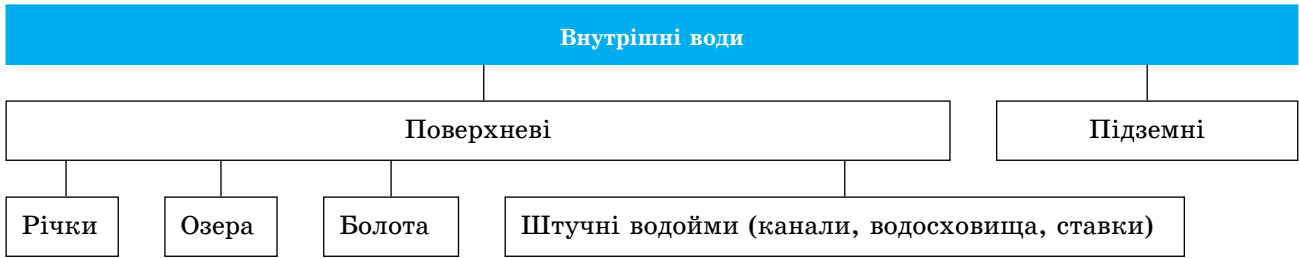

■ Кліматичні сезони на території України

Зима	Весна	Літо	Осінь
Температура повітря нижча 0 °С, тривалість 75—130 днів, помірно м'яка на заході, прохолодна на південному сході й сході	Температура повітря від 0 °С до +15 °С, тривалість 50—100 днів, погода нестійка	Температура повітря перевищує +15 °С, тривалість 100—165 днів, тепле, максимум опадів	Температура повітря від +15 °С до 0 °С, тривалість 65—100 днів, нестійка погода, зростання циклічної діяльності

Тема 10. Внутрішні води

Наявність і розміщення внутрішніх вод по території України залежать від клімату, рельєфу,

геологічної будови і господарської діяльності людини.

Річки України

На території України близько 71 тис. річок і струмків, з яких 4 тис. мають довжину майже 10 км, 120 — понад 100 км і тільки 8 річок завдовжки понад 500 км. До басейнів Чорного й Азовського морів належить 95 % річок, до басейну Балтійського моря — 5 %.

Режим річки — регулярні (добові, річні) зміни стану річки, зумовлені фізико-географічними властивостями її водозбірного басейну.

Витрати води в річці — об'єм води, що протікає через поперечний переріз потоку за одиницю часу ($\text{м}^3/\text{с}$).

Річний стік — витрати води в річці за рік (км^3).

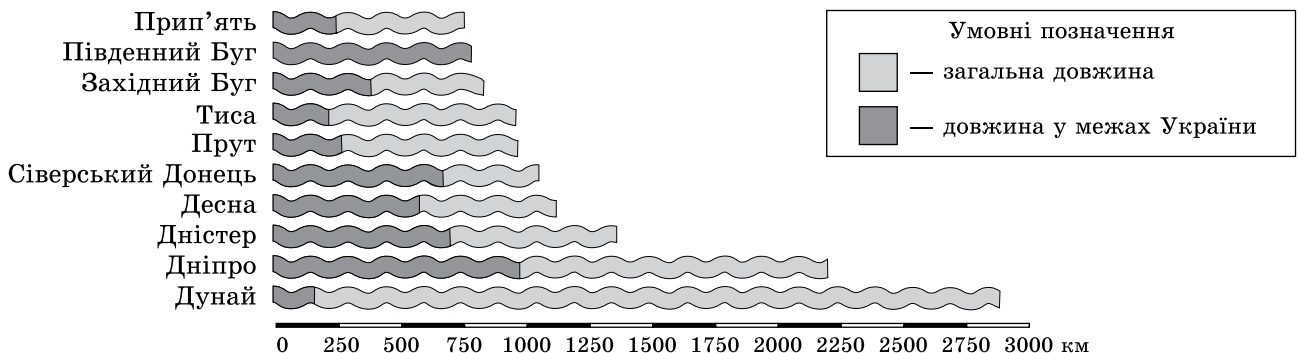
Падіння річки — перевищення її витоку над гирлом (різниця їхніх абсолютних висот), виражене в метрах.

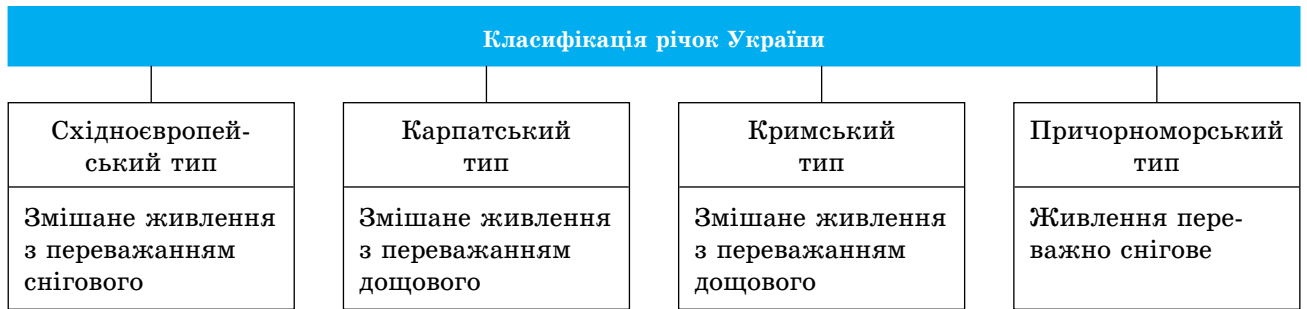
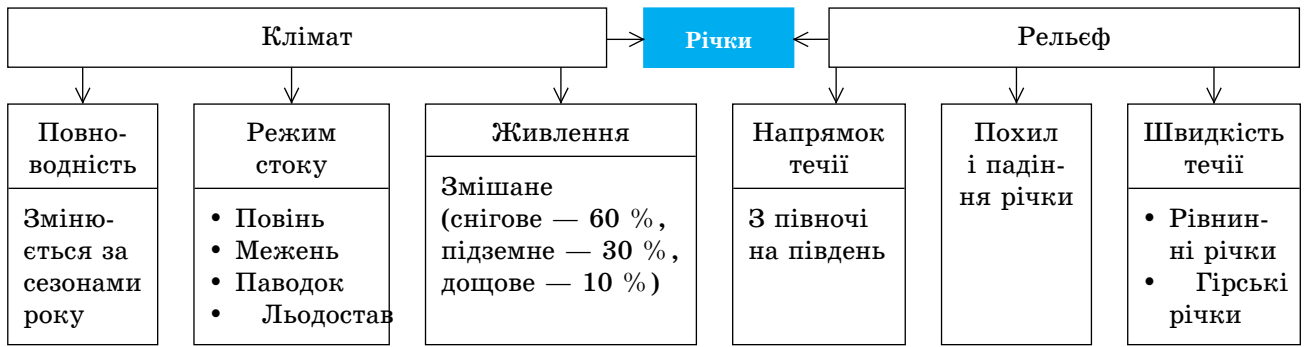
Похил річки — відношення падіння річки до її довжини ($\text{см}/\text{км}$).

Базис ерозії — рівень річки, нижче якого водний потік не може поглибити своє річище.

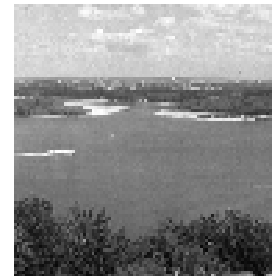
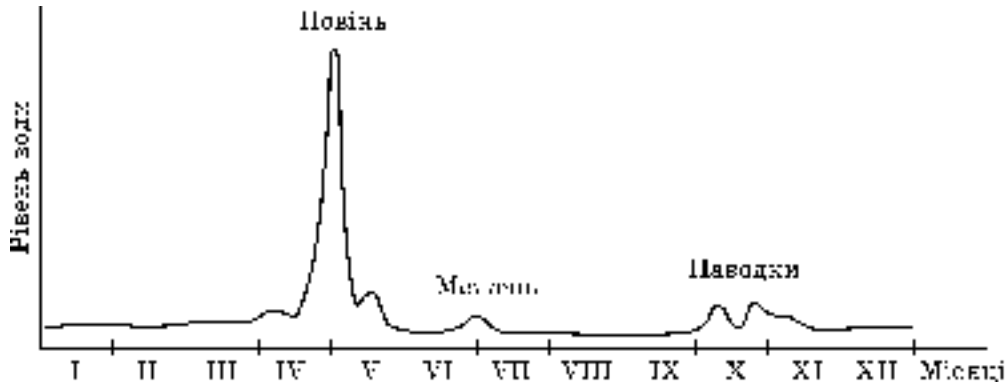
Твердий стік — усі частинки зруйнованих річкою гірських порід, які переносяться з її водою.

■ Найбільші річки України

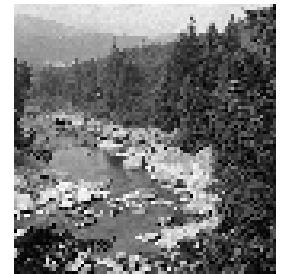
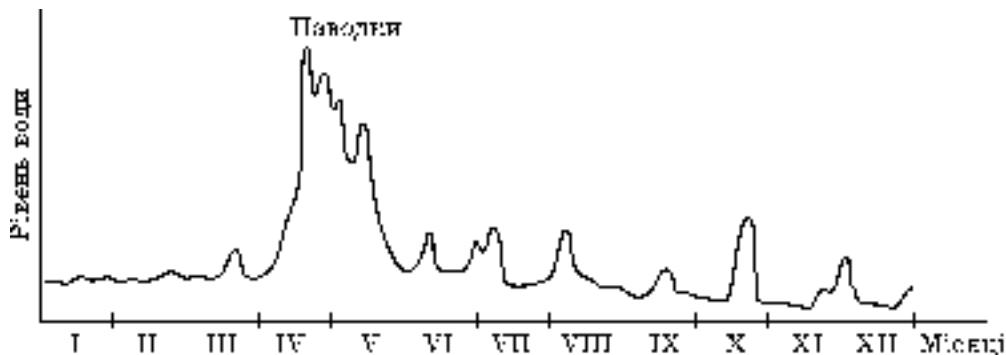

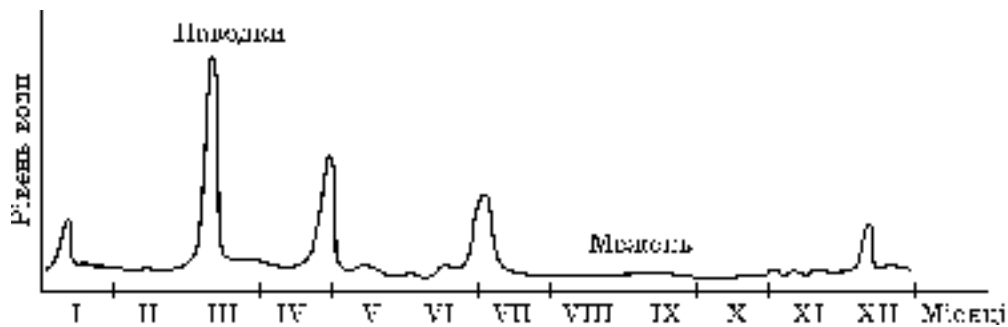
■ Графік-гідрограф режиму річок східноєвропейського типу

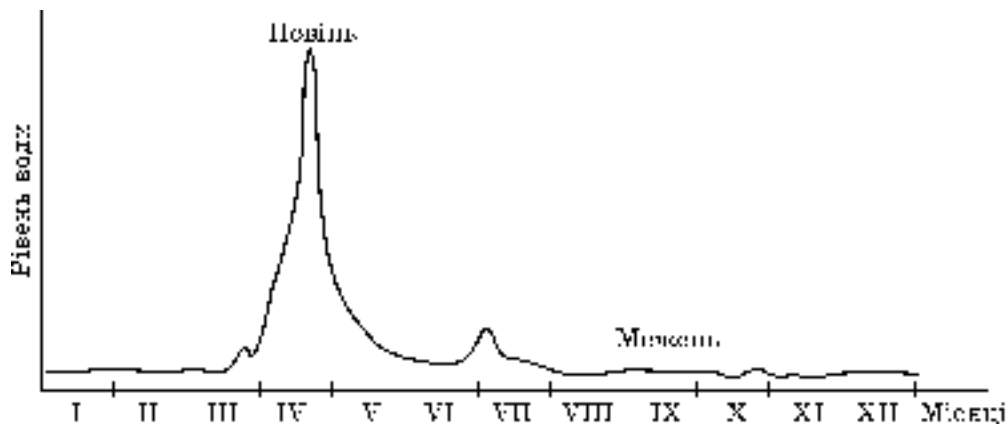
■ Графік-гідрограф режиму річок карпатського типу

■ Графік-гідрограф режиму річок кримського типу

■ Графік-гідрограф режиму річок причорноморського типу

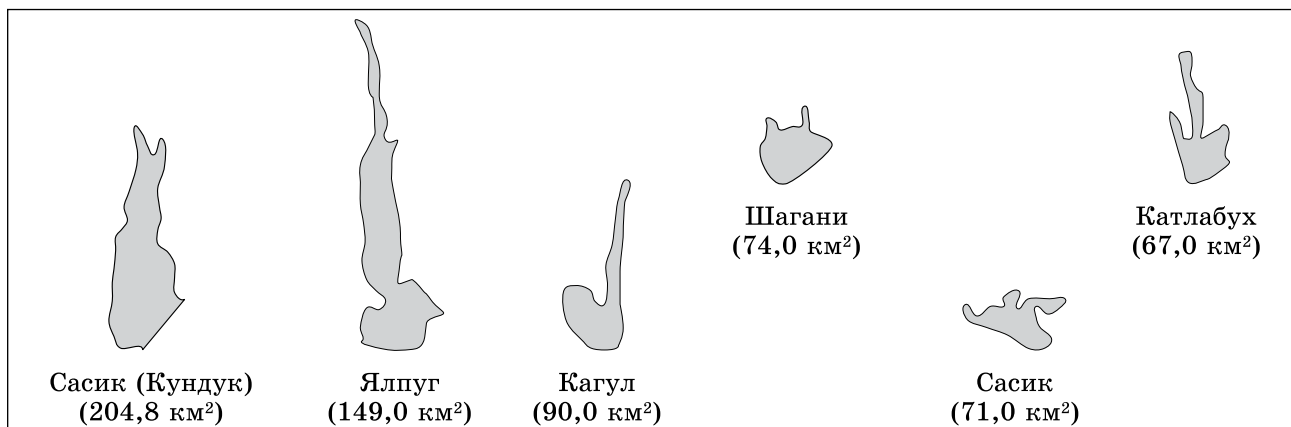
ОЗЕРА УКРАЇНИ

Озера — природні водойми з уповільненим стоком або безстічні.

В Україні налічується понад

3000 озер, які відрізняються за площею, глибиною, солоністю, походженням улоговин.

■ Найбільші озера України

■ Типи озер України за походженням улоговин

Тип	Умови утворення	Місцезнаходження, приклади
Заплавні (озера-стариці)	У старицях і притерасових зниженнях	Повсюди, найчастіше — у долинах річок Полісся (Ялпуг)
Загатні	Перекриття гірських річок загатами (зсувами, завалами)	Українські Карпати (Синевир)
Лиманні	Опускання суходолу і затоплення морем гирл річок	Лимани Чорного та Азовського морів (Сасик (Кундук), Кагул, Шагани, Сасик, Катлабух)
Залишкові	Морські затоки, які відокремились у період підняття узбережжя	Перекопські озера, Саки, Донузлав
Льодовикові	У льодовикових заглибленнях (карах)	Озера Карпат
Вулканічні	У кратерах згаслих вулканів	Озера Закарпаття
Карстові	У заглибинах розчинених водою гірських порід (вапняків, крейди, солей)	Донбас (Слов'янські озера), Кримські гори (Караголь), Шацькі озера

Лимани України

Лиман — затока, яка утворилася при затопленні морем гирла рівнинної річки внаслідок відносного опускання прибережних

частин суходолу. Лиман може бути відкритим у море або відокремленим від нього піщаною косою (закритим).

■ Найбільші лимани України

Місцезнаходження	Назва	Площа, км ²
Узбережжя Чорного моря	Дніпровсько-Бузький	800,0
	Дністровський	360,0
	Тилігульський	150—170,0
	Хаджибейський	70,0
	Куяльницький	61,0
Узбережжя Азовського моря	Утлюцький	≈ 200
	Молочний	170,0

Болота України

Болото — надмірно зволожена ділянка земної поверхні зі своєрідною болотною рослинністю і шаром торфу не меншим 30 см.

Загальна площа болот України становить понад 1 млн га. Найбільша заболоченість припадає на північну частину території.

Типи боліт за умовами живлення

Низинні (живляться підземними водами)

Верхові (живляться атмосферними опадами)

Перехідні (живляться як підземними водами, так і атмосферними опадами)

Чинники заболоченості території

Зниження рельєфу

Високий рівень ґрунтових вод

Перезволоження

Невисока середньорічна температура повітря

Штучні водойми України

Канали — водотоки зі штучними руслами.

Водосховища — штучні водо-

йми, які утворюються шляхом викопування котлованів або спорудження на річках загат і гребель.

Штучні водойми

Ставки

Канали

Водосховища

Відкриті зрошувальні системи

■ Найбільші водосховища України

■ Штучні водойми

Господарське значення	Негативні наслідки будування
<ul style="list-style-type: none"> • Отримання відносно дешевої електроенергії • Збільшення запасів води для господарських потреб • Регуляція водного стоку • Покращання умов судноплавства • Покращання водозабезпеченості населення • Зрошення земель у посушливих районах України 	<ul style="list-style-type: none"> • Затоплення родючих ґрунтів • Зменшення швидкості течії річок • Збільшення коефіцієнта випаровування на верхній водний дзеркало • Накопичення мулу і забруднюючих речовин • Погіршення якості води • Руйнування берегів • Підтоплення і засолення зрошуваних земель

Підземні води, основні артезіанські басейни України

Підземні води — води, що знаходяться у верхній (12—16 км) частині земної кори в рідкому, твердому та пароподібному стані.

Артезіанські води — підземні води, які знаходяться під великим тиском поміж двох водотривких пластів гірських порід.

Артезіанський басейн — це велика западина або депресія з артезіанськими водами.

Глибина залягання артезіанських вод в Україні збільшується з півдня (100—150 м) на північ (500—600 м).

■ Схема підземних вод

■ Найбільші артезіанські басейни України

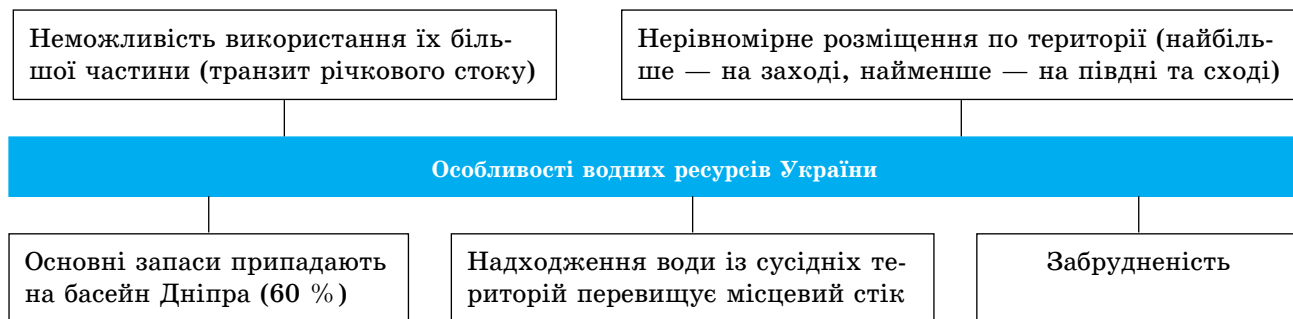

Водні ресурси — запаси поверхневих і підземних вод, які використовуються або можуть бути використані у господарстві та для потреб населення.

Водний баланс — кількісне співвідношення приходу, витрат і на-

копичення води для певної території.

Сумарні запаси вод України становлять 209 км³. У розрахунку на 1 жителя країни припадає близько 1000 м³ річкового стоку. Це один із найнижчих показників у Європі.

Тема 11. Ґрунти і земельні ресурси

Ґрунтоутворення — складний і тривалий процес перетворення верхнього шару гірської породи на ґрунт під впливом природних чинників. У цьому процесі беруть участь усі компоненти природи.

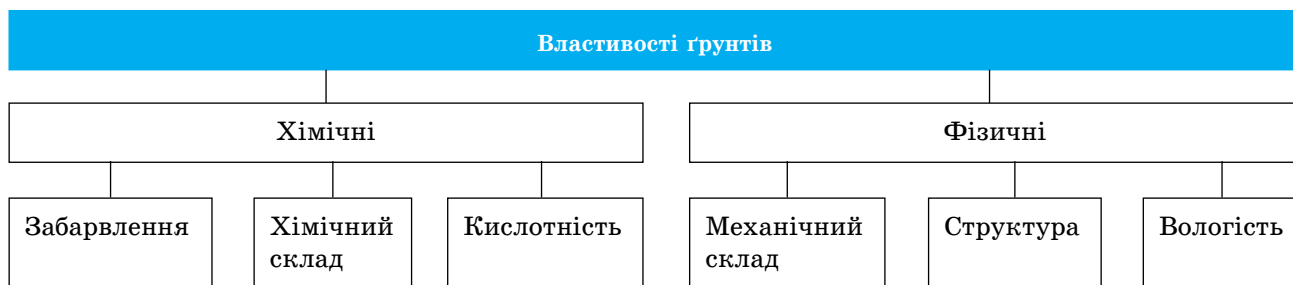
Ґрунт — поверхневий шар земної кори, сформований внаслідок взаємодії природних компонентів (повітря, води, організмів тощо), якому властива родючість.

Назва типу ґрунту зумовлена кольором його верхнього шару, який залежить від вмісту гумусу (перегною) і деяких солей.

Розміщення типів ґрунтів на рівнинній території України підпорядковане закону широтної зональності, а в Українських Карпатах і Кримських горах — висотної поясності.

Широтна зональність — послідовна зміна природних зон від екватора до полюсів, обумовлена характером надходження на земну поверхню сонячного тепла і світла.

Висотна поясність — закономірна зміна природних компонентів і природних комплексів з висотою.

■ Характеристика ґрунтів України

Тип ґрунту	Кліматичні особливості	Природна зона, рослинність	Гумус		Материнська порода	Заходи меліорації
			Вміст, %	Потужність, см		
Дерново-підзолисті	Помірно тепло, $K_{зв} > 1$	Змішані ліси, субори	0,7—2,0	18—24	Піски, супіски	Осушення, вапнування, боротьба з ерозією

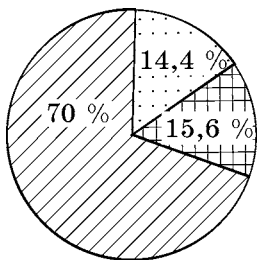
Тип ґрунту	Кліматичні особливості	Природна зона, рослинність	Гумус		Материнська порода	Заходи меліорації	
			Вміст, %	Потужність, см			
Світло-, темно-сірі лісові	Тепло, $K_{зв} = 1$	Лісостеп, дубові ліси	2,5—4,5	20—36	Леси і лесовидні, суглинки	Вапнування, боротьба з водною ерозією	
Чорноземи	опідзолені	Тепло, $K_{зв} < 1$	Лісостеп, лучні степи	3,5—5,5	36—50	Те саме	Те саме
	типові	Тепло, $K_{зв} = 0,9—0,6$	Те саме	6—7	до глибини 120—150	»	»
	звичайні	Дуже тепло, $K_{зв} = 0,6—0,5$	Степ, різно-трав'я	4,5—6,5	60—80	»	Зрошування, боротьба з вітровою і водною ерозією
	південні	Дуже тепло, $K_{зв} = 0,5—0,4$	Степ, типчакво-ковилова	3,5—5,0	до глибини 30—50	»	Те саме
Темно-каштанові, каштанові	Спекотно, $K_{зв} = 0,3—0,4$	Степ, сухі степи	3—4	40—50	»	Зрошування, гіпсування	
Буроземи	Тепло, $K_{зв} > 1$	Широколисті ліси	2,5—4	30—40	Вміст окису заліза	Боротьба з водною і вітровою ерозією	
Коричневі	Спекотно, $K_{зв} < 1$	Сухі субтропіки, розріджені ліси і чагарники	5—7	25—33	На продуктах вивітрювання карбонатних порід	Боротьба з водною ерозією	

Земельні ресурси — це землі, які використовуються або можуть бути використані людиною у господарстві.

Меліорація — це система заходів, спрямованих на підвищен-

ня родючості ґрунту та боротьбу з несприятливими водними і повітряними режимами (ерозією, вимиванням тощо).

■ Структура земельних ресурсів України

Умовні позначення	
	— сільськогосподарські угіддя (рілля, пасовища, сіножаті)
	— ліси
	— землі, зайняті під населені пункти, дороги тощо

■ Проблеми використання земельних ресурсів України

Територія	Проблема
Полісся	Великі площі потребують осушення
Південні частини України	Значні площі потребують зрошення
Повсюди	Вилучення земель для потреб міст, промислових об'єктів, транспортного будівництва тощо
Повсюди	Нераціональне використання (низька продуктивність 1 га землі)
Київська, Житомирська, Чернігівська області	Вилучення земель у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС (ЧАЕС)

Види та заходи меліорації

Водна (зрошення та осушення)	Лісова (лісо-насадження)	Хімічна (вапнування та внесення добрив)	Культурно-технічна (очищення ґрунтів від непотрібних включень)
------------------------------	--------------------------	---	--

Тема 12. Рослинний покрив

Природна рослинність займає 32 % території України. Сучасний видовий склад рослинності України почав формуватися близько 10 тис. років тому. Нині налічується майже 30 тис. видів рослин, які належать до певних рослинних угруповань.

Рослинне угруповання — сукупність рослин, пов'язаних між собою та навколишнім середовищем.

Розміщення рослинності на рівнинній частині території України підпорядковане закону широтної зональності, а в горах — висотної поясності.

■ Поширення рослинного покриву на території України

Рівнинна частина України (з півночі на південь)	Українські Карпати (знизу догори)	Кримські гори (знизу догори)
<ul style="list-style-type: none"> Зона мішаних лісів Зона лісостепу Зона степу 	<ul style="list-style-type: none"> Передгірський пояс (бук, ялина, смерека, дуб, граб) Середньогірський пояс (ялина, смерека) Субальпійський пояс (чагарники з сосни та вільхи) Альпійський пояс (луки) 	<ul style="list-style-type: none"> Передгірський Лісостеп (дубово-ялицеві ліси і чагарники — шибляк, дуб пухнастий, евкаліпт, самшит) Середгірський пояс (бук, граб, красна сосна, клен) Субальпійський пояс (яйли) (типчак, тонконіг, ковила, кримський едельвейс)

■ Рослинні угруповання України

Типи	Види	Географічне положення	Приклади рослинності
Ліси — це найскладніші природні рослинні угруповання із дерев і чагарників, що утворюють яруси 	Хвойні	Середгір'я Українських Карпат, Поліська низовина, піщані тераси річок, скелясті схили Кримських гір	Сосна, ялина, ялиця
	Змішані	Поліська низовина	Сосна, дуб, береза
	Широколисті	Лісостеп, передгір'я і нижня частина Українських Карпат і північних схилів Кримських гір	Дуб, бук, граб, липа, клен
Степи — це рослинні угруповання із переважанням посухостійкої трав'янистої рослинності 	Лучні	Рівнинна частина України, Гірський Крим	Ковила, типчак, келерія
	Різнотравно-типчатково-ковилові	Більша частина степової зони	Ковила, коронарія, молочай
	Типчатково-ковилові	Більша частина степової зони	Кахрис, ферула
	Полинно-злакові	Крайній південь України, північна частина Криму	Типчак, ковила, кермек
	Чагарникові	Східна частина України, Донецький кряж	Зарості карагани — кам'янисто-степового чагарника
Луки — рослинні угруповання з переважанням рослин, які потребують достатнього зволоження ґрунту 	Заплавні	На заплавах річок	Тонконіг, конюшина, щавель, деревій
	Материкові	Підійняті ділянки вододілу	Тонконіг, кульбаба, волошка
	Низинні	Зниження на вододілах, терасах, долинах річок	Костриця червона, тимофіївка лучна, осока, конюшина лучна і біла
	Гірські	Українські Карпати	Костриця, осока вічнозелена
Болота — це рослинні угруповання із переважанням вологолюбних рослин 	Низинні трав'яні	Западини заплав і біля низьких берегів річок	Очерет, стрілолист, сусак, рогіз
	Трав'янисто-мохові		Латаття, водяний різак, кушир, ряска

Різноманітність природних умов території України визначила багатство її тваринного світу, видовий склад якого налічує понад 40 тисяч видів. Зокрема, до складу фауністичних комплексів України входять 180 видів ссавців, 344 — птахів, 270 — риб тощо.

Фауністичний комплекс — видовий склад тварин, які живуть у певному рослинному угрупованні.

Акліматизація — здатність тварин до пристосування в нових умовах існування. Наприклад, ондатра, фазан, плямистий олень, енотовидний собака.

Реакліматизація — відновлення на певній території видів місцевих тварин, що зникають або вже зникли. Наприклад, зубр, бобер, байбак, лось, дикий кабан.

■ Фауністичні комплекси України

Види тварин		Полісся	Українські Карпати	Кримські гори	Степи
Ссавці	травоїдні	Кабан дикий, косуля, лось, олень	Карпатський благородний олень, серна, лось	Олень, косуля, муфлон	Сайгак, степовий зубр, бик-тур
	гризуни	Білка, сося лісова, миша-полівка	Миша-полівка, білка, бурозубка	Лісові миші, білка-телевутка	Ховрах сірий, тушканчик, полівки, кролик дикий
	комахоїдні	Борсук, кріт	Борсук	Борсук	Їжак вухатий
	хижаки	Рись, кіт лісовий, вовк, лисиця звичайна	Рись, бурий ведмідь	Куниця кам'яна	Лисиця-корсак
Птахи		Рябчик, тетурок, глухар, яструб	Чорний шишкар, сокіл-сажан, орел, беркут, глухар, тетерук	Гриф чорний, сип білоголовий, сойка чорноголова	Жайворонок, дрозд, куріпка сіра, журавель степовий
Плазуни		Гадюка звичайна, вуж, веретільниця, мідянка, ящірка прудка	Полоз, гадюка, мідянка	Гекон кримський, ящірки	Полоз жовтобрюхий, гадюка степова

Наслідки впливу людини на тваринний світ

Зникнення окремих видів тварин з території України (тур, сайгак, тарпан, степовий зубр, россомаха, заєць-біляк, білка-летяга)

Зменшення чисельності багатьох видів тварин (до Червоної книги України занесено близько 400 видів)

Надмірне розмноження видів тварин-шкідників (пацюки, миші хатні, таргани тощо)

Потреба в акліматизації та реакліматизації тварин

■ Ендеміки і зникаючі види рослин і тварин України

Ендемічні види — види рослин або тварин, які поширені тільки на певній території. Вони охороняються державою та занесені до Червоної книги України.

Червона книга України — основний державний документ,

у якому містяться узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин України, що перебувають під загрозою знищення, та заходи щодо їх збереження та науково обґрунтованого відтворення.

Тюльпан дібровний

Тис ягідний

Люцерна приморська

Вудсія (папороть)

Борсук

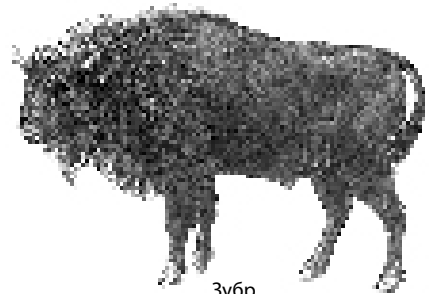
Баклан

Сокіл

Дельфін

Зубр

Категорії рослин і тварин, занесених до Червоної книги України

Зниклі (відсутня будь-яка інформація про їх існування)

Зникаючі (знаходяться під загрозою зникнення)

Вразливі (можуть бути в майбутньому віднесені до зникаючих)

Рідкісні (у даний час не належать до зникаючих і вразливих)

Невизначені (достовірна інформація про них відсутня)

Недостатньо відомі

Відновлені

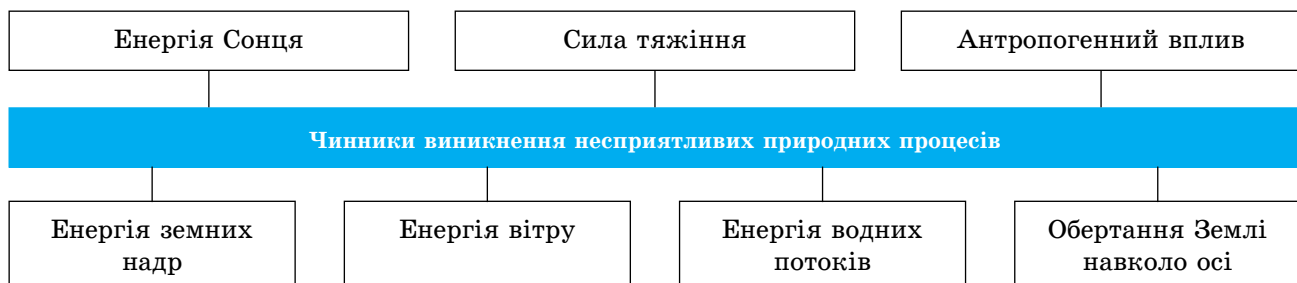
Тема 14. Несприятливі природні процеси

Несприятливі природні процеси — це фізико-географічні явища, які завдають матеріальної шкоди

господарству, погіршують умови життя людей.

■ Несприятливі природні процеси та їх прояв на території України

Назва	Стисла характеристика	Райони проявів
Карст	Процеси і форми рельєфу поверхні і підземних порожнин, печери, що виникають у розчинних водою гірських породах (вапняк, гіпс, кам'яна і калійна солі). Заважає будівництву та землеробству	Кримські гори, Донбас, Поділля
Ерозія	Руйнування водою та вітром верхнього шару ґрунту, змив чи розвіювання його частинок. Відбувається зменшення родючості ґрунтів та площі ріллі, руйнування транспортних магістралей, замулення каналів та водойм	Гірська частина України, Лівобережна Україна, південь України
Зсуви	Відрив і переміщення мас гірських порід схилами під дією сили тяжіння. Руйнуються будівлі, пошкоджуються шляхи сполучення	Високі береги річок, Азово-Чорноморське узбережжя, Українські Карпати, Південний берег Криму, круті схили ярів
Селі	Раптово виникаючі у руслах гірських річок короточасні потоки з різким підйомом рівня води, що містить уламки гірських порід і глинисті маси. Руйнуються будівлі, транспортні магістралі тощо	Гірські райони Карпат та Південного берегу Криму
Заболочування	Зростаюче перезволоження ґрунтів зі зміною ґрунтово-рослинного покриву. Призводить до погіршення стану ґрунтів (перезволоження) і, як наслідок, вилучення їх із сільськогосподарського обігу	Полісся, заплави річок (особливо Дніпра та Сіверського Дінця)
Вторинне засолення ґрунтів	Відбувається внаслідок підняття рівня підземних вод при надмірному поливі в умовах наявності солей у гірських породах. Погіршується родючість ґрунтів	Південна і північна частини України

РОЗДІЛ III. ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ І ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ

Тема 15. Природно-територіальні комплекси

Природно-територіальні комплекси (ПТК), або ландшафти, — це різні за розмірами ділянки з певною однорідністю фізико-геогра-

фічних умов, що характеризуються закономірним поєднанням взаємопов'язаних і взаємозалежних природних компонентів.

Ландшафт

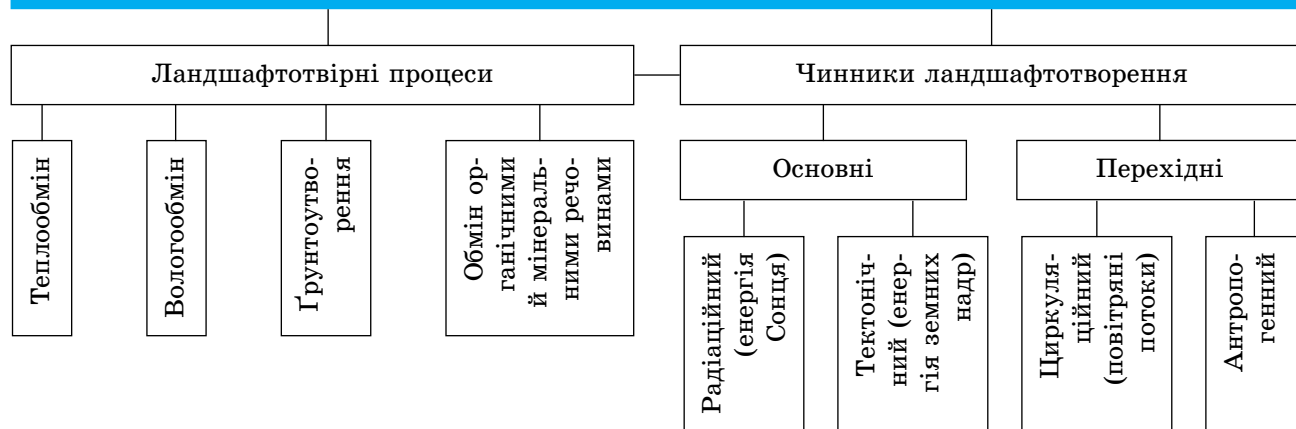
Природний (складається з природних компонентів: повітря, вод (поверхневих, ґрунтових, підземних), гірських порід і форм їх поверхневого залягання (рельєф), ґрунтів, живих організмів)

Антропогенний (зміни, пов'язані з господарською діяльністю людини)

Формування ПТК

■ Класифікація ландшафтів України

Одиниці класифікації	Критерії виділення	Ландшафти	
		рівнинні	гірські
Клас	Належність до тектонічних структур рівнинних або гірських країн; особливості циркуляції атмосфери	Східноєвропейські	Кримські, Карпатські
Підклас	Співвідношення тепла й вологи, від яких залежать розподіл ґрунтів і рослинності, процеси вивітрювання, особливості водного режиму	Низовинні рівнини, височинні рівнини	Передгірські, низькогірські, міжгірськодолинні
Тип	Належність до висотних ярусів рельєфу, які визначають ґрунтово-рослинну поясність	Мішанолісові, широколисті, лісостепові, степові	Лісостепові, широколисті, мішані, гірськолучні, середземноморські
Підтип	Межі типів ландшафтів і особливості чи відмінності у забезпеченості теплом і вологою	Північностепові, південностепові, сухостепові	Карпати: середньогірські, хвойнолісові помірно холодного надмірно зволоженого клімату, насадження сосни на підзолисто-буроземних ґрунтах
Вид	Особливості прояву місцевих ландшафтовірних чинників (характер залягання гірських порід і антропогенних відкладів, глибина залягання ґрунтових вод), які пояснюють зміну ґрунтово-рослинного покриву. Назва складається за принципом: рельєф + гірські породи + ґрунти + рослинність	Височинні рівнини, розчленовані ярами та балками, які утворюють шари лесовидних суглинків	Горбисто-грядова інтенсивно розчленована височина на глинах і пісковицях з дерново-підзолистими ґрунтами й дубово-грабовими лісами

Тема 16. Фізико-географічне районування

Фізико-географічне районування — це виділення великих і відносно однорідних за природними умовами територій, які відрізняються за ландшафтами.

■ Система фізико-географічного районування України

Одиниця	Визначення	Географічне положення в межах України	Наукове і практичне значення
Країна	Велика ділянка суходолу, яка сформувалася на основі великих тектонічних структур і відрізняється певною спільністю рельєфу	Південний захід Східноєвропейської рівнини, Українські Карпати, Кримські гори	1. Вияв у природі об'єктивно існуючих окремих природних комплексів

Одиниця	Визначення	Географічне положення в межах України	Наукове і практичне значення
Зона	Частина природної країни, що сформувалася внаслідок певного співвідношення тепла й вологи, характеру циркуляції атмосфери	Рівнинна частина України — лісова, лісостепова, степова зони	2. Складання карт природного районування 3. Поглиблення уявлень про склад комплексів
Підзона	Частина географічної зони, яка виділяється за комплексом ознак: клімат, рослинність та ґрунти	У межах зони степу: північно-, середньо- та сухостепова підзони	4. Класифікація ПТК 5. Встановлення взаємозв'язків і складання моделей комплексів
Провінція	Частина зони в рівнинній або гірській країні	У Лісостепу та північному Степу	6. Вивчення процесів і чинників формування комплексів
Область	Складова частина провінції, яка відрізняється особливостями геологічної будови і рельєфу	У межах гірських країн, зон, підзон і провінцій	7. Встановлення змін комплексів унаслідок антропогенного впливу 8. Прогнозування подальшого розвитку комплексів
Район	Найменша одиниця районування, яка виділяється на основі переважання одного виду ландшафту в певній місцевості	У межах фізико-географічних областей	9. Урахування при розміщенні об'єктів сільськогосподарського виробництва

■ Фізико-географічне районування України

■ Характеристика природно-територіальних комплексів України

План	Зони			
	мішаних лісів	лісостепу	степу	
Типовий краєвид				
Розміри ¹	20 %	34 %	40 %	
Географічне положення, межі	Північ України до лінії: Володимир-Волинський — Луцьк — Рівне — Житомир — Київ — Ніжин — Глухів	Центр України. Межа зі Степом по лінії: Котовськ — Первомайськ — Кіровоград — Красноград — Вовчанськ	Південь України до лінії Азово-Чорноморського узбережжя і Кримських гір	
Рельєф і гірські породи	Переважають низовин (Поліська і північ Придніпровської), Словечансько-Овруцький кряж	Контрастність рельєфу: височини межують з низовинами, що розчленовані річками (Волинська височина, Подільська височина, Придніпровська височина, Придніпровська низовина, Середньоруська височина). Кристалічні та осадові гірські породи	Розчленованість поверхні, яку складають низовини і височини (Придніпровська височина, Приазовська височина, Причорноморська низовина, Донецький кряж, Придніпровська низовина, Середньоруська височина). Переважають осадові породи	
Клімат	сумарна сонячна радіація	96—100 ккал/см ² на рік	100—110 ккал/см ² на рік	110—125 ккал/см ² на рік
	середні температури липня	від +18 до +20 °С	від +18 до +21 °С (із заходу на схід)	від +21 до +23 °С
	середні температури січня	від -4,5 до -8 °С (із заходу на схід)	від -5 до -8 °С	від -2 до -8 °С (із заходу на схід)
	кількість опадів	600—700 мм/р.	550—750 — 450 мм/р. (із заходу на схід)	350—300 мм/р. (із півночі на південь)
	коефіцієнт зволоження	≈ 2,0	2,0—1,2 (із заходу на південний схід)	0,6—0,3

¹ У процентах до площі України.

План	Зони		
	мішаних лісів	лісостепу	степу
Внутрішні води	Густа річкова мережа, тривала повінь, живлення річок снігове і підземне, значна заболоченість	Густота річкової мережі зменшується із заходу на схід. Снігове і дощове живлення мають Дніпро, Сіверський Донець, Південний і Західний Буг, Дністер	Густота річкової мережі незначна, переважають транзитні річки. Місцевий стік формується за рахунок талих снігових вод
Зональні типи ґрунтів, їхня родючість (за 100-бальною шкалою)	Дерново-підзолисті, болотні, 20—40 балів	Сірі лісові, чорноземи опідзолені й типові, 48—100 балів	Чорноземи звичайні та південні, темно-каштанові, 45—80 балів
Несприятливі природні процеси	Водна і вітрова ерозія, заболоченість, карст	Водна ерозія, суфозія, зсуви, посухи	Водна і вітрова ерозія, суфозія, посухи і суховії, засоленість
Сучасні ландшафти	Мішані хвойно-широколисті ліси	Лісові межуються з лучно-степовими	Степові
Районування	Області: Волинське Полісся, Житомирське Полісся, Київське Полісся, Чернігівське Полісся, Новгород-Сіверське Полісся	Провінції: Західно-Українська, Дністровсько-Дніпровська, Лівобережно-Дніпровська і Середньоруська	Підзони: північно-, середньо- і південно-стєпова
Природоохоронні території	Заповідники: Поліський і Рівненський; Шацький національний парк	Заповідники: Канівський, Медобори, Розточчя, Михайлівська цілина (філія Українського степового заповідника). Національні парки: Подільські Товтри, Яворівський	Заповідники: Асканія-Нова (біосферний), Єланецький Степ, Український Степовий, Луганський, Казантипський, Чорноморський (біосферний), Дунайський (біосферний) тощо. Національні парки: Азово-Сиваський, Святі гори
Раціональне використання та охорона природних ресурсів	Проведення гідролісо-меліоративних робіт на відносно багатих заболочених лісових землях, які дійсно потребують осушення. Роботи із закріплення та заліснення пісків, створення захисних насаджень на берегах ставків і водосховищ	Заходи, які забезпечують належний склад насаджень і своєчасне проведення рубок догляду за лісом. Захист лісів від шкідників та хвороб, забезпечення відновлення головних лісоутворюючих порід, заліснення непокритих лісом площ	Збереження байрачних лісів, створення проти-ерозійних насаджень на крутих схилах та вододілах, розширення зелених зон та рекреаційних об'єктів навколо міст. Заліснення яружно-балкових земель і створення мережі полезахисних смуг

■ Характеристика гірських природно-територіальних комплексів України

План	Українські Карпати	Кримські гори
Типовий краєвид		
Розміри ¹	4 %	1 %
Географічне положення	Південний захід України, довжина — 280 км, ширина — 110 км	Південь України, довжина 180 км, ширина — 50 км
Гороутворення	Альпійське	Кімерійське (відновились в альпійське гороутворення)
Геологічні структури	Карпатська складчаста область	Кримська складчаста область
Рельєф	Склад: гірська система (висоти 800—2000 м), межгірна Закарпатська низовина (до 120 м), передгірна Передкарпатська височина (200—700 м). Вершина — г. Говерла (2061 м)	Склад: Головне пасмо (1000 м), Внутрішнє пасмо (500 м), Зовнішнє пасмо (300 м). Вершина — г. Роман-Кош (1545 м)
Гірські породи	Переважають грубоуламкові осадові, у Закарпатті — вулканічні осадові, подекуди — вулканогенні	Переважають осадові, зрідка — вулканогенні
Корисні копалини	Кам'яна і калійна солі, нафта, газ, озокерит, сірка. Знайдено поклади свинцю, цинку, мангану, бокситів тощо	Вапняки і мергелі (цементна і будівельна сировина, флюси), кам'яне вугілля, мармур
Загальна характеристика клімату	М'яка зима і прохолодне літо, на вершинах — холодно, клімат Закарпаття тепліший, ніж у Передкарпатті; рівномірне випадання опадів протягом року	М'яка зима і тепле літо (на вершинах клімат значно прохолодніший, вологість підвищена), на Південному березі Криму середземноморський клімат, взимку кількість опадів максимальна
Поверхневі води	Густа річкова мережа, живлення переважно дощове, паводковий режим; велика кількість озер	Річкова мережа негуста, живлення переважно дощове, паводковий режим; незначна кількість озер
Несприятливі природні процеси	Землетруси, селі, сходи, зсуви, обвали, повені, шквали	Землетруси, селі, сходи, зсуви, обвали, шквальні вітри

¹ У процентах до площі України.

План	Українські Карпати		Кримські гори	
Висотна поясність (узагальнена)	вище 1800 м	Альпійські луки (полонини)	Вище 1000 м	Гірські луки (яйла) і лучні степи
	1500—1800 м	Гірські чагарники, на схилах — гірські луки	До 1000 м	Широколистяні ліси із бука і граба
	1200—1500 м	Ялицеві ліси	До 600 м	Широколистяні, переважно дубові ліси з домішкою граба, бука, ялини
	700—1200 м	Букові, буково-еолові, еолово-ялицеві ліси		
	400—700 м	Дубово-грабові та дубові ліси		
Природоохоронні території	Заповідники: Карпатський (біосферний), Горгани. Національні парки: Синевир, Вижницький		Заповідники: Кримський, Ялтинський, Карадазький, Мис Мартьян	
Рациональне використання та охорона природних ресурсів	Санаторно-курортні та туристичні комплекси: Моршин, Трускавець, Свалява. Боротьба з водною ерозією, насадження лісів, укріплення схилів, будівництво захисних заплав на гірських річках, охорона реліктових видів рослин і тварин		Санаторно-курортні комплекси: Планерське, Ялта, Євпаторія. Боротьба з вітровою і водною ерозією, скорочення вирубки лісів, залісення, збереження ендемічних видів рослин і тварин	

Тема 22. Природні комплекси морів, що омивають Україну

■ Характеристика морських природно-територіальних комплексів України

План	Море	
	Чорне	Азовське
Обриси		
Розміри, тис. км ²	420	38
Глибина, м максимальна середня	2245 1197	14 (наймілкіше у світі) 7,4
Довжина берегової лінії (у межах України), м	1560	Майже 2000

План		Море	
		Чорне	Азовське
Найбільші	затоки	Джарилгацька, Каркінітська, Каламітська, Феодосійська	Темрюцька, Бердянська, Арабатська, Сиваш, Таганрозька, Казантипська
	півострови	Кримський, Тарханкутський, Керченський	Керченський
	лимани	Дністровський, Дніпровсько-Бузький, Тилігульський	Утлюцький, Молочний
	острови	Джарилгач, Зміїний, Лебязий	Черепаха, Піщані
Походження улоговин		Тектонічна западина (рифтова структура — сучасне розширення)	Неотектонічна депресія на межі Східноєвропейської платформи і Середземноморського рухливого поясу
Середня солоність, ‰		17—18, з глибиною збільшується до 22—25	13—14
Кліматичні особливості		Субтропічні риси: літо сухе й спекотне, зима волога й тепла, влітку діють антициклони, взимку — циклони; температура води влітку +24 °С, взимку +6 °С, Північнозахідна частина інколи замерзає	Континентальні риси: взимку переважає континентальне полярне повітря із північно-східними вітрами, влітку — із західними і південно-західними; температура води влітку від +24 до +26 °С, взимку від +3 до -3 °С. Замерзає з грудня по березень
Поверхневі течії		Проти годинникової стрілки, в напрямку до Мармурового моря через Босфор	Проти годинникової стрілки, в напрямку до Чорного моря через Керченську протоку
Органічний світ		Близько 2000 видів тварин, зокрема 180 видів риб (білуга, осетер, хамса, кефаль, ставрида, скумбрія, тунець), 3 види дельфінів. Налічується 600 видів рослин	Поширені червоні й зелені водорості, квіткові водяні рослини, до 80 видів риб (тюлька, хамса, осетер, камбала тощо)
Природні ресурси		Біологічні (риба, молюски, водорості тощо), мінерально-сировинні (родовища природного газу, нафти тощо), енергетичні (робота припливів та відпливів), рекреаційні, транспортні	Мінеральні (родовища природного газу, нафти, кам'яна й магнієва солі), енергетичні (робота припливів та відпливів), рекреаційні, транспортні
Екологічні проблеми		Підйом сірководневого шару на глибини 50—100 м; надмірне забруднення промисловими та побутовими відходами; зниження біопродуктивності (зменшення кількості чорноморської кефалі, скумбрії, ставриди)	Підвищення солоності морської води (до 14 ‰) внаслідок скорочення річкового стоку через будівництво водоймищ і збільшення забору води, скорочення кормової бази, зниження біопродуктивності, забруднення та «цвітіння» води

Розділ IV. ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ УМОВ І ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Тема 23. Геоекологічна ситуація в Україні

Геоекологічна ситуація — стан забруднення навколишнього природного середовища.

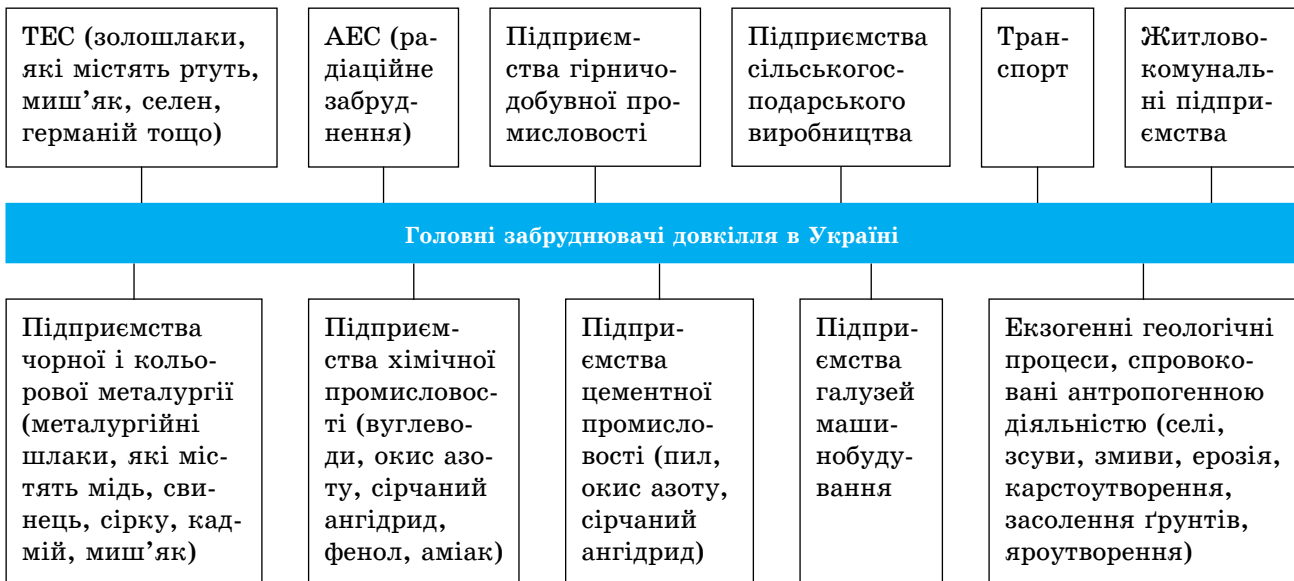
Екологічне становище території України оцінюється як кризове.

■ Основні антропогенні джерела загострення геоекологічної ситуації в Україні

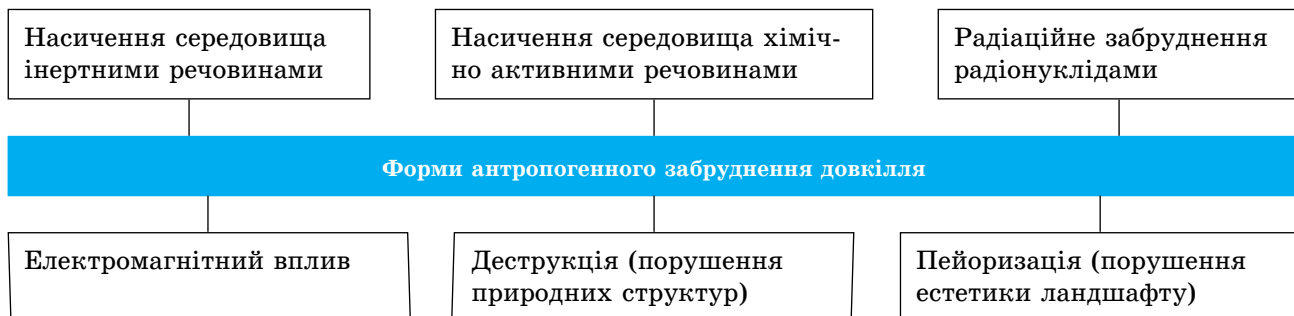
Вид	Стисла характеристика
Великі промислові комплекси	Найбільші споживачі мінерально-сировинних, теплових та енергетичних, кліматичних, водних, земельних і біотичних ресурсів. Ці підприємства — найбільші забруднювачі довкілля практично всіма видами забруднень (механічними, хімічними, фізичними, біохімічними). Райони концентрації: Донбас, Центральне Придніпров'я, Криворіжжя, Прикарпаття
Діяльність воєнно-промислового комплексу	Великі обсяги використання пального для техніки, що призводить до значних забруднень атмосфери; великі обсяги споживання мінеральної сировини, енергії для військової техніки; збитки, пов'язані з випробуванням різних видів зброї
Об'єкти енергетики, особливо ТЕЦ і ГРЕС	Поглинаючи величезну кількість палива, викидають в атмосферу мільйони кубічних метрів шкідливих газів, аерозолів і сажі, забруднюють сотні гектарів землі золою і шлаками

Вид	Стисла характеристика
Транспорт	Автомобільний, залізничний, повітряний, водний; на автомобільний припадає 70—90 % від загального рівня забруднень атмосфери
Використання мінеральних добрив і пестицидів	Протягом десятиліть використовувались на полях у величезній кількості, 95 % якої змивались дощовими і сніговими водами, здувались вітрами, осідаючи в річках, озерах, ґрунтах, ґрунтових водах, та забруднювали екосистеми
Потужні фізичні поля	Електромагнітні, радіаційні, шумові, ультразвукові, теплові, вібраційні (радіостанції, теплоцентралі, лінії електропередачі (ЛЕП), трансформаторні підстанції, спеціальні фізичні лабораторії та інші)

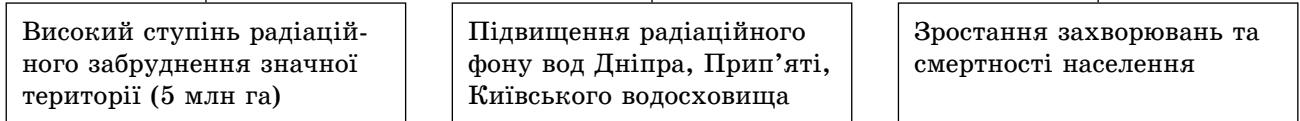

Екологічна криза — одна з глобальних проблем сучасності, що проявляється в різкому загостренні суперечностей між суспільством

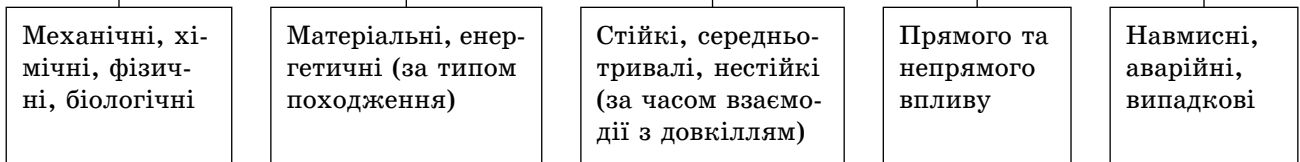
і природою, порушенні природних процесів внаслідок антропогенної діяльності, яка посилилася в другій половині ХХ ст.

Аварія на ЧАЕС і стан навколишнього середовища

Види забруднення довкілля

Тема 24. Використання й охорона природних умов і природних ресурсів

■ Закон України про природно-заповідний фонд України (витяг)

До природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти — природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти — ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва...

Заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загально-зоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загально-геологічні, палеонтологічні, карстово-спелеологічні; пам'ятки природи поділяють на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

■ Характеристика функціонування категорій природно-заповідного фонду України

Назва	Мета створення	Ступінь використання у господарській діяльності
Природні заповідники	Збереження природних комплексів, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, поширення екологічних знань	Заборона будь-якої господарської та іншої діяльності, що суперечить цільовому призначенню заповідника
Біосферні заповідники	Збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів, біосфери, здійснення екологічного моніторингу, вивчення змін у довкіллі, що виникли під дією антропогенних факторів	Диференційований режим охорони, використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням

Назва	Мета створення	Ступінь використання у господарській діяльності
Національні природні парки	Збереження, відтворення та ефективне використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, естетичну, освітню цінність	Диференційований режим охорони, відтворення і використання
Заказники	Збереження та відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів	Оголошення заказників проводиться без вилучення земельних ділянок, водних чи інших об'єктів у їх власників або користувачів
Пам'ятки природи	Оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані	Оголошення пам'яток природи проводиться без вилучення земельних ділянок, водних чи інших об'єктів у їх власників або користувачів

Моніторинг — спостереження за станом природного середовища (атмосфери, гідросфери, ґрунтово-рослинного покриву, а також техногенних систем) з метою його контролю, прогнозу й охорони. Розрізняють глобальний, регіональний і локальний рівні моніторингу.

Головні задачі:

- розробка заходів щодо охорони довкілля;
- раціональне використання природних ресурсів;
- упередження критичних ситуацій, небезпечних для людей;

— прогнозування масштабів можливих змін довкілля від антропогенного впливу.

З 1991 р. в межах України виходить програма системного впливу екомоніторингу України (СЕМ «Україна»), у якій беруть участь близько 30 різних організацій нашої держави, в тому числі Національна академія наук України, Міністерство екологічної безпеки, Міністерство охорони здоров'я тощо.

Будівництво підприємств, які займатимуться переробкою відходів

Раціональне використання природних ресурсів

Основні заходи щодо раціонального використання й охорони довкілля

Удосконалення структур виробничих комплексів шляхом підвищення питомої ваги виробництв з високим рівнем екологічної безпеки

Використання передових технологій, що сприятимуть комплексному та повному використанню природних ресурсів

Удосконалення процесів очищення й утилізації промислових відходів і шкідливих викидів в атмосферу

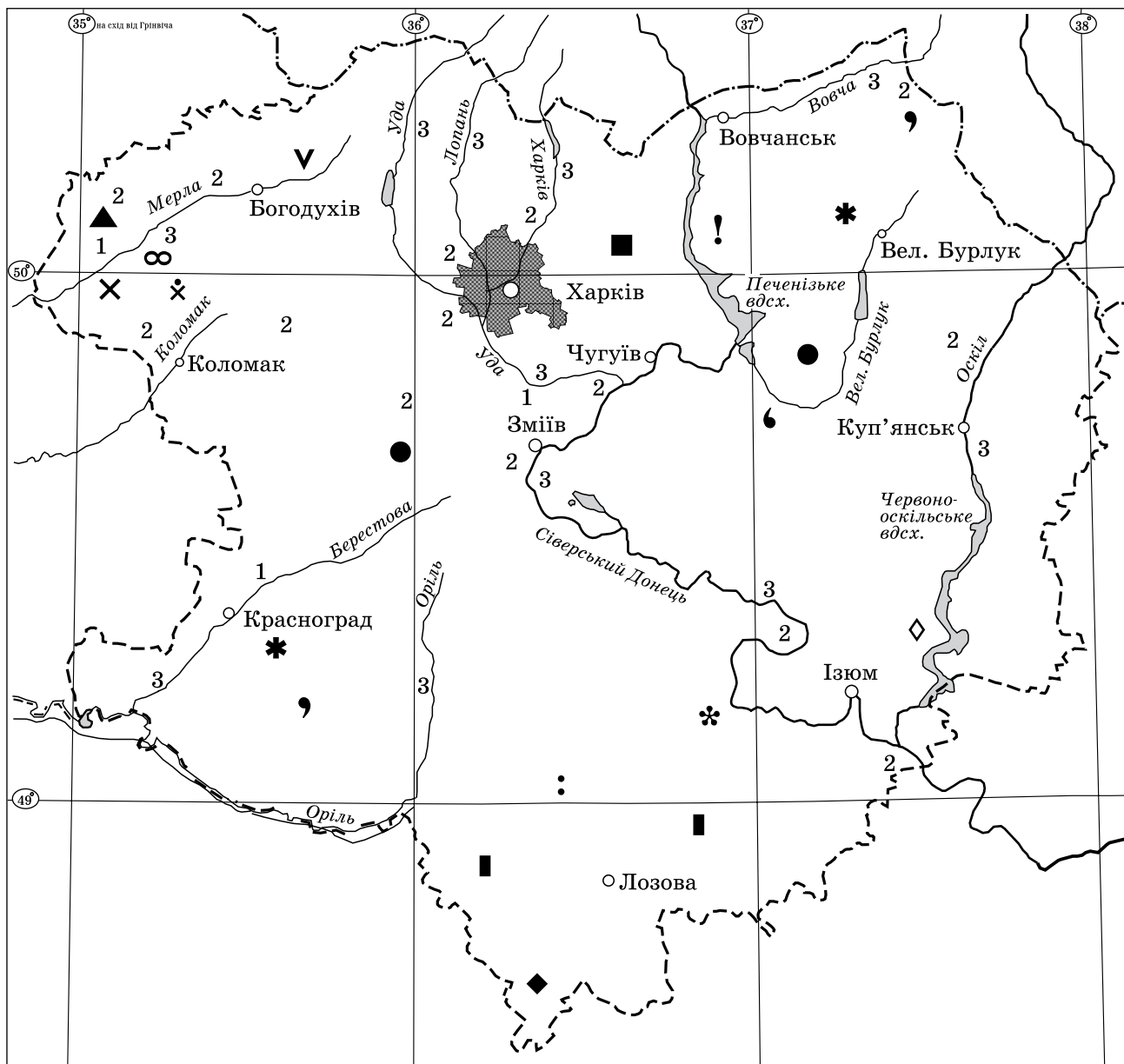
Тема 25. Фізична географія своєї області

■ Фізико-географічна характеристика Харківської області¹

План	Характеристика
Розміри, тис. км ²	31,4
Рельєф	Рівнинний, розчленований заплавами річок, ярами, балками. Більша частина розташована в межах Придніпровської низовини, північна частина — на відрогах Середньоруської височини, східна — на відрогах Донецької височини
Тектонічні структури	В основному розташована у південно-східній частині Дніпровсько-Донецької западини
Антропогенні відклади	Глини, піски, суглинки, пісковики, мергелі
Тип рельєфу	Акумулятивні рівнини алювіального походження
Корисні копалини	Паливні — природний газ, нафта, кам'яне і буре вугілля; нерудні — фосфорити, кам'яна сіль; будівельна сировина — пісок, глина, вапняк
Клімат	Помірно континентальний, зима прохолодна (–7 °С), літо тепле (+20 °С). Річна сума опадів — 490—570 мм. Потужність снігового покриву — до 20 см, тривалість його існування — 80—100 днів
Гідрологічні умови	
річки	Головна річка — Сіверський Донець, що належить до басейну Дона. Усього в області понад 800 постійних і тимчасових водотоків рівнинного типу, які належать до басейнів Дніпра та Дона і мають снігове живлення
озера	Велика кількість озер, але вони невеликі й тяжіють до стариць Сіверського Дінця, Осколу та інших річок
болота	Болот обмаль. Більшість з них утворились з озер, які поступово заросли рослинністю
водосховища	Нараховується близько 50. Найбільші за розмірами — Печенізьке та Червонооскільське
Ґрунти	На півночі — сірі лісові, в центрі — чорноземи типові й звичайні, мало- і середньогумусові
Сучасні ландшафти	Рівнини лесові, відносно рівні, розчленовані
Рослинний і тваринний світ	На території області зростає понад 1500 видів рослин (близько 300 видів дерев і чагарників); мешкає понад 250 видів птахів, 37 видів риб, значна кількість ссавців, плазунів, земноводних, комах (див. с. 57)
Охорона природних умов і ресурсів	Область має розгалужену мережу природоохоронних об'єктів різного рівня (див. с. 58)
Фізико-географічне районування	Північна частина — Лісостеп (ліси займають 11,5 % площі області). Південна частина — Степ
Несприятливі природні процеси	Суховій, град, ожеледь, ерозія

¹ Матеріали щодо інших областей України розміщено у Регіональних додатках, с. 116.

■ Рослинний і тваринний світ Харківської області

Умовні позначення

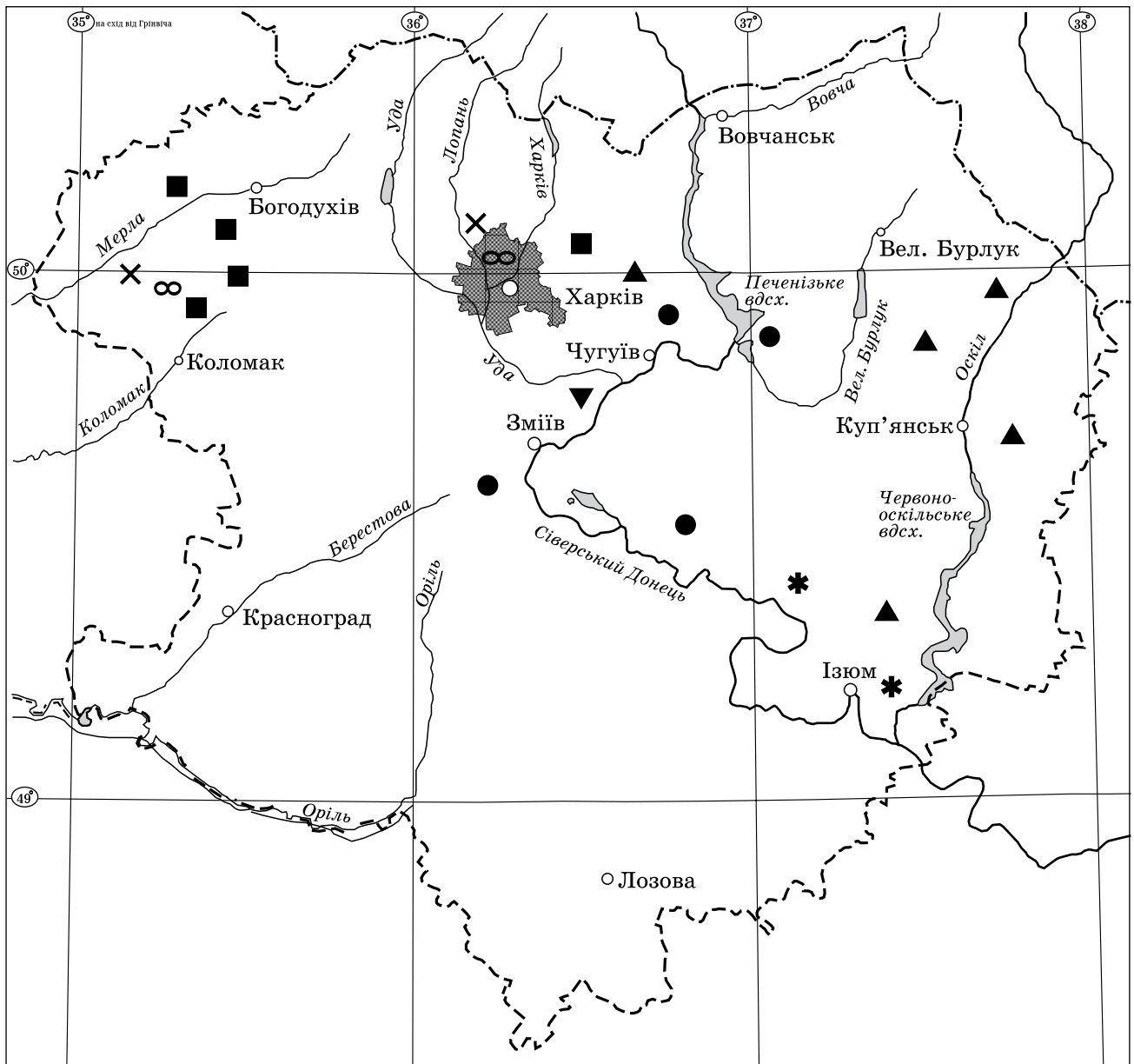
● — лось	▼ — білка	⋮ — беркут	1 — дубово-соснові ліси річкових терас
▼ — олень	■ — ховрашок	⊗ — сова	2 — ліси з дуба звичайного та інших широколистяних порід
■ — косуля	∞ — борсук	◇ — дрозд	3 — заплавні луки
▲ — кабан	♁ — видра	✱ — чапля	
✱ — вовк	△ — бабак	! — журавель сірий	
◌ — лисиця	⊗ — бобер	◆ — земляний заєць	

Ф І З И Ч Н І А

ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

9 КЛАС

■ Природоохоронні території Харківської області

Умовні позначення

- — державний ботанічний заказник (лісова дача)
- ▲ — державний ботанічний заказник (степовий)
- — спеціальний парк (ботанічний, дендрологічний)
- ▼ — лучний заказник
- ◆ — зоологічний заказник

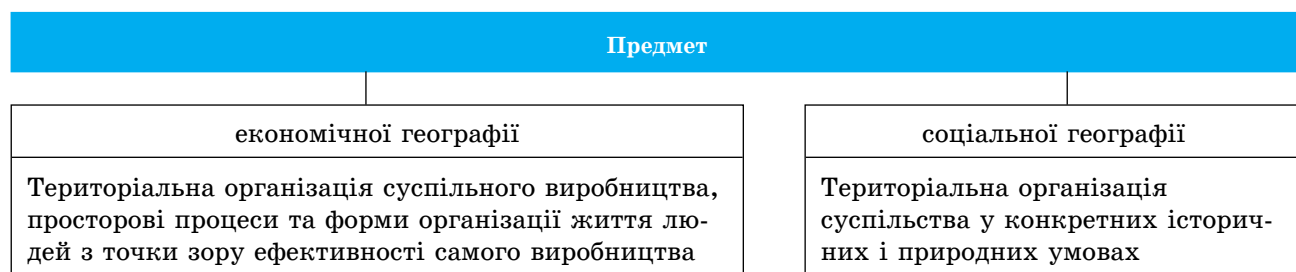
Пам'ятка природи

- ✕ — ботанічна
- * — ландшафтна
- ∞ — гідрологічна

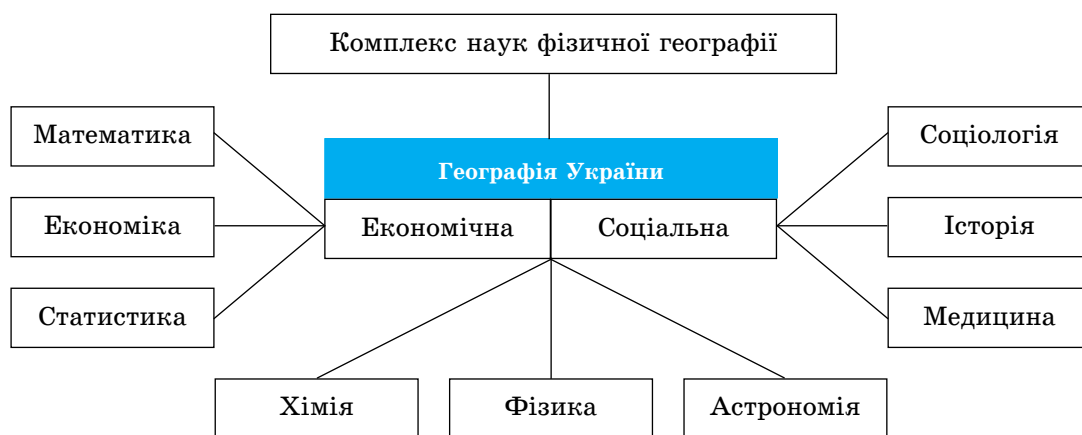
ЩО ВИВЧАЄ ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Економічна географія — наука, яка вивчає закономірності розвитку господарства країни та раціональні форми його територіальної організації.

Соціальна географія — наука, яка вивчає розселення людей, умови їхнього життя та відпочинку, розвиток сфери обслуговування.

■ Зв'язок економічної і соціальної географії з іншими науками

Розділ I. УКРАЇНА НА КАРТІ СВІТУ

Тема 1. Географічне положення України. Державний кордон

Економіко-географічне положення (ЕГП) країни — це розташування країни відносно інших об'єктів, які впливають на розвиток її господарства.

Геополітичне положення (ГПП) країни — це місце країни на політичній карті світу відносно центрів економічного та політичного впливу.

■ Україна на карті Європи

■ Економіко-географічне положення України

План	Характеристика
Географічне положення, площа, населення	Розташована у Північній півкулі, на материку Євразія, у центрально-східній частині Європи. Одна з найбільших за площею (603,7 тис. км ²) та населенням (приблизно 48 млн чол.) країн Європи
Сухопутні кордони	Має сухопутний кордон із сімома країнами світу: Росією, Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою. (Загальна довжина — 5631 км)
Вихід до морів	Має вихід до Чорного та Азовського морів і є країною чорноморського регіону
Наявність міжнародних транспортних магістралей	Знаходиться на перехресті транспортних магістралей, які з'єднують Центральну та Східну Європу, Європу та Азію
Рельєф та його вплив на розвиток господарства	Переважає рівнинний рельєф
Мінеральні ресурси	Значні запаси природного газу, залізної та марганцевої руд, кам'яного вугілля тощо. Достатня забезпеченість водними ресурсами (за виключенням південних районів)
Висновок. Україна має відносно вигідне економіко-географічне положення	

■ Геополітичне положення України

План	Характеристика	Оцінка: позитивна «+», негативна «-»
Місце країни на політичній карті світу	Розташована у центрально-східній частині Європи	+
Розташування відносно економічних центрів і транспортних осей інтеграційних угруповань	Можливість інтеграції в міжнародні системи кооперативної безпеки в Європі	+
	Спільний кордон з країнами Організації Північно-атлантичного договору — Польщею та Угорщиною, близьке сусідство з Туреччиною	+
	Спільний кордон з країнами Євросоюзу	+
	Віддаленість від основних економічних центрів світу	-
Участь у військово-політичних та політико-економічних організаціях	Активна участь у миротворчій діяльності	+
	Членство в Організації Об'єднаних Націй, Співдружності незалежних держав, Європейському банку реконструкції та розвитку, Міжнародному валютному фонді, Парламентській асамблеї Чорноморського економічного співробітництва, Раді Європи, Центральноєвропейській ініціативі, Європейському Економічному Просторі	+
Розташування відносно зовнішніх джерел сировини і продовольства	Розташування на шляху транзиту природних ресурсів з Росії, Казахстану, Азербайджану, Туркменії тощо до країн Західної Європи	+

План	Характеристика	Оцінка: позитивна «+», негативна «-»
Розташування відносно високорозвинених країн та зон політичної напруженості	Розташування поблизу зон збройних конфліктів (Північний Кавказ, Закавказзя, Придністров'я, Балкани, Близький і Середній Схід)	-
	Відносна близькість до країн Західної Європи	+
Висновок. Україна має у цілому вигідне геополітичне положення, але недостатньо використовує всі його переваги		

Тема 2. Адміністративно-територіальний устрій

■ Історія формування території України у ХХ ст.

Адміністративно-територіальний поділ — це поділ території країни на певні частини з метою організації управління на місцях.

Систему адміністративно-територіального поділу України складають: Автономна Республіка Крим,

області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять 24 області, майже 490 районів і 448 міст, у тому числі Київ та Севастополь, що мають особливий статус міст державного підпорядкування.

■ Адміністративно-територіальний поділ України

Тема 3. Українські історичні землі

Історико-географічні області — це території, що мають спільні шляхи історичного розвитку і в минулому були своєрідними державними утвореннями, а в наш час, як правило, є адміністративно-територіальними одиницями або автономними частинами держави.

У межах різних історико-географічних областей виділяються локальні етнографічні райони, що відрізняються особливостями культурно-побутових традицій.

■ Історико-географічні області України

Назва	Місце розташування	Стисла характеристика
Буковина	Західна частина Чернівецької області	Походить від терміна, що вживався у XIV—XVII ст. у значенні «буковий ліс». Значний вплив традицій угорців, румунів, словаків, чехів, молдаван, німців, циган
Полісся	Простягнулось із заходу на схід у північній частині України (північ Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської і Чернігівської областей)	Назва означає лісисту місцевість. Для області характерні освоєння заболочених земель, використання для зв'язку водних шляхів, своєрідність обрядів і сімейних традицій, система лікування лікарськими травами
Галичина	Територія Львівської, Івано-Франківської й Тернопільської областей (крім північних частин)	У 1786—1849 рр. до неї належала і Буковина. Після походів князя Володимира галицькі землі увійшли до складу Київської Русі (981 р.). Після її розпаду тут утворилося Галицьке (пізніше Галицько-Волинське) князівство. Після розділу Польщі в 1772 р. Галичина була включена до складу Австрійської імперії. У 1939 р. Галичина увійшла до складу Радянської України
Західна Україна	Займає територію сучасних Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей, південь Волинської й Рівненської областей, частину Вінницької області	У різні історичні періоди входила до складу різних держав: Київської Русі, Володимиро-Волинського і Галицько-Волинського князівств. Закарпаття вже у XI ст. входило до складу Угорщини. Південна Буковина із середини XIV ст. була під владою Молдови, пізніше — Туреччини. У XIV ст. Галичину захопила Польща, а Волинь — Литва. У XVI ст. Волинь була захоплена Польщею
Гетьманщина	Лівий і правий береги Дніпра	Столицями в різні часи були міста Чигирин, Гадяч, Батурин, Глухів. На початковому етапі існування територія обмежувалась Київським, Чернігівським та Брацлавським воєводствами. 1663 р. поділилася на Лівобережну (під контролем Росії) та Правобережну (під контролем Речі Посполитої)
Слобожанщина (Слобідська Україна)	Охоплює східну частину України: Харківську, південно-східну частину Сумської, східну частину Полтавської, північно-східну Дніпропетровської, північну Донецької і Луганської областей. Прилягають південні районні Белгородської та Воронезької областей	Територію було заселено людьми ще в добу раннього палеоліту. З кінця IX ст. увійшла до складу Київської держави, з XI ст. належала до Чернігівського, пізніше — Переяславського та Новгород-Сіверського князівств. Протягом XV — першої половини XVI ст. ця територія знову почала заселятися. Поселення, що тут засновувалися, називалися слободами
Запоріжжя	Охоплює сучасну Дніпропетровську область, значну частину Черкаської, Запорізької та Кіровоградської областей, частково Херсонську, Миколаївську, Донецьку області	Назва території, на якій існувала Запорізька Січ у XVI—XVIII ст.

Назва	Місце розташування	Стисла характеристика
Покуття	Займає південно-східну частину сучасної Івано-Франківської області	Назва зустрічається в джерелах з XIV ст. 1919 р. землі Покуття знову захопила Польща. 1939 р. увійшло разом з іншими західноукраїнськими землями до складу УРСР. Відрізняється традиційним будівництвом, керамікою, безліччю звичаїв і обрядів
Бессарабія	Східна частина Чернівецької області, Одеська область, територія Молдови між р. Дністер і р. Прут	У IX—X ст. була у складі Київської держави, пізніше — Галицько-Волинського князівства. Із середини XIV ст. увійшла до складу Московського князівства. За мирним договором 1812 р. увійшла до складу Російської імперії. 1918—1940 рр. перебувала під окупацією Румунії, з 28 червня 1940 р. стала частиною УРСР. Внаслідок жорстокого політичного тиску українське національно-політичне життя розвивалося слабо
Таврія	Кримський півострів	Назва Кримського півострова, поширена з XVI ст. У XIX—XX ст. так називали не Крим, а північну частину Таврійської губернії, її Дніпровський, Мелітопольський і Бердянський повіти

■ Етнографічні райони України

Назва	Місце розташування	Стисла характеристика
Гуцульщина	Південні гірські райони Івано-Франківської області, південно-західна частина Чернівецької області та південно-східна частина (Рахівський район) Закарпатської області	Назва походить від назви населення даного регіону — гуцули. Основним заняттям населення було тваринництво, зокрема відгонне вівчарство. Переважно населення займалося городництвом та садівництвом. З XI ст. розвивалося солеваріння. Широкого розвитку набули народні промисли. Створилися традиційні родинні школи — різби по дереву, обробки металу, виготовлення кераміки тощо. Основу соціально-правового життя становило звичаєве право
Бойківщина	Гірські райони сучасної Львівської та Івано-Франківської областей між верхів'ями р. Сян і Лімниця та Закарпатської області між р. Уж і Тересва	Назва походить від найменування населення області — бойків. Особливості культури і побуту населення зумовлені тим, що на Бойківщині не було кріпосництва. Основні заняття — землеробство, тваринництво, лісові промисли. Здавна розвивалися ремесла і торгівля. Добре збережені давні пам'ятки народного звичаєвого права
Лемківщина	Розташована в Українських Карпатах між р. Сан і Попрад у межах сучасної Польщі та на північний захід від р. Уж у Закарпатті до р. Попрад у Словаччині	Здавна проживає етнографічна група українців — лемки. Віддалене розміщення краю, відсутність українських міст і національної інтелігенції зумовили слабкий національно-культурний зв'язок з іншими українськими землями

Розділ II. НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Тема 1. Кількість, розміщення й густота населення, його вікова і статева структура

Демографічна ситуація в Україні

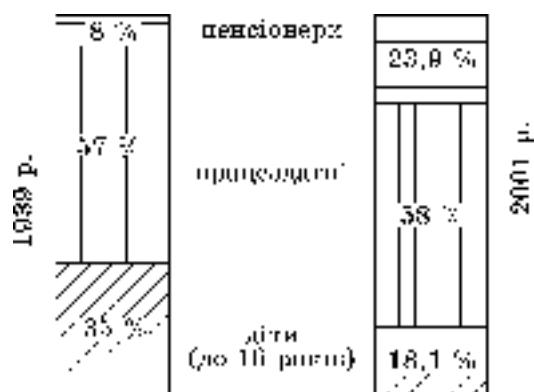
Кількість населення — 47,6 млн чол. (за даними 2003 р.) (V місце в Європі, XXIII — у світі)
Середня густота населення — 78 чол./км², однак цей показник значно змінюється за регіонами
Найбільша густота населення у Донецькій області, найменша — у Чернігівській

Природний приріст (відтворення)

- Перший тип відтворення (звужений)
- Тривалість життя:
чоловіки — 63 роки, жінки — 74 роки

«Старіння нації»

Вікова структура

Статеву структуру (2001 р.)
Жінки — 53 % Чоловіки — 47 %

Механічний рух населення (міграції)

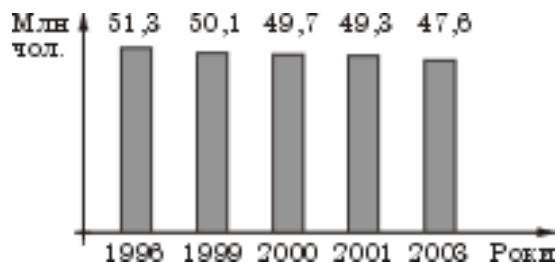
Зовнішній

- Імміграція — в'їзд до країни громадян іншої держави на тривалий період чи постійне проживання
- Еміграція — переселення громадян держави до іншої країни на тривалий період чи постійне проживання

Внутрішній

- Із села у місто
- Сезонний
- Маятниковий — регулярне зворотно-поступальне переміщення населення з одного населеного пункту в інший на роботу чи навчання

■ Динаміка кількісного складу населення України

Тема 2. Національний та етнічний склад населення

Національний склад населення України

Основний народ (українці, 73 %)

Етнографічні групи
(культура, побут, історія, умови життя)

- Українські горці (лемки, бойки, гуцули)
- Поліщуки, литвини
- Слобожани, подоляни, русини

Національні меншини (27 %)

Росіяни, євреї, білоруси, молдавани, болгары, поляки, угорці, кримські татари, румуни, греки, гагаузи та ін. — представники близько 110 націй і народностей

■ Населення України за етнографічними районами

Лемківщина

Бойківщина

Гуцульщина

Поділля

Київщина

Полтавщина

Полісся

Слобожанщина

Діаспора — розселення значної частини етносу за межами країни чи етнічної території.

Українська діаспора

Три хвилі еміграції

До 1914 р. — економічні причини (США, Канада, Бразилія, Росія)

1914—1941 рр. — економічні та політичні причини (Канада, Аргентина, Бразилія, Франція, Угорщина, Польща, Чехословаччина, Росія)

Після 1945 р. — політичні та економічні причини, «відплив умів» (Велика Британія, Бельгія, Франція, Австралія, Канада, США, Росія)

Тема 3. Система розселення і розвиток поселень

Система розселення — це сукупність населених пунктів певної території, неоднакових за кількістю мешканців і функціями, об'єднаних різними видами зв'язків.

Міська агломерація — сукупність міських населених пунктів.

Урбанізація — зростання ролі міст у житті суспільства, підвищення кількості міського населення.

Субурбанізація — прискорений розвиток приміської зони великих міст.

Система розселення

Міські поселення

Поселення міського типу

Міста

Міські агломерації

За функціями

За людністю

- Малі — до 20 тис. чол.
- Середні — 20—100 тис. чол.
- Великі — 100—500 тис. чол.
- Дуже великі (Запоріжжя, Миколаїв, Львів, Кривий Ріг)
- Мільйонери (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса)

За кількістю жителів

- Малі — до 500 чол. (Полісся)
- Середні — 500—1500 чол.
- Великі — 1500—3000 чол. (Лісостеп, Степ)

Сільські поселення

Села

За типом

- Багатовуличної та деревовидної забудови (південна, центральна частини України)
- Гірсько-долинні (Карпати, Волинь)
- Одновуличні витягнуті (Полісся, Слобожанщина)
- Шахові («правильні») багатовуличні (південна частина України)

Міські агломерації

Моноцентричні (Київська, Харківська, Львівська, Одеська)

Біцентричні (Дніпропетровсько-Дніпродзержинська, Донецько-Макіївська, Горлівсько-Єнакіївська)

Поліцентричні (формуються на Донбасі)

Демографічні проблеми сільського населення

Переважання частки людей похилого віку

Значне скорочення кількості жителів («мертві села»)

Висока смертність

Дуже низький природний приріст

Високі темпи міграції до міст

Тема 4. Трудові ресурси і зайнятість населення

Трудові ресурси — частина населення країни, яка має необхідний для трудової діяльності професійно-освітній рівні та відповідні фізичний розвиток і стан здоров'я.

Трудоресурсний потенціал України — 59,8 % усього населення.

Економічно активне населення — частина населення, яка безпосередньо зайнята суспільно корисною діяльністю, що приносить дохід.

Зайнятість населення — розподіл економічно активного населення за сферами діяльності, ступінь задоволення його потреб у праці й забезпечення робочими місцями.

Безробіття — соціально несприятливе явище, тимчасова незайнятість економічно активного населення через нестачу (відсутність) робочих місць чи недостатню професійну підготовку.

Скрите безробіття — форма неефективної зайнятості людей, які можуть і хочуть працювати в повну силу (неповний робочий тиждень, скорочений робочий день тощо).

На обліку в державній службі зайнятості на 1 січня 2004 р. всього перебувало 1003,7 тис. незайнятих громадян. Серед зазначеної категорії громадян 98,5 % мали офіційний статус безробітних.

Трудові ресурси України

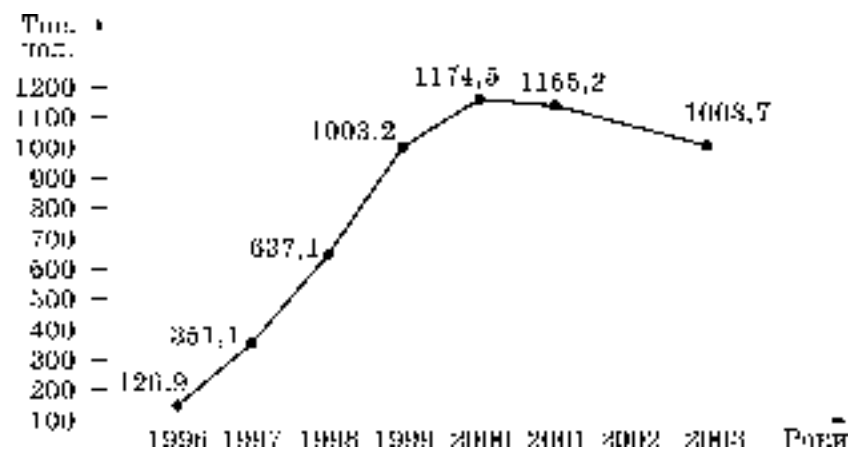
Проблеми	Шляхи подолання
<ul style="list-style-type: none"> Неповна зайнятість трудових ресурсів, особливо в промисловій сфері Низький попит на робочу силу Дефіцит робочих місць Низький попит на «інтелектуальні» професії Відтік висококваліфікованих спеціалістів за кордон 	<ul style="list-style-type: none"> Створення нових робочих місць Розробка урядових програм, спрямованих на підйом престижу «інтелектуальних» професій Реструктуризація підприємств Конверсія військово-промислових підприємств Визначення пріоритетних галузей господарства, що потребують першочергових державних капіталовкладень

Зайнятість населення

Виробнича сфера 75 % працюючих (у розвинених країнах — до 50 %)
<ul style="list-style-type: none"> • Промисловість — 21,2 % • Сільське господарство — 22,5 % • Будівництво — 6,4 % • Торгівля і громадське харчування — 6,5 % • Транспорт і зв'язок — 5,7 % • Інші галузі — 12,7 %

Невиробнича сфера 25 % працюючих (у розвинених країнах — 35—50 %)
<ul style="list-style-type: none"> • Житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування — 3,5 % • Охорона здоров'я, спорт — 6,4 % • Освіта, наука, культура — 10,1 % • Інші сфери економічної діяльності — 5 %

■ Динаміка кількості зареєстрованих безробітних України

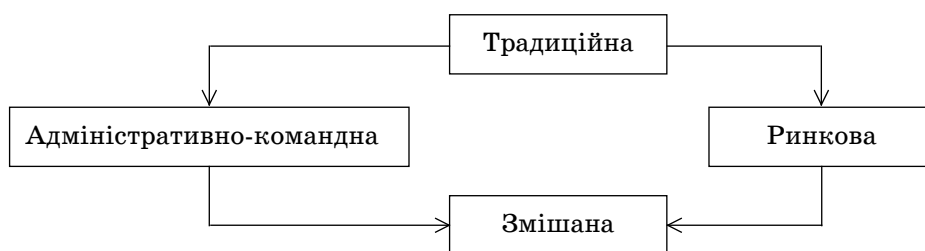
Розділ III. ГОСПОДАРСТВО

Тема 1. Загальна характеристика господарства України

Економіка (господарство) — найважливіша сфера суспільного життя, у якій на основі використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності.

Економічні системи — форми організації господарського життя суспільства, які розрізняються за способами вирішення головних економічних проблем (що? як? для кого виробляти?) і типом власності на найважливіші види ресурсів.

■ Типи економічних систем

■ Характеристика адміністративно-командної та ринкової економічних систем

Економічна система	
Адміністративно-командна	Ринкова
<ul style="list-style-type: none">Усі економічні ресурси розподіляються державоюДержавна власність на всі матеріальні ресурсиПланова система господарства, відсутність конкуренціїОбмеження особистої матеріальної зацікавленостіНеобмежена влада уряду в управлінні економікою	<ul style="list-style-type: none">На розподіл економічних ресурсів впливає ринокПриватна власність на більшість матеріальних ресурсівСвобода вибору, підприємництва, наявність конкуренціїОсобиста зацікавленість — головний принцип виробничої діяльностіУряд регулює економічні процеси
Висновок. Україна належить до країн з перехідною економікою (від адміністративно-командної до ринкової)	

Галузь господарства — сукупність підприємств, які виробляють

однорідну продукцію і різняться характером виконуваних функцій.

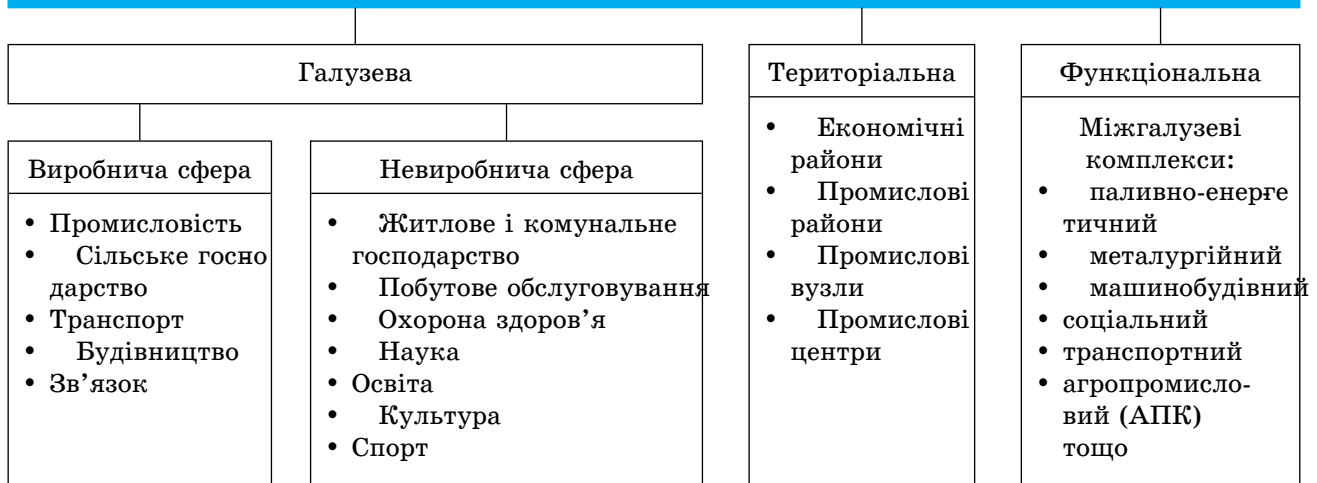
Національний господарський комплекс — це система виробництва, обміну, розподілу і споживання продуктів, яка створена у різних галузях.

Міжгалузевий комплекс — сукупність галузей, які беруть участь у реалізації народно-господарських

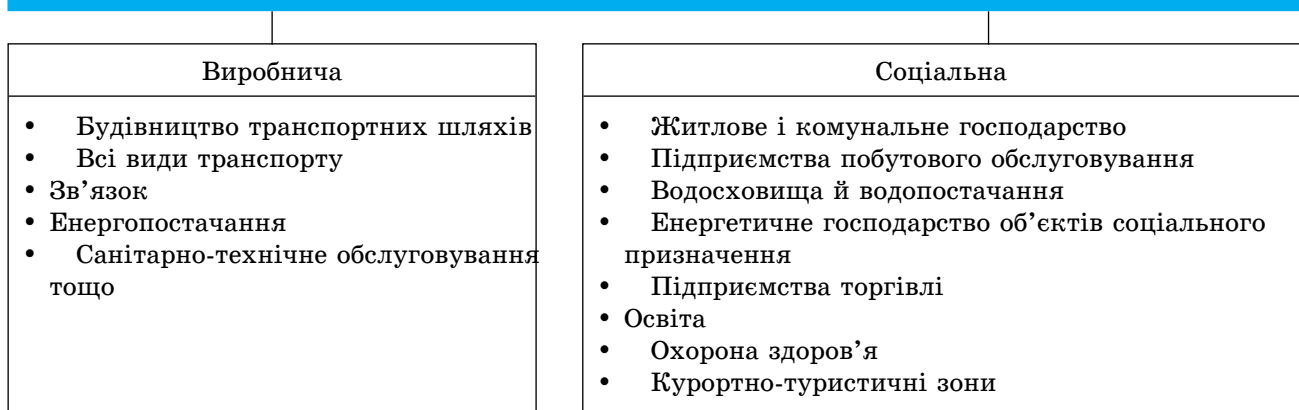
програм і виробляють однотипну продукцію.

Інфраструктура — комплекс галузей народного господарства (сфери матеріального і нематеріального виробництва), які обслуговують промисловість і сільське господарство.

Структура господарства України

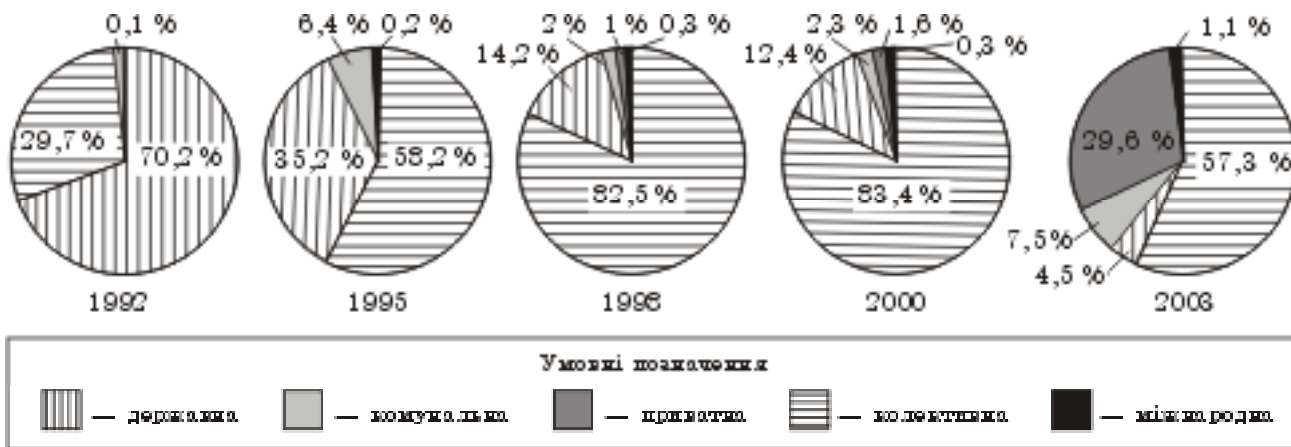
Інфраструктура

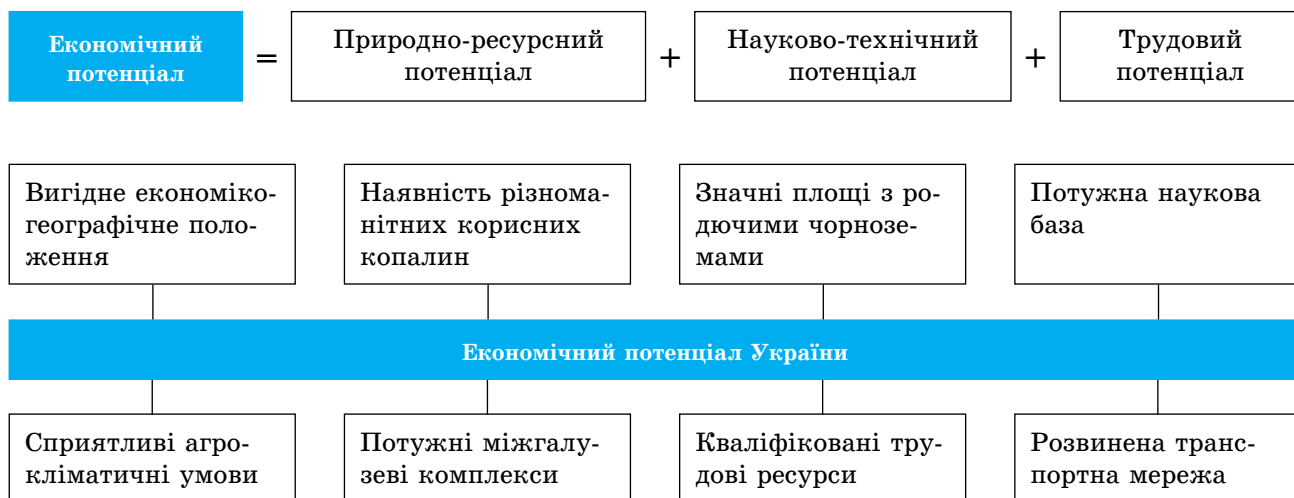
Підприємство — основна ланка народного господарства, де зосереджено певну сукупність відносин власності.

За формами власності підприємства поділяються на державні, колективні, приватні.

■ Кількість підприємств за формами власності

Тема 2. Економічний потенціал України

■ Основні економічні показники

Валовий національний продукт (ВНП) — сумарна ринкова вартість товарів та послуг, створених громадянами країни як на власній території, так і поза її межами.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — сумарна ринкова вартість товарів та послуг, створених на те-

риторії країни за рік незалежно від власності.

Національний дохід (НД) — валовий національний продукт без урахування витрачених матеріалів і спрацювання засобів виробництва.

За найважливішими показниками рівня соціально-економічного розвитку (валовим внутрішнім

продуктом і національним доходом) Україна належить до країн з низьким доходом.

■ Основні показники економічного розвитку України

Показник економічного розвитку	Рік									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 (прогноз)	2005 (прогноз)
ВВП, млрд грн	81,5	93,4	102,8	130,4	170,1	204,2	220,6	226,8	246,9	270,9
ВВП, реальний, рвз ¹	-10,0	-3,0	-1,9	-0,2	5,9	9,2	4,6	3,5	4,0	4,5
Промислове виробництво, реальне, рвз	-5,1	-1,8	-1,0	4,3	13,2	14,2	7,0	6,0	6,0	6,5
Сільськогосподарське виробництво, реальне, рвз	-9,5	-1,9	-9,8	-5,7	7,6	10,2	1,9	1,5	2,3	3,3
Валові інвестиції, % ВВП	22,7	21,5	20,7	17,4	19,7	19,7	18,9	20,6	20,6	21,2
Прямі інвестиції ² , млн дол.	526	581	747	489	594	769	700	500	400	700
Населення, млн чол.	51,1	50,5	50,1	49,7	49,3	49,0	48,6	47,6	47,3	46,0
Найвні грошові доходи населення, реальні ³ , рвз	-1263	5,1	-5,8	1,2	11,1	14,5	22,6	9,0	9,0	8,0
Заробітна плата, реальна, рсвз ⁴	-2,5	-0,4	-2,8	-5,7	1,0	20,9	21,8	96	10,0	8,0
Рівень безробіття за методологією МОП, %	—	—	—	11,9	11,5	11,0	10,0	10,0	10,0	10,5
Роздрібний товарообіг, реальний рвз	-11,1	8,2	-3,5	-4,8	7,5	11,7	14,8	7,0	8,0	8,0
Експорт товарів та послуг, рвз	19,1	0,0	-13,4	-7,9	20,3	8,0	11,0	4,0	6,5	7,0
Імпорт товарів та послуг, рвз	17,1	-1,1	-17,0	-19,1	18,9	14,6	5,5	7,09	8,0	9,0
Сальдо поточного рахунку, % ВВП	-2,7	-2,7	-3,0	2,6	4,7	3,7	7,5	5,6	4,3	3,0

¹ рвз — річна відсоткова зміна.

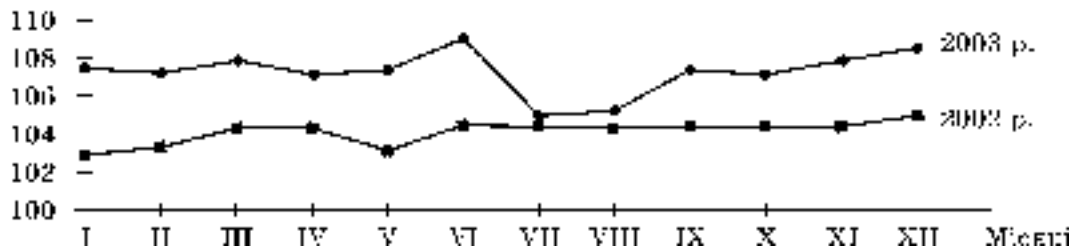
² За даними Національного банку України.

³ Починаючи з 2002 р.— показник найвних сукупних доходів населення.

⁴ рсвз — річна середня відсоткова зміна.

■ Зміни реального ВВП

Пороговий підєзник
у проєктах до відповідного періоду
попереднього року

Україна — індустріально-аграрна країна зі значним економічним потенціалом. При кількості населення, що не перебільшує 1 %

кількості населення Землі, на долю України припадає близько 2 % світового виробництва.

Україна у світовому виробництві

III місце із збирання соняшнику

V місце з виробництва сірчаної кислоти

VI місце з виробництва мінеральних добрив

У першій десятці з видобутку кам'яного вугілля, залізних і манганових руд, виробництва сталі, збирання цукрового буряку, картоплі

Тема 3. Промисловість

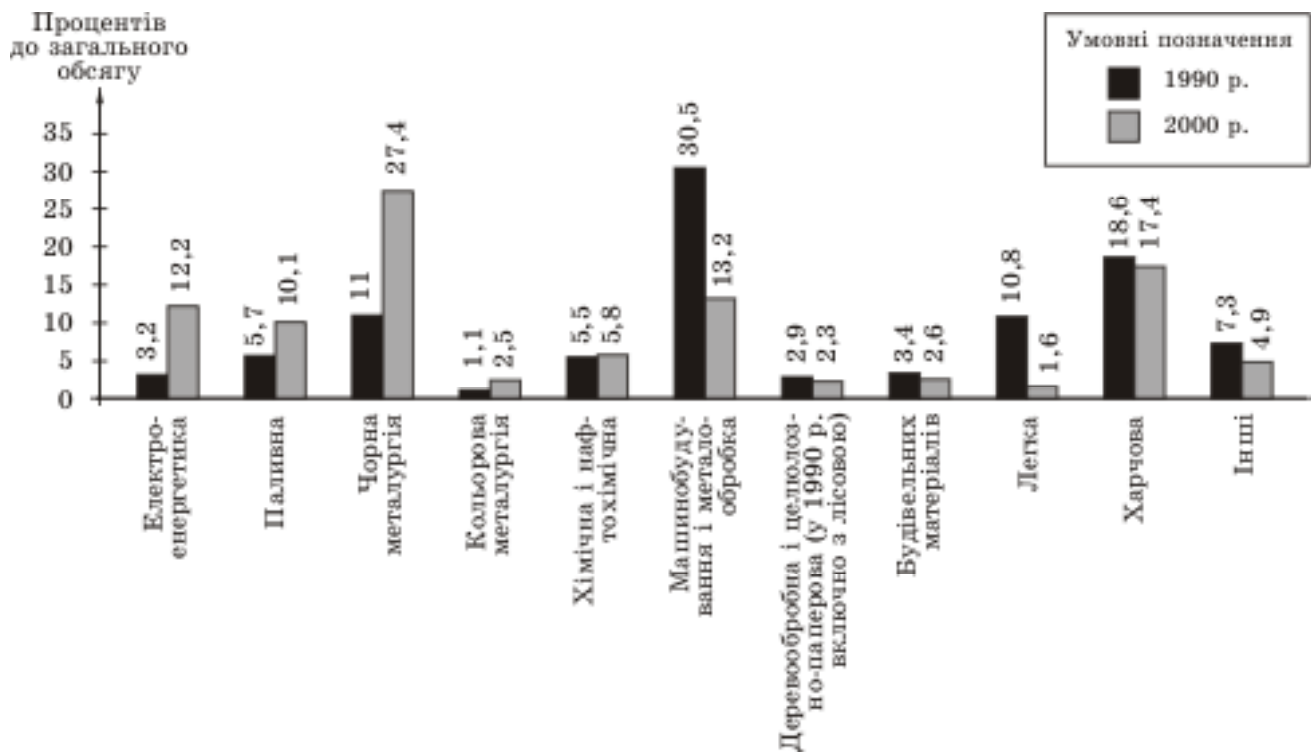
Промисловість — провідна галузь, що виготовляє знаряддя праці, забезпечує потреби в паливі, сировині, матеріалах, задовольняє потреби населення в різноманітних товарах.

У господарстві України нараховується 10 502 промислових підприємства різних форм власності, серед яких переважають акціонер-

ні. З цієї кількості підприємств 64 % належить базовим галузям, а 36 % — соціальним.

У цілому галузева структура, що склалася в промисловому виробництві України, є малоефективною, оскільки не працює на динамічний розвиток економіки країни і не задовольняє її потреб і потреб населення.

■ Виробництво продукції промисловості за основними галузями

■ Класифікація промисловості України за призначенням продукції, що виробляється

■ Промисловість України

Критерії порівняння	Рік	
	1990	2002
Загальний обсяг виробництва, %	60	48
Рентабельність промислових підприємств, %	16,8	5
Частка збиткових підприємств, %	2	40
Кількість зайнятих у промисловості, %	40	20

Чинники розміщення виробництва — сукупність умов, які впливають на розміщення промислових підприємств і дозволяють зменшити собівартість продукції та у найкращий спосіб забезпечити її реалізацію.

Матеріаломісткість — кількість сировини або матеріалу, яка витрачається на виробництво одиниці продукції.

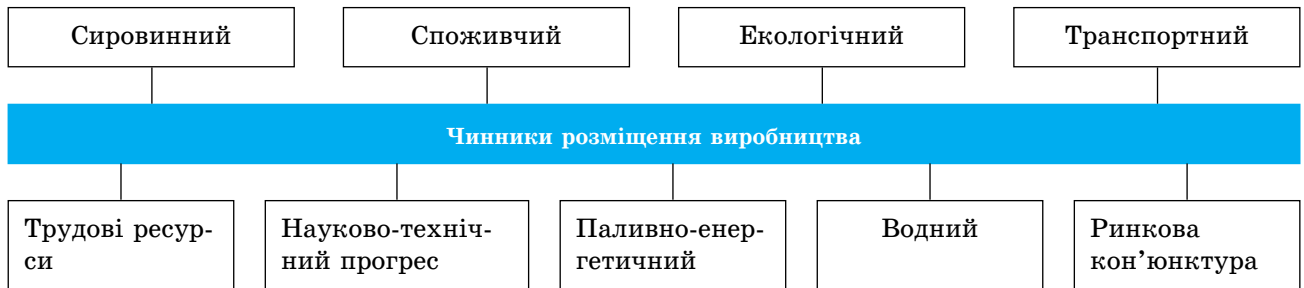
Наукоємність — значна частка витрат на науково-дослідниць-

кі роботи в собівартості виробництва.

Енергоємність — кількість електроенергії, яка витрачається на виробництво одиниці продукції.

Водоемність — кількість води, яка витрачається на виробництво одиниці продукції.

Трудомісткість — витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції.

■ Особливості територіальної структури господарства України

Промислові підприємства країни розміщуються нерівномірно, концентруються в окремих районах, центрах, областях.

Промисловий центр — населений пункт, у якому розташовано кілька промислових підприємств певної спеціалізації або об'єднаних у виробничу структуру сировинними і технологічними зв'язками (наприклад Мелітополь).

Промисловий вузол — сукупність промислових центрів, які мають спільну інфраструктуру і трудові ресурси (наприклад Харківський).

Промисловий район — територіальне сполучення однієї або кількох галузей і виробничі зв'язки між ними (наприклад Придніпровський).

Підтримка галузей, що виробляють продукцію, яка є конкурентоспроможною на світовому ринку і дає реальні доходи

Підтримка галузей промисловості, що випускають продукцію, здатну скласти конкуренцію товарам іноземного походження

Відновлення процесу функціонування промислового капіталу

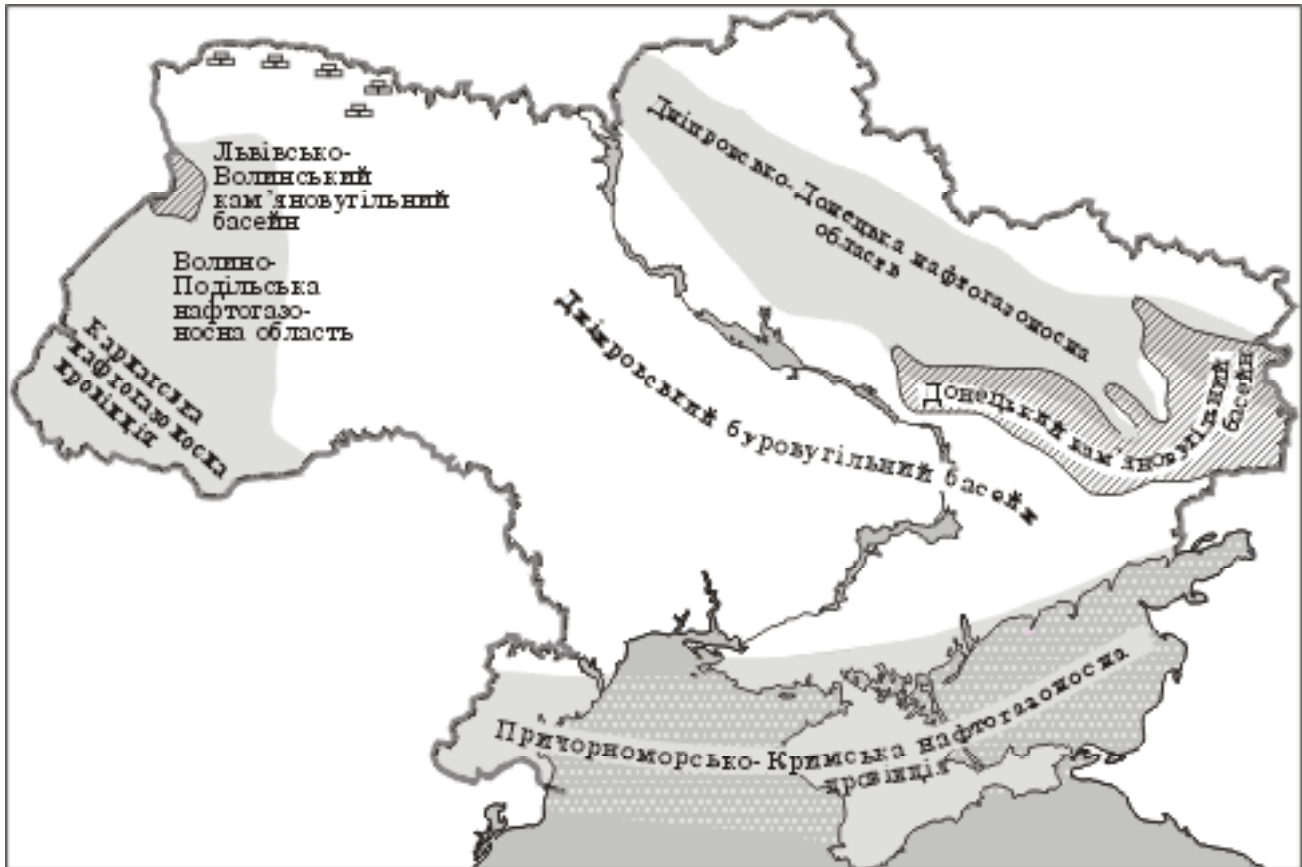
Підвищення частки галузей, що виробляють продукцію, яка користується реальним попитом на внутрішньому ринку

Тема 4. Паливна промисловість

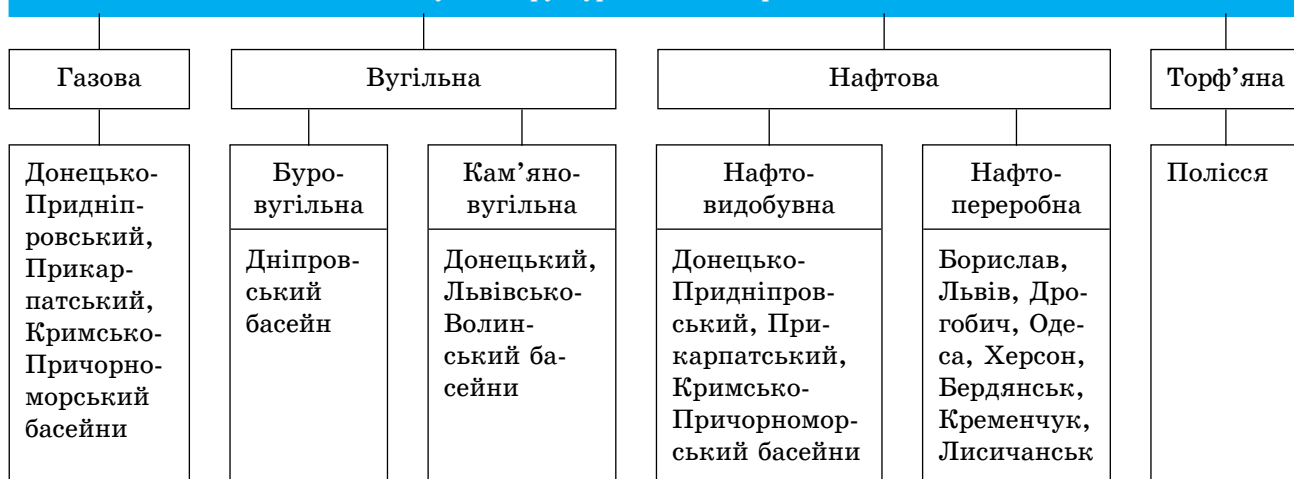
Паливна промисловість — комплекс галузей гірничодобувної промисловості, що займається видо-

бутком і переробкою різних видів паливно-енергетичної сировини.

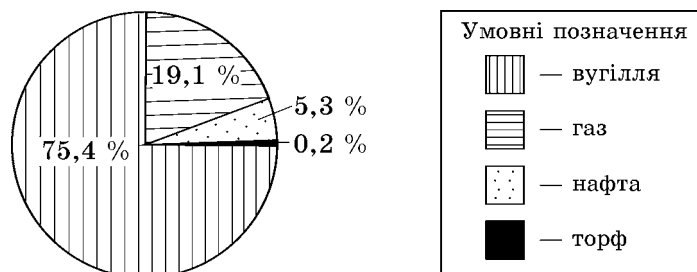
■ Сировинна база паливної промисловості

Галузева структура паливної промисловості

■ Структура видобутку палива в Україні

Тема 5. Електроенергетика

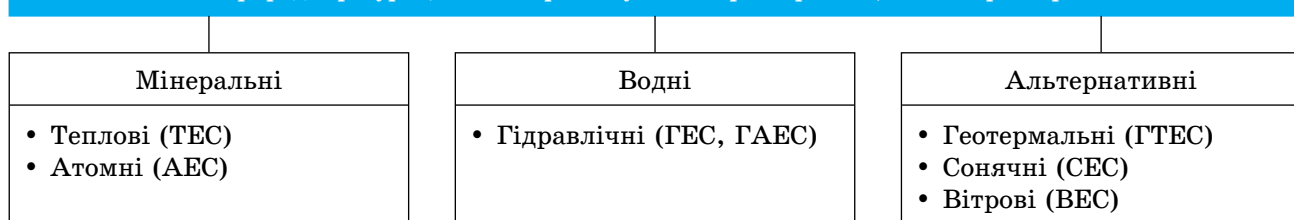
Електроенергетика — базова галузь промисловості, яка виробляє, передає і трансформує електроенергію.

В Україні створена єдина енергосистема, що сполучує лініями електропередачі високої напруги

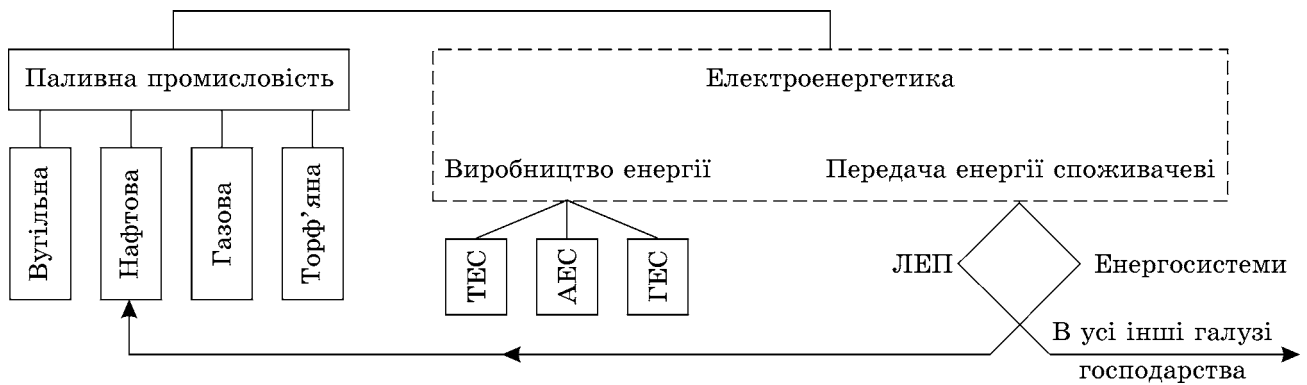
всі великі та частину середніх електростанцій.

Головна причина дефіциту електроенергії в Україні — її нерациональне використання в господарстві.

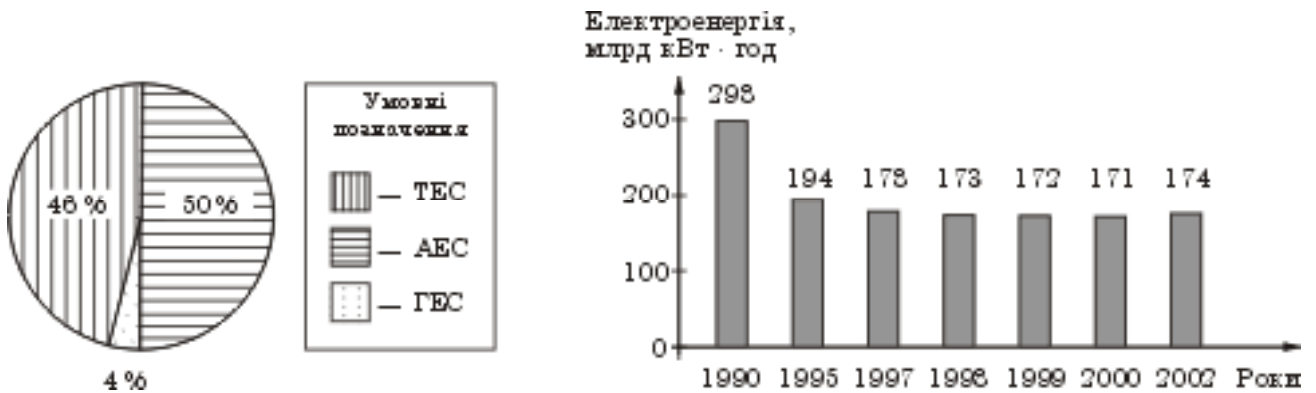
Природні ресурси, які використовуються при виробництві електроенергії

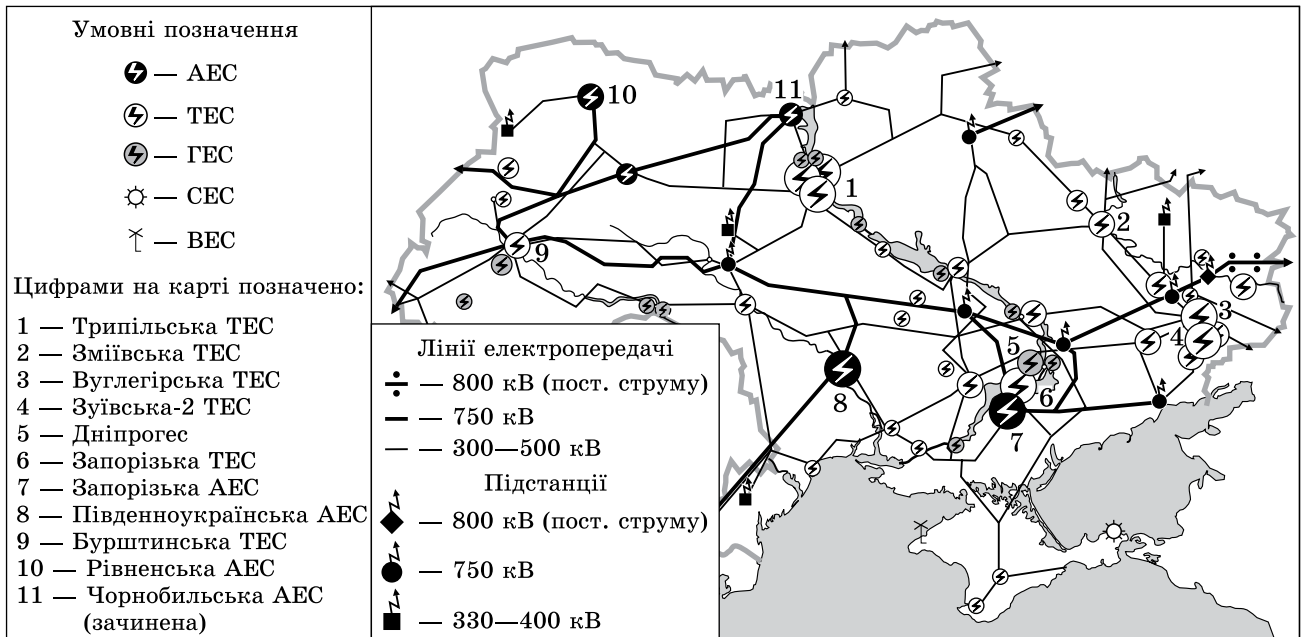
■ Структура паливно-енергетичного комплексу

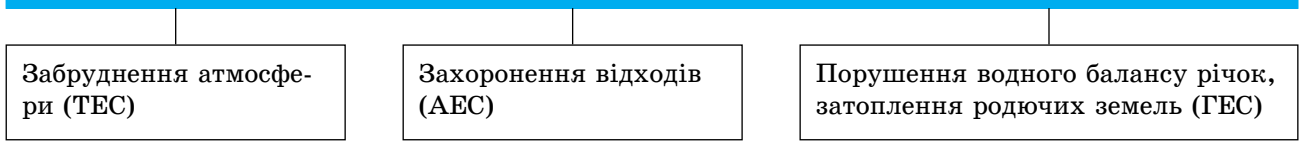
■ Виробництво електроенергії в Україні

■ Енергетична промисловість України

Екологічні проблеми електроенергетики

Тема 6. Металургійна промисловість

Металургія — сукупність галузей промисловості, що спеціалізуються на видобутку, збагаченні,

переробці руд чорних та кольорових металів.

Структура галузі

Чорна металургія	Кольорова металургія
<ul style="list-style-type: none"> Видобуток і збагачення залізної руди Виплавка чавуну й сталі Виробництво прокату Виробництво феросплавів, виплавка електросталі та сплавів, порошкова металургія Виробництво флюсових вапняків, вогнетривів, коксу 	<ul style="list-style-type: none"> Алюмінієва промисловість Виробництво алюмінієвих сплавів Виробництво цинку, магнію, титану, нікелю Виробництво ртуті Переробка брухту кольорових металів

■ Стисла характеристика металургійної промисловості України

План	Чорна металургія	Кольорова металургія
Чинники розміщення	Сировинний	Сировинний, трудоворесурсний, екологічний
Забезпеченість сировиною	Достатня сировинна база	Недостатня сировинна база
Географія розміщення	<ul style="list-style-type: none"> Донбас (Донецьк, Луганськ, Макіївка, Єнакієве, Краматорськ) Придніпров'я (Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Кривий Ріг, Нікополь, Запоріжжя) Приазов'я (Маріуполь, Керч) 	Миколаїв, Запоріжжя, Бровари (Київська обл.), Свердловськ (Луганська обл.), Костянтинівка (Донецька обл.), Калуш (Івано-Франківська обл.), Іршанськ (Житомирська обл.), Побужжя (Кіровоградська обл.), Крим
Економічні проблеми галузі	Застарілі обладнання й технологія виробництва; висока собівартість продукції, низька конкурентоспроможність	Застарілі обладнання і технології виробництва; невисока якість і недостатній асортимент продукції

План характеристики	Чорна металургія	Кольорова металургія
Екологічні проблеми галузі	Підприємства є основним стаціонарним джерелом забруднення навколишнього середовища	Більшість підприємств забруднюють довкілля токсичними сполуками
Шляхи вирішення проблем	Реконструкція обладнання; використання безвідходних і маловідходних технологій; рекультивация земель; вторинна переробка продукції (брухту)	

Тема 7. Машинобудування і металообробка

Машинобудування — сукупність галузей промисловості, що виготовляють машини й устаткування для всіх галузей і ланок господарства та побутову техніку для населення.

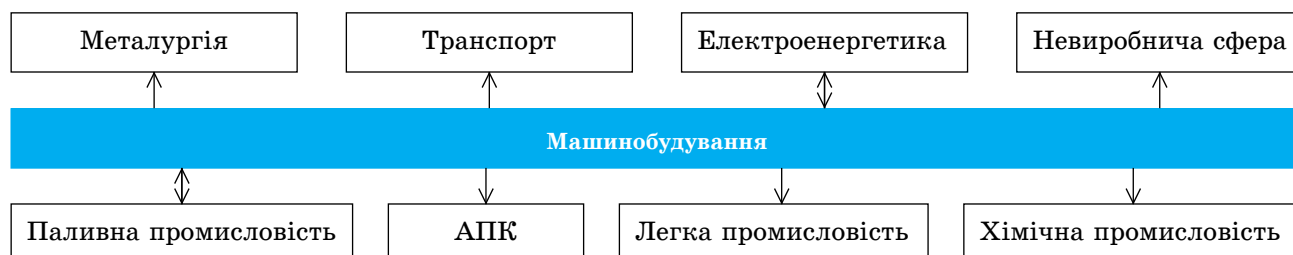
Особливості галузі: наукоємність, трудомісткість, металоміст-

кість, кооперування (виробничі зв'язки між підприємствами з виготовлення готової продукції).

Розвиток машинобудування є показником науково-технічного прогресу країни.

■ Міжгалузеві зв'язки машинобудування України

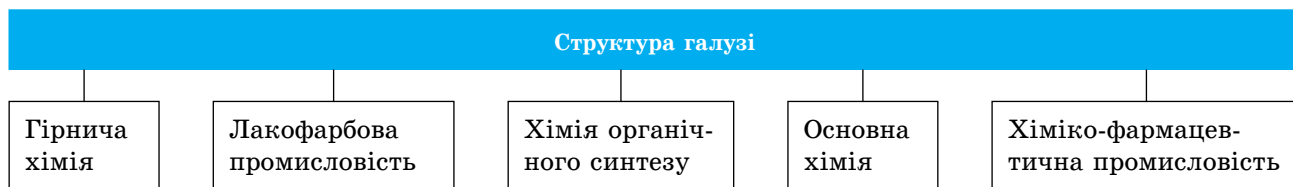
■ Стисла характеристика основних галузей машинобудування

Назва галузі	Продукція, що виробляється	Чинники розміщення	Основні центри
Важке та енергетичне машинобудування	Шахтне, металургійне, енергетичне, нафтове, будівельне устаткування	Сировинний, споживчий	Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ, Кривий Ріг, Краматорськ, Маріуполь, Харків
Приладобудування	Контрольно-вимірювальні прилади, системи управління, оптичні прилади	Трудоресурсний і науковий, споживчий	Київ, Харків, Львів, Суми, Одеса, Ужгород, Дніпропетровськ
Верстатобудування	Металорізальні, деревообробні машини, автоматичні лінії	Сировинний, трудоресурсний, споживчий	Харків, Одеса, Київ, Львів, Бердичів, Запоріжжя, Дніпропетровськ
Транспортне машинобудування	Легкові та вантажні автомобілі, тролейбуси, автобуси, мотоцикли, велосипеди, локомотиви, вагони, судна	Споживчий, трудоресурсний, сировинний	Запоріжжя, Луцьк, Кременчук, Львів, Київ, Дніпропетровськ, Харків, Луганськ, Дніпродзержинськ, Миколаїв, Керч, Одеса
Сільськогосподарське машинобудування	Трактори, сівалки, зерно- і бурякозбиральні комбайни, ґрунтообробні агрегати	Споживчий	Харків, Дніпропетровськ, Кіровоград, Тернопіль, Херсон, Олександрія, Одеса, Київ, Вінниця
Електротехнічне машинобудування	Турбогенератори, електродвигуни, кабель, трансформатори	Науковий, висококваліфіковані трудові ресурси	Харків, Київ, Запоріжжя, Одеса, Полтава, Бердянськ, Донецьк
Радіоелектронне машинобудування	Електронні системи та устаткування, прилади виробничого і побутового призначення	Науковий, висококваліфіковані трудові ресурси	Харків, Київ, Сімферополь, Миколаїв, Чернігів, Полтава, Львів, Рівне, Рахів, Дніпропетровськ
Авіакосмічне машинобудування	Літаки, космічні апарати й ракети, авіадвигуни, системи управління для космічних станцій і ракет, вузли та прилади для авіації	Науковий, транспортний, висококваліфіковані трудові ресурси	Київ, Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Вінниця, Конотоп, Феодосія, Херсон, Севастополь

Висновок. Основні проблеми машинобудування України пов'язані з необхідністю структурної перебудови цієї галузі, переобладнання підприємств на основі впровадження науково-технічних досягнень. Потрібно розвивати найновіші галузі, нарощувати темпи виробництва, випускати високоякісну, конкурентоспроможну продукцію. Цьому сприятиме інвестування

Тема 8. Хімічна промисловість

Хімічна промисловість — галузь промисловості, що виробляє різноманітну продукцію шляхом хімічної обробки сировини.

■ Сировинна база хімічної промисловості

Сировина	Родовища корисних копалин
Калійна сіль	Калуш-Голинське (Івано-Франківська обл.), Бориславське, Стебниківське (Львівська обл.)
Магнієва сіль	Передкарпаття та озеро Сиваш
Фосфорити	Поділля
Самородна сірка	Роздільське, Язівське (Передкарпаття)
Графіт	Завальське (Кіровоградська обл.)
Вапняк	Донбас, Крим, Поділля

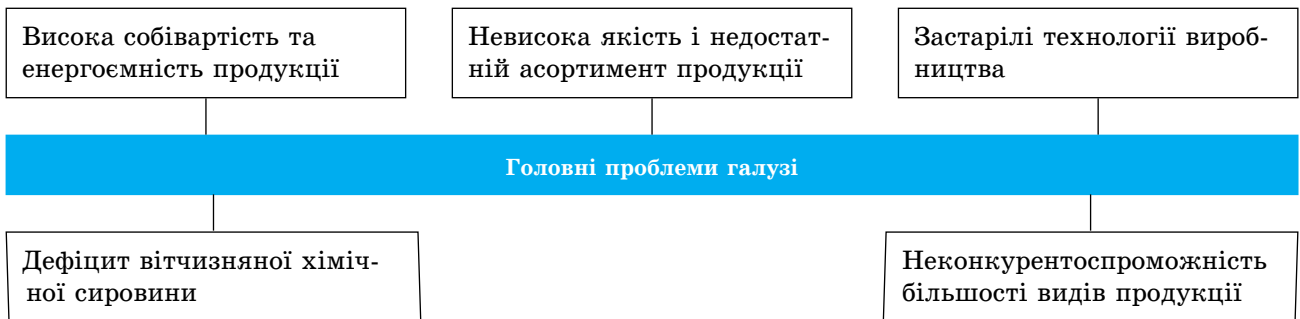
■ Міжгалузеві зв'язки хімічної промисловості

■ Стисла характеристика основних галузей хімічної промисловості України

План	Назва галузі				
	Гірнична хімія	Основна хімія	Хімія органічного синтезу	Лакофарбова промисловість	Хіміко-фармацевтична промисловість
Чинники розміщення	Сировинний	Споживчий	Енергетичний, водний	Споживчий, сировинний	Споживчий
Сировинна база	Хімічна сировина	Хімічна сировина, газ, відходи виробництва	Нафта, газ, кокс, целюлоза, смоли	Хімічна сировина, відходи лісової промисловості	Рослинна та хімічна сировина

План	Назва галузі				
	Гірнична хімія	Основна хімія	Хімія органічного синтезу	Лакофарбова промисловість	Хіміко-фармацевтична промисловість
Продукція, що випускається	Калійна і кам'яна солі, сірка	Сода, кислоти, добрива, побутова хімія	Смоли, пластмаси, капрон, лавсан, віскоза	Лаки, фарби, розчинники, оліфа	Медичні препарати
Основні центри	Армянськ (Присивашья), Дрогобич, Калуш (Передкарпаття), Артемівськ, Слов'янськ (Донбас)	Слов'янськ, Горлівка, Лисичанськ, Суми, Калуш, Запоріжжя, Вінниця, Одеса	Київ, Житомир, Чернігів, Черкаси	Львів, Одеса, Донецьк, Маріуполь, Харків, Чернігів, Кривий Ріг	Київ, Харків, Лубни, Львів

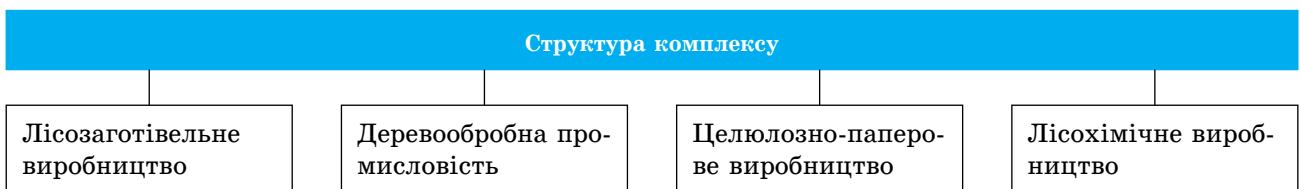
Тема 9. Лісова й деревообробна промисловість

Лісовиробничий комплекс — сукупність галузей, що спеціалізуються на заготівлі та переробці деревини, виробництві меблів і напівфабрикатів, різних видів паперу, картону, штучного волокна, целюлози.

Усі ліси України становлять єдиний державний лісовий фонд загальною площею 10 млн га. Лі-

систість території складає 14,3 %, що значно менше, ніж у розвинених країнах. Потреби в деревині за рахунок власних ресурсів Україна задовольняє лише на 20—25 %, решта імпортується.

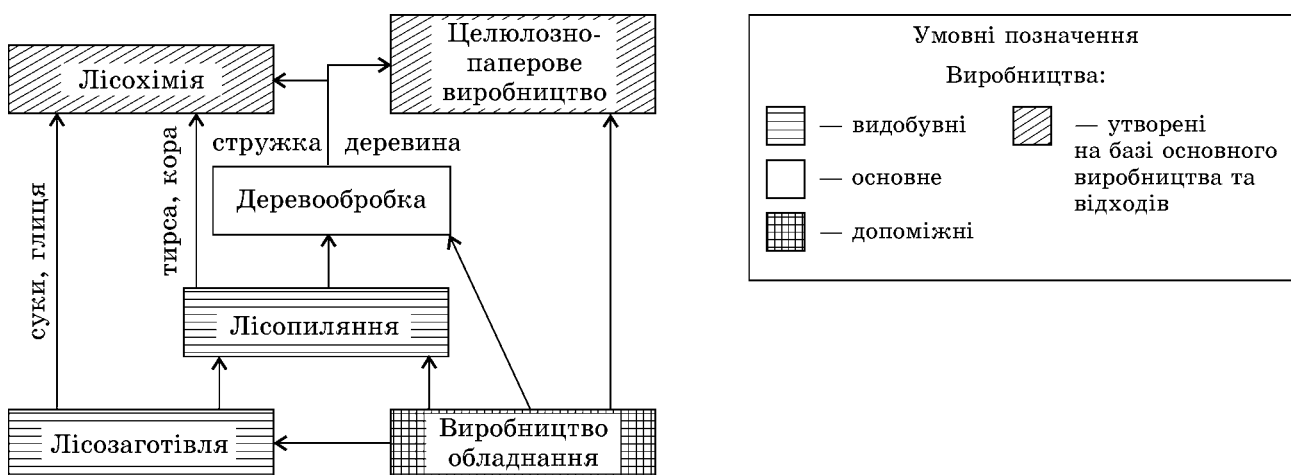
Основні масиви лісів України зосереджені в Поліссі, Карпатських і Кримських горах.

■ Стисла характеристика лісовиробничого комплексу України

Назва галузі	Чинники розміщення	Основні райони та центри розміщення
Лісозаготівельна	Сировинний	Івано-Франківська і Закарпатська області (Карпати); Волинська, Житомирська, Київська, Чернігівська області (Полісся)
Деревообробка лісопиляння	Сировинний	Закарпаття (Рахів, Свалява), Івано-Франківська область (Коломия), Львівська область (Самбар, Стрий), Вінницька, Житомирська, Чернігівська, Рівненська області
виробництво меблів	Споживчий, сировинний	Львів, Чернігів, Київ, Харків, Донецьк, Одеса
Целюлозно-паперова	Сировинний, водний, споживчий	Рахів, Ізмаїл, Цюрупинськ, Малін, Херсон, Одеса, Обухів, Понінка
Лісохімічне виробництво	Орієнтація на відходи лісопромислового комплексу	Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська, Хмельницька та Київська області

■ Внутрішньогалузеві зв'язки лісової промисловості

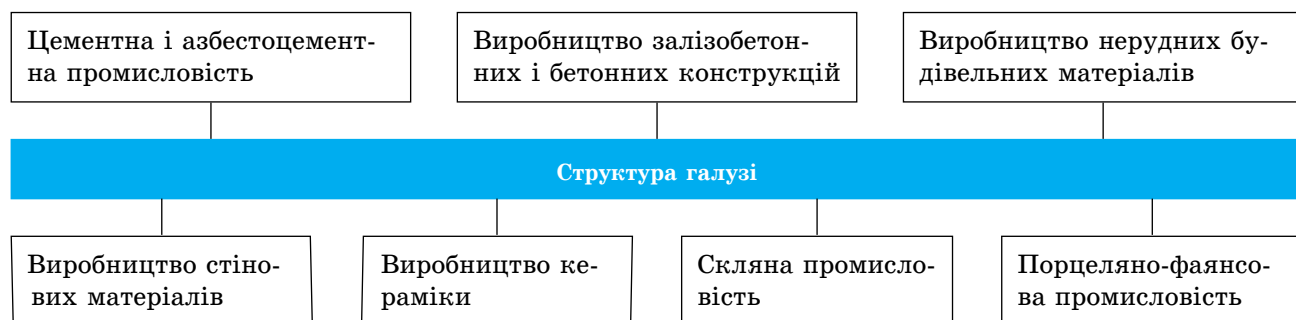
■ Головні проблеми лісовиробничого комплексу

Проблеми	Шляхи вирішення
<ul style="list-style-type: none"> • Недостатня забезпеченість сировиною • Висока собівартість готової продукції, застарілі технології і устаткування • Невисока якість і недостатній асортимент готової продукції • Безконтрольне вирубування лісів • Забруднення довкілля 	<ul style="list-style-type: none"> • Ведення плантаційного лісового господарства; безвідхідний цикл переробки деревини (зараз в Україні — 40 %) • Технологічна реконструкція підприємств, державні програми щодо підтримки комплексу • Конкуренція виробників; вдосконалення методів управління, податкової системи; введення імпоротної квоти на ввезення меблів до України • Активне відновлення лісів на вирубаних ділянках, раціональне використання лісових ресурсів країни • Ефективна політика держави щодо охорони природи, вдосконалення чинного законодавства з екологічних питань

Тема 10. Промисловість будівельних матеріалів

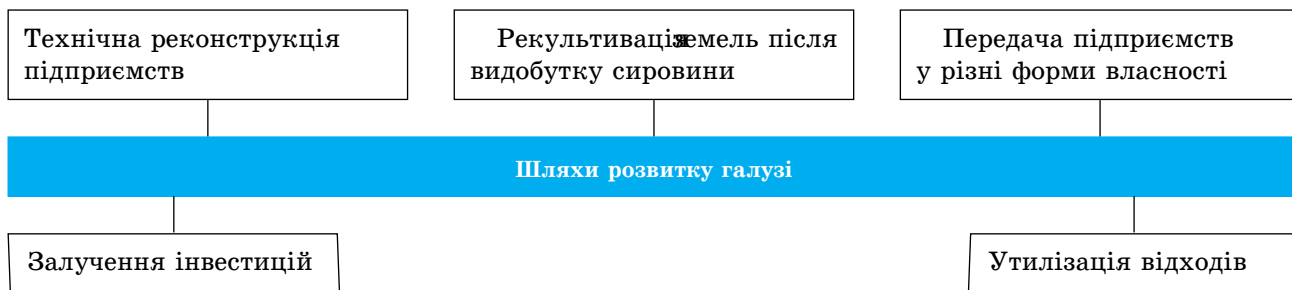
Промисловість будівельних матеріалів — група галузей промисловості, які виробляють матеріали

і вироби, що використовуються при спорудженні та ремонті будинків і споруд.

■ Стисла характеристика промисловості будівельних матеріалів України

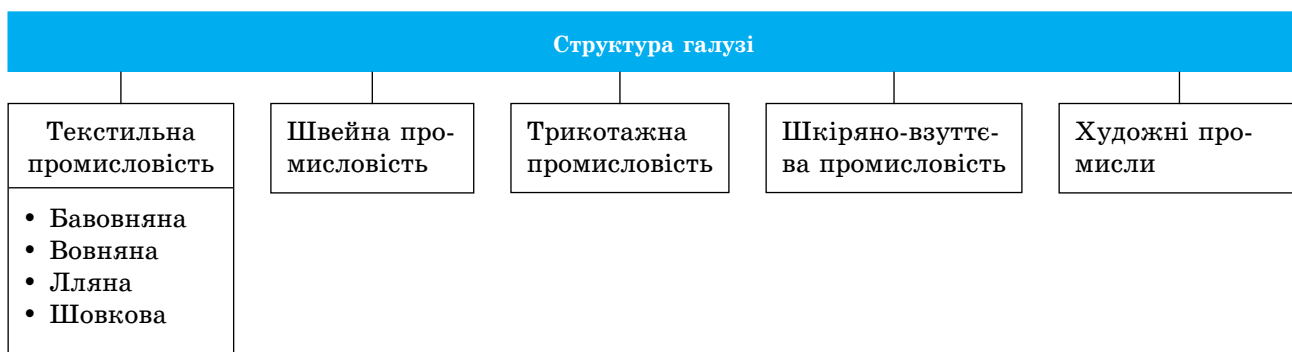
Назва галузі	Продукція, що виробляється	Сировинна база	Чинники розміщення	Основні райони і центри
Цементна і азбестоцементна	Цемент, азбестоцемент	Вапняк, крейда, мергель, глина, опока, азбест	Сировинний, тяжіння до металургійних комбінатів (відходи)	Амвросіївка, Єнакієве, Кривий Ріг, Краматорськ, Балаклія, Миколаїв (Львівська область)
Виробництво залізобетонних і бетонних конструкцій	Збірні залізобетонні та бетонні конструкції	Цемент, залізобетон, пісок, метал	Сировинний, споживчий	Повсюди
Виробництво нерудних будівельних матеріалів	Дахові матеріали, лінолеум, сантехніка з пластмаси	Хімічна сировина, відходи інших виробництв	Споживчий, хімічні виробництва	Одеса, Виноградів (Закарпаття), Харків
Виробництво стінових матеріалів	Стінні блоки, цегла	Пісок, глина, шлаки	Споживчий	Повсюди
Виробництво кераміки	Будівельна кераміка: облицювальна плитка, труби, сантехніка	Пісок, польовий шпат, каолін	Сировинний, споживчий	Донбас, Полтава, Суми, Кіровоград, Тернопіль, Харків, Львів
Скляна промисловість	Віконне і технічне скло	Пісок скляний, польовий шпат	Сировинний, споживчий	Артемівськ, Лисичанськ, Костянтинівка, Київ, Запоріжжя, Львів
Порцеляно-фаянсова промисловість	Посуд, сантехніка, теплоізоляційні матеріали	Глини, піски	Споживчий, сировинний	Обласні центри України

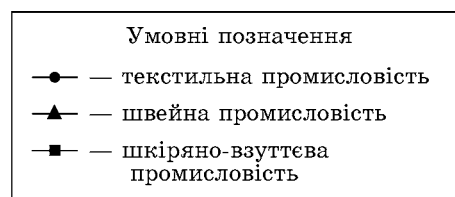
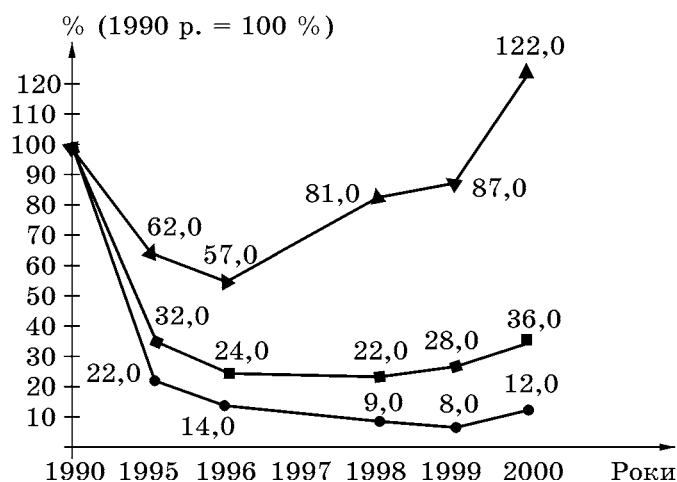
Тема 11. Легка промисловість

Легка промисловість — сукупність галузей, що спеціалізуються на виробництві товарів народного споживання (тканини, взуття, трикотаж, одяг, галантерея).

Художні промисли — форма народної творчості, виробництво декоративних виробів, що використовуються для художнього оформлення побуту, інтер'єру, одягу.

■ Динаміка випуску продукції легкої промисловості України

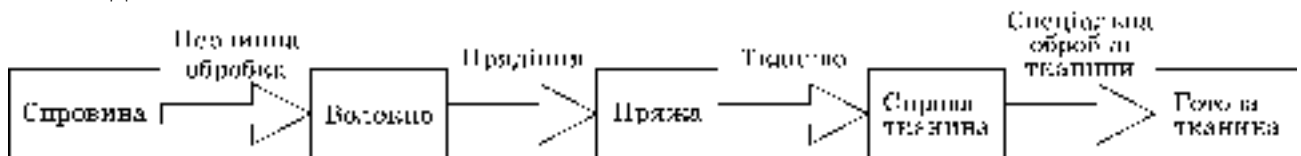

■ Стисла характеристика легкої промисловості України

Назва галузі	Чинники розміщення	Основні центри
Текстильна	Сировинний, споживчий	Херсон, Тернопіль, Донецьк, Київ, Львів, Чернівці
бавовняна		Луганськ, Чернігів, Одеса, Дунаївці (Хмельницька обл.), Суми
вовняна		Київ, Черкаси
ляна		Рівне, Житомир
шовкова		
Швейна	Трудоресурсний, споживчий	Повсюди у великих містах
Трикотажна	Споживчий	Київ, Донецьк, Полтава, Луганськ, Запоріжжя, Львів, Миколаїв, Одеса, Житомир
Шкіряно-взуттєва	Споживчий	Харків, Київ, Львів, Луганськ, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв, Запоріжжя

Найважливішою із галузей легкої промисловості є текстильна промисловість, що виробляє бавовняні, вовняні, лляні, шовкові та інші тканини.

■ Стадії виготовлення тканин

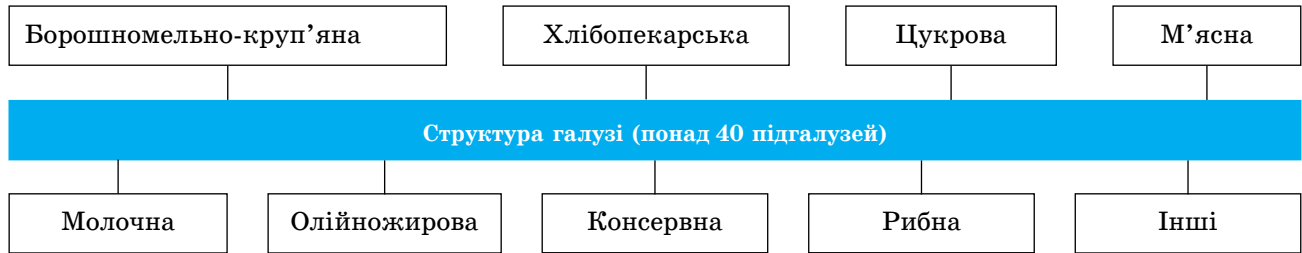

■ Основні центри художніх промислів

Територія	Стисла характеристика
Західна Україна	В Івано-Франківській області розвинені килимарство, ткацтво, кераміка, різьблення по дереву (Косів). Активно розвиваються художні промисли також у Львівській (виготовлення виробів з кольорового скла, різьблення по дереву) і Закарпатській областях (виготовлення меблів і дерев'яних прикрас)
Східна Україна	Починаючи з першої половини XVII ст. славилася своїми ремеслами. З другої половини XVII ст. на основі ремесел розвиваються художні промисли: ручне ткацтво, вишивка, гончарство, теслярське різьблення, вибивання на тканині. Центром є Харківщина
Центральна Україна	У Вінницькій області — с. Клембівка (вишивання), у Полтавській — с. Опішня (різьблення, декоративне скло), с. Решетилівка (ткацтво, виробництво килимів), у Дніпропетровській — с. Петриківка (декоративний розпис), у Житомирській — м. Коростень (виробництво порцеляно-фаянсових виробів)

Тема 12. Харчова промисловість

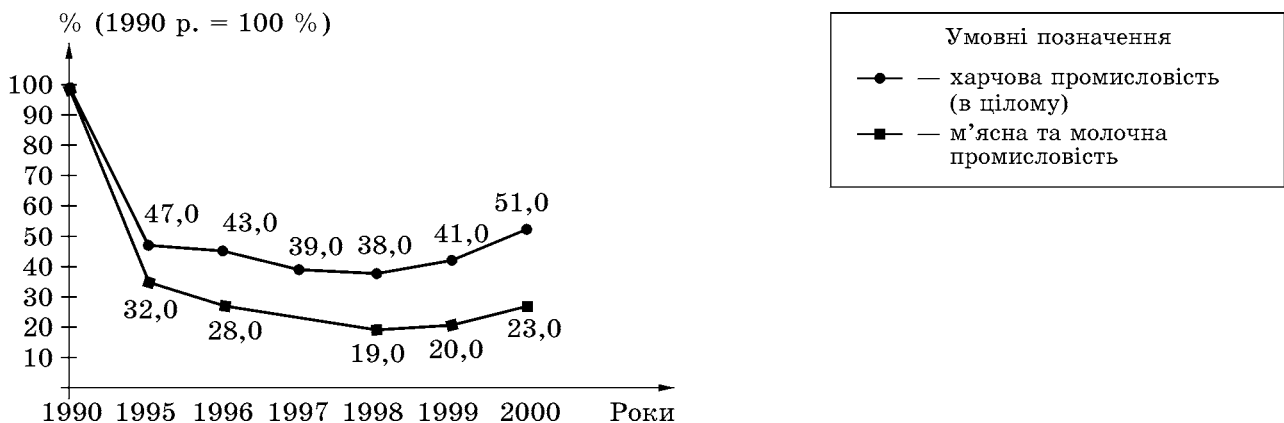
Харчова промисловість — сукупність галузей, які виробляють головним чином продовольчі товари.

■ Стисла характеристика харчової промисловості України

Назва галузі	Чинники розміщення	Основні центри і райони	Проблеми
Борошномельно-круп'яна	Сировинний	Лісостеп і Степ: Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів, Запоріжжя	1. Висока собівартість. 2. Незначний асортимент. 3. Неконкурентоспроможність продукції
Хлібопекарська	Споживчий	Повсюди	
Цукрова	Сировинний	Харківська, Черкаська, Вінницька, Полтавська і Тернопільська області	
М'ясна	Споживчий	У великих містах	
Молочна	Споживчий	Практично повсюди	
Олійножирова	Сировинний, споживчий	Південь Лісостепу, Степу (Дніпропетровськ, Харків, Кіровоград, Одеса, Запоріжжя, Чернівці)	
Консервна	Споживчий	Захід Лісостепу, Степ, Крим	
Рибна	Споживчий	Узбережжя Чорного та Азовського морів (Одеса, Севастополь, Керч, Генічеськ)	

■ Динаміка випуску продукції харчової промисловості України

Тема 13. Соціальна інфраструктура

Соціальна інфраструктура (сфера послуг) — сукупність галузей і ланок господарства, діяльність яких спрямована на задоволення матеріальних і духовних потреб людей.

Рівень розвитку соціальної інфраструктури є важливою умовою зростання добробуту людей. Сьогодні сфера послуг в Україні має суттєві недоліки й потребує вдосконалення.

Тема 14. Сільське господарство

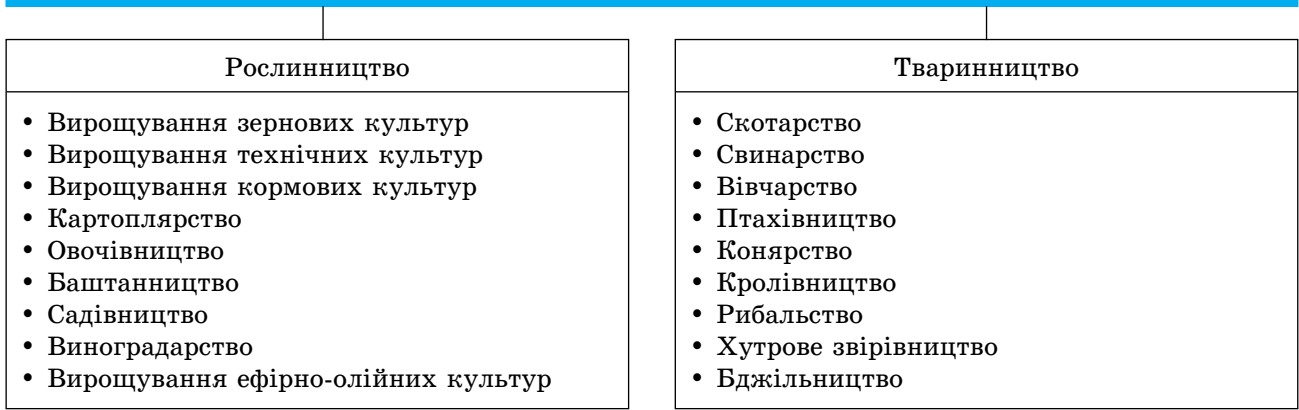
Сільське господарство — провідна галузь матеріального виробництва, яка займається вирощуванням рослин і розведенням домашніх тварин з метою забезпечення населення продуктами харчування і промисловості — сировиною.

Землеволодіння — володіння землею на певних правових засадах.

Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (грудень 1999 р.) сприяв активному розгортанню процесу приватизації сільськогосподарських виробництв.

Приватизація — перехід державного або колективного майна у приватну власність.

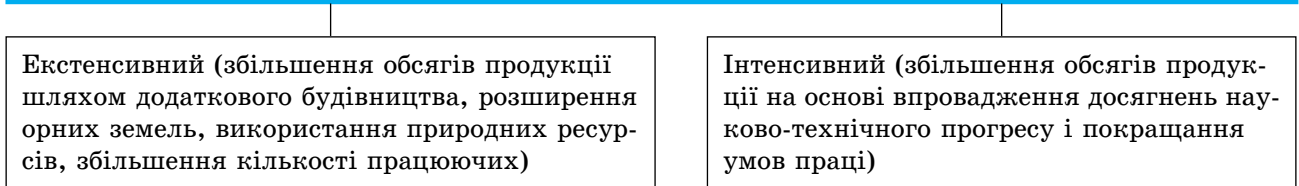
Структура сільського господарства

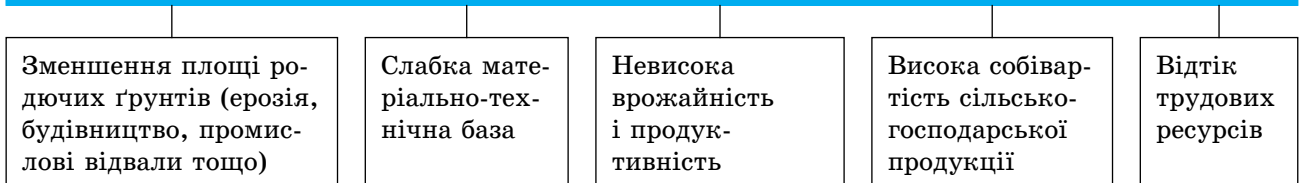
■ Агропромисловий комплекс України

Напрямки розвитку сільського господарства

Проблеми сільського господарства України

Рослинництво — провідна галузь сільського господарства, яка займається вирощуванням сільськогосподарських культур.

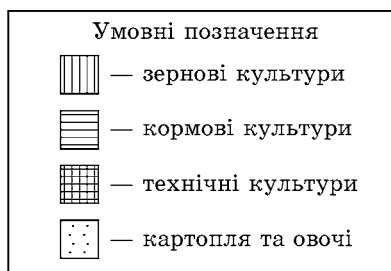
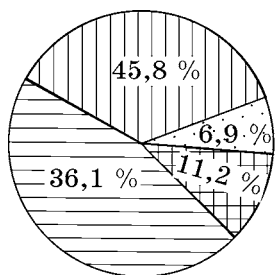
■ Стисла характеристика рослинництва України

Назва галузі	Провідні культури	Райони вирощування
Вирощування зернових культур	Озима пшениця	Лісостеп і північні райони Степу
	Яра пшениця	Головним чином у степових районах
	Жито	Полісся, Лісостеп, Карпати
	Кукурудза (на зерно)	Лісостеп і Степ (особливо Одеська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Кіровоградська, Чернівецька області)
	Ячмінь	Повсюди, особливо у південних областях
	Овес, просо	Північні й західні області, Лісостеп і Степ
	Горох	Лісостеп і південна частина Полісся
	Гречка	Чернігівська, Житомирська, Київська, Сумська області
Вирощування технічних культур	Цукровий буряк	Лісостеп, північна частина Степу
	Соняшник	Північна і центральна частини Степу
	Льон-довгунець	Полісся, передгір'я Карпат
Вирощування кормових культур	Кукурудза на силос, люцерна, конюшина	Практично повсюди
Картоплярство	Картопля	Полісся і Лісостеп, у незначній кількості — повсюди
Овочівництво	Огірки, помідори, баклажани, перець, капуста, цибуля, морква	Повсюди, особливо у приміських господарствах
Баштанництво	Кавуни, дині	Зрошувані землі у південній частині Степу
Садівництво	Яблука, груші, вишні, сливи, абрикоси, горіхи тощо	Лісостеп, Степ, Полісся
Виноградарство	Різні сорти винограду	Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська області, Закарпаття
Вирощування ефіроолійних культур	М'ята, фенхель, роза, лаванда, кмин	Лісостеп, Степ, Крим

■ Розподіл земельних ресурсів за природними зонами, %

Природна зона	Рілля	Сіножати	Пасовища	Багаторічні насадження	Ліси	Інші угіддя
Мішані ліси	36	9,3	6,9	0,8	30,8	16,2
Лісостеп	66,3	3,6	4,4	1,5	14,9	9,3
Степ	65,9	0,8	11,8	2,4	1,2	17,9

■ Структура посівних площ України

ТВАРИННИЦТВО

Тваринництво — галузь сільськогосподарського господарства, що задовольняє потреби населення у м'ясо-молочних продуктах, а промисловість — у сировині.

Приміські сільськогосподарські райони — райони, що сфор-

мувалися поблизу великих міст і промислових центрів та спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва (овочі, ягоди) і тваринництва (свіже молоко, яйця, сметана), яка не потребує транспортування.

■ Стисла характеристика тваринництва України

Назва галузі	Спеціалізація	Райони поширення
Скотарство		
м'ясо-молочне	Виробництво м'яса та молока	Полісся, Лісостеп, приміські зони
молочне	Виробництво молока	Приміські зони, Полісся
молочно-м'ясне	Виробництво молока та м'яса	Те саме
Свинарство	Виробництво м'яса, сала, шкіри, щетини тощо	Лісостеп і Степ (Вінницька, Дніпропетровська, Чернігівська, Донецька, Запорізька, Київська області)
Вівчарство	Виробництво вовни, м'яса, молока, лоу	Карпатський регіон, південь України (Крим, Одеська і Херсонська області)
Птахівництво	Виробництво м'яса та яєць	Степ і Лісостеп
Конярство	Розведення й використання коней	Карпати, Закарпаття, Полісся, Поділля

Назва галузі	Спеціалізація	Райони поширення
Кролівництво	Виробництво м'яса, хутра	Крим, Лісостеп, приміські господарства
Хутрове звірництво	Виробництво цінного хутра	Львівська, Київська, Вінницька, Чернігівська, Волинська, Полтавська області
Бджільництво	Розведення бджіл для отримання меду, ліщини, прополісу, бджолоїної отрути	Головним чином у Степу та Лісостепу
Рибальство	Виллов річної та морської риби	Лісостеп, Карпати, узбережжя Чорного та Азовського морів

■ Зональна спеціалізація сільського господарства України

Зона	Спеціалізація	
	рослинництва	тваринництва
Полісся	Льон-довгунець, картопля, озиме жито, овес, овочі, кормові культури	Молочне та молочно-м'ясне скотарство, свинарство
Лісостеп	Цукровий буряк, озима пшениця, картопля, ячмінь, гречка, бобові, кукурудза на силос, овочі	Молочне й м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво
Степ	Озима пшениця, соняшник, рис, кукурудза на зерно і на зелений корм, ячмінь, просо, виноград, соя, фрукти, овочі	М'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво, шовківництво
Гірські райони	Виноград, тютюн, чай, лікарські, ефіроолійні та кормові культури	Вівчарство, конярство

Тема 15. Транспорт

Транспорт — галузь матеріального виробництва, що забезпечує потреби господарства і населення в усіх видах перевезень.

Транспортний вузол — населений пункт, де перетинаються шляхи декількох видів транспорту.

Вантажообіг — кількість вантажу, що перевозиться за певний період на певну відстань. Вимірюється у тоннах на кілометр (т/км).

Пасажирообіг — кількість пасажирів, що були перевезені за певний період на певну відстань. Вимірюється у годинах на кілометр (год/км).

Транзит — перевезення вантажів і пасажирів територією району або країни.

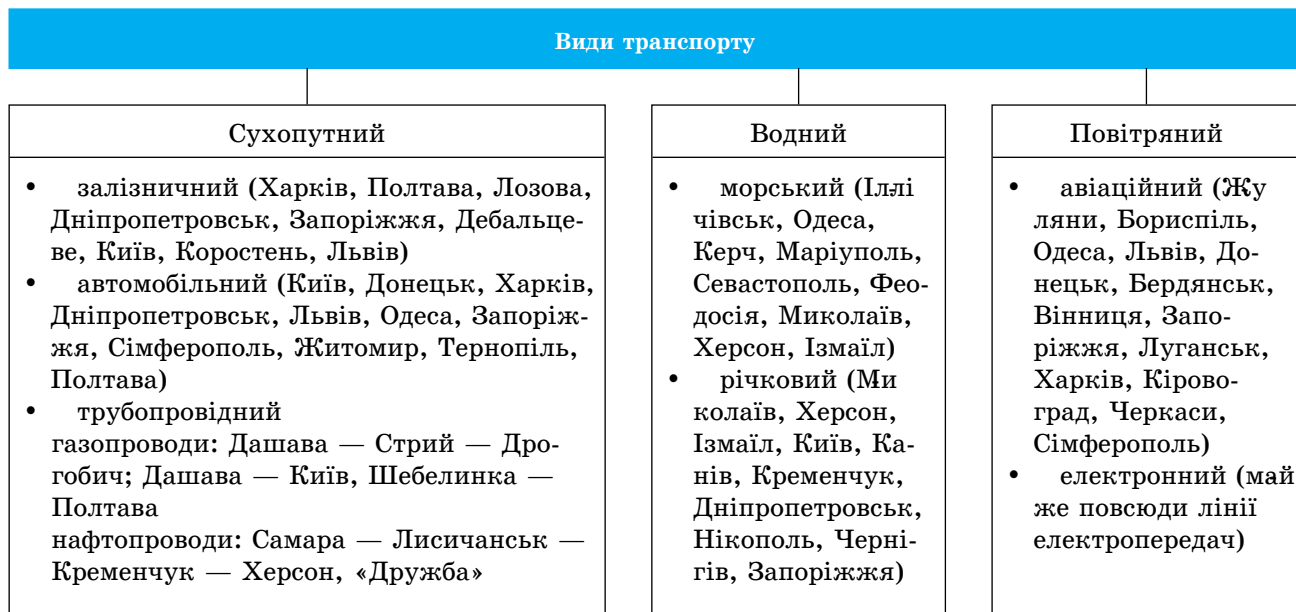
Транспортні коридори — залізничні та автомобільні шляхи високої пропускної здатності, якості та відповідного обслуговування.

Каботаж — судноплавство між портами однієї держави.

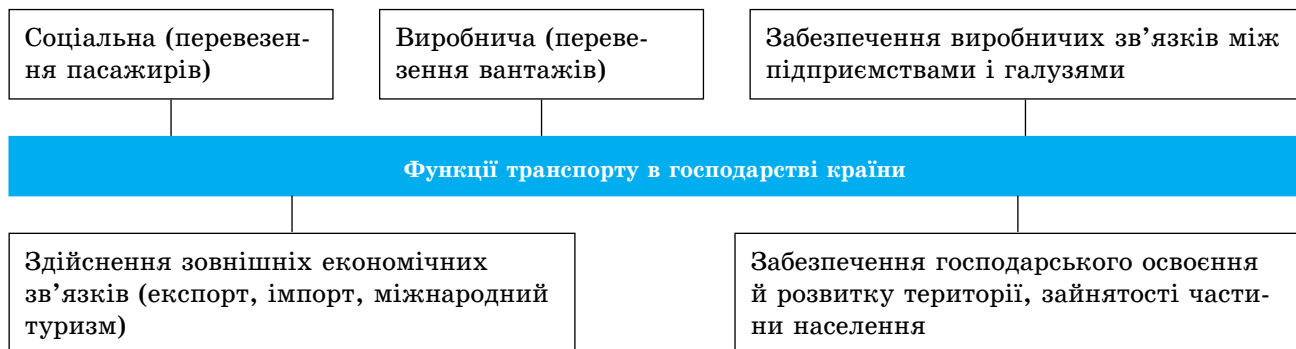
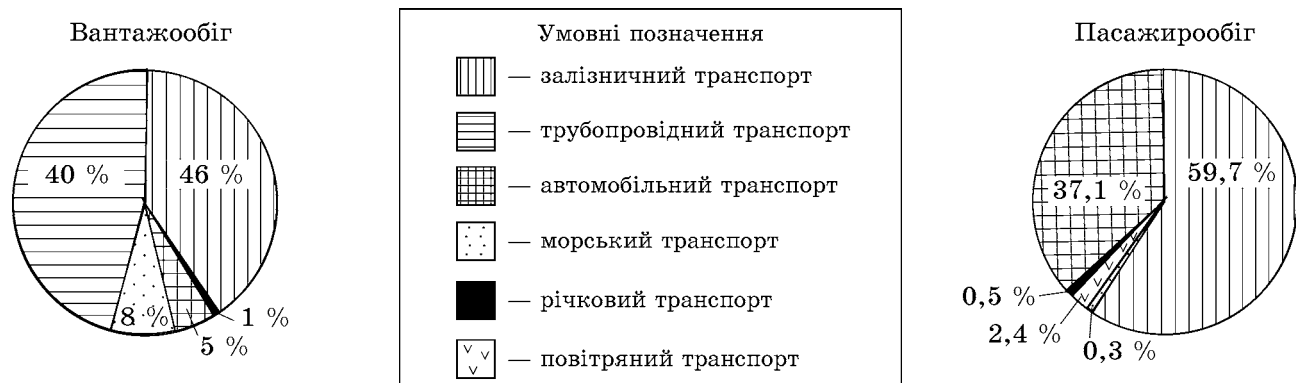
За 2003 р. підприємствами транспорту перевезено 855,8 млн т вантажів.

За 2003 р. послугами пасажирського транспорту скористалися 3,8 млрд пасажирів.

■ Структура транспорту й головні транспортні центри України

■ Структура вантажо- та пасажирообігу

Тема 16. Україна і світове господарство. Зовнішні економічні зв'язки України

Світове господарство — сукупність національних господарств усіх країн світу і зв'язки між ними.

Міжнародний географічний поділ праці — форма поділу праці, що виражається у спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів продуктів або послуг, якими вони обмінюються.

Зовнішньоекономічні зв'язки країни — взаємообмін з країнами світу продукцією, послугами, інформацією на основі міжнародного поділу праці.

Експорт — вивезення товарів з країни, надання іноземному партнерові послуг виробничого і споживчого характеру.

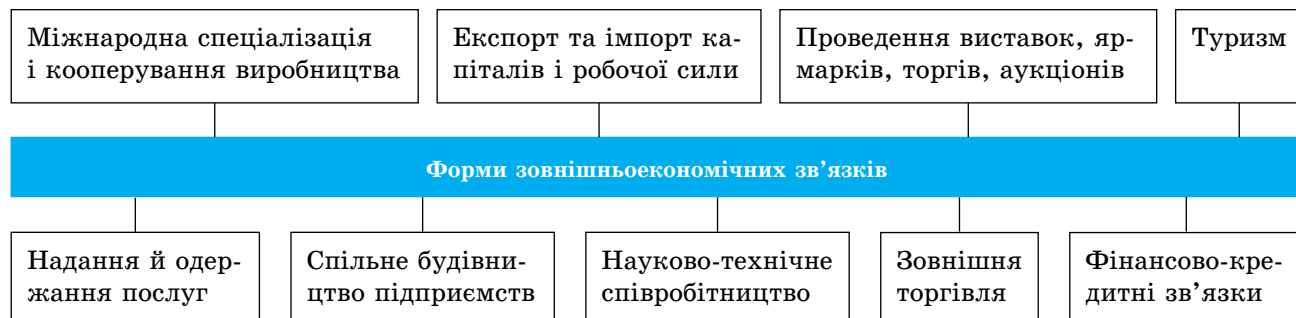
Імпорт — ввезення до країни товарів, технологій, капіталів, отримання послуг виробничого або споживчого характеру.

Торгове сальдо — різниця між експортом та імпортом товарів і послуг.

Інвестиції — вкладення капіталу як у грошовому, так і в матеріально-технічному вираженні (машини, устаткування) в економіку своєї або іноземної держави.

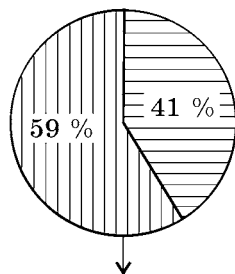
Демпінгові ціни — ціни, нижчі за собівартість виробництва товару.

Економічна інтеграція — процес переплетення національних економік і проведення узгодженої міждержавної економічної політики.

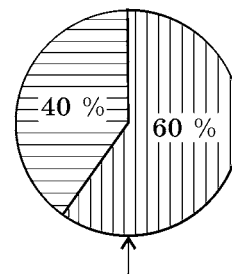
■ Структура зовнішньої торгівлі

Експорт
(січень—листопад 2003 р. —
20679,4 млн дол. США)

Чорні метали і вироби з них (39%), сировина, напівфабрикати, товари широкого вжитку за демпінговими цінами

Імпорт
(січень—листопад 2003 р. —
20344,3 млн дол. США)

Газ, нафта, нафтопродукти, деревина, боксити, товари легкої промисловості, автомобілі, засоби зв'язку, радіоелектроніка

У 2003 р. майже 30 % експорту здійснювалось до Німеччини, Італії, Китаю, Туреччини, Угорщини, Польщі та США. Імпорт з Німеч-

чини, Туркменістану, Польщі, Сполученого Королівства, Китаю та Франції становив 30,5 %.

■ Участь України в міжнародних організаціях

Організація	Дата вступу	Цілі організації
ООН (Організація Об'єднаних Націй)	1945 р.	Підтримання миру та безпеки у світі, ядерне роззброєння, розв'язання мирними способами міжнародних суперечок, здійснення міжнародного співробітництва
СНД (Співдружність незалежних держав)	1991 р. (Україна — асоційований член економічного союзу СНД, не бере участі у Міжпарламентській асамблеї СНД)	Рівноправне та взаємовигідне співробітництво колишніх республік СРСР
МВФ (Міжнародний валютний фонд)	1992 р.	Кредитування держав з перехідною економікою, які здійснюють перетворення ринкового характеру
ПАЧЕС (Парламентська асамблея Чорноморського економічного співробітництва)	1993 р.	Співробітництво держав Чорноморського регіону
ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку)	1994 р.	Кредитування проектів у постсоціалістичних країнах Європи (державних підприємств, які здійснюють приватизацію, і приватних)
НАТО (Північноатлантичний блок)	1992 р. (Україна приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва) 1994 р. (Україна підписала документ «Партнерство в ім'я миру») 1997 р. (Хартія про особливе партнерство України і НАТО)	Забезпечення воєнної рівноваги, формування та використання миротворчих контингентів у «гарячих точках» світу
РЄ (Рада Європи)	1995 р.	Забезпечення основних прав і свобод людини, захист та зміцнення демократії, співробітництво європейських держав
ЦЕІ (Центральноєвропейська ініціатива)	1996 р.	Співробітництво між постсоціалістичними країнами Європи, Австрією та Італією

Розділ IV. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНИ

Тема 1. Економіко-географічний поділ України

Територіальний поділ праці — поділ праці на основі спеціалізації окремих територій країни.

Спеціалізація території залежить: 1) від наявності природних умов і ресурсів, які впливають на розвиток господарства; 2) наявності та кваліфікації трудових ресурсів;

3) особливостей економіко-географічного положення; 4) історичних передумов розвитку території; 5) необхідності дотримання державних інтересів.

Економічний район — територія, що виділяється в економіці країни виробничою спеціалізацією.

■ Економічні райони України

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	84,0
Населення	Кількість населення — 6,0 млн чол. У структурі населення основна частка припадає на міських жителів. Характерна міграція із села до міста
Склад території	Харківська, Полтавська та Сумська області
Природні умови	
рельєф	Придніпровська низовина, Середньоруська височина
клімат	Помірний пояс, атлантико-континентальна область, континентальна область
Корисні копалини	Значні поклади природного газу і нафти, залізних руд, кам'яної солі, будівельних матеріалів, фосфоритів
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Машинобудування (устаткування для енергетики, вугільної та залізничної промисловості, чорної металургії, транспортних засобів, сільськогосподарських машин, приладів) • Хімічна промисловість: мінеральні добрива, дубильні речовини, пластмаси, хімреактиви, кінофотоматеріали • Промисловість будівельних матеріалів (цемент, залізобетонні конструкції, черепиця, фаянс, кераміка) • Деревообробна і меблева промисловість • Харчова промисловість: цукрова, маслообробна, сироробна • Легка промисловість: бавовняна, конопледжутова, хутрова, взуттєва, вовняна
Основні промислові центри	Харків, Полтава, Суми, Кременчук, Конотоп, Шостка, Дергачі, Чугуїв, Лубни, Тростянець
Сільське господарство	
рослинництво	Пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник, картопля, овочі
тваринництво	М'ясо-молочний і м'ясо-сальний напрямок
Транспорт	Залізничний, автомобільний, річковий
Проблеми розвитку	Територіальна нерівномірність розвитку, збереження і підвищення родючості ґрунтів, модернізація застарілого устаткування і технологій, закріплення кадрів у сільському господарстві, проблема забезпечення водними ресурсами
<p>Висновок. Північно-Східний економічний район має сприятливе ЕГП. Різноманітні природні умови і ресурси сприяють розвитку господарства. Провідною галуззю промисловості району є машинобудування і металообробка</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	113
Населення	Кількість населення — 7,6 млн чол. Багатонаціональний склад населення
Склад території	Миколаївська, Херсонська й Одеська області, Автономна Республіка Крим
Природні умови	
рельєф	Причорноморська низовина, Степовий Крим, Кримські гори
клімат	Помірний пояс, континентальна область Субтропічний пояс, середземноморська область
Корисні копалини	Відсутні значні поклади корисних копалин. Є буре вугілля, залізні руди, сировина для виробництва цементу, будівельні та флюсові вапняки, лікувальні грязі та мінеральні джерела
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Машинобудування і металообробка (виробництво морських і річкових суден, сільськогосподарських машин, верстатів, шляхобудівельних машин, обладнання для хімічної, легкої та харчової промисловості, прилади, електромотори та апаратура, гірниче устаткування) • Хімічна промисловість (виробництво мінеральних добрив, сірчаної кислоти, лаків, фарб, добрив) • Легка промисловість (виробництво бавовняних тканин, трикотажу, шкіряних виробів, взуття, шпагату, килимів) • Харчова промисловість: олійна, борошномельно-круп'яна, олійножирова, ефіроолійна, цукрова, тютюнова, ферментаційна, плодоовочева та виноробна • Санаторно-курортне господарство, туристичне господарство
Основні промислові центри	Миколаїв, Херсон, Керч, Одеса, Сімферополь, Джанкой, Нова Каховка, Первомайськ, Красноперекіпськ, Севастополь, Феодосія
Сільське господарство	
рослинництво	Озима пшениця, кукурудза, ячмінь, просо, рис, соняшник, цукровий буряк, соя, льон-кучерявець, тютюн, гірчиця, арахіс; багато садів, виноградників, розвинуті городництво та вирощування баштанних культур
тваринництво	Молочно-м'ясне скотарство, свинарство м'ясного напрямку, птахівництво і вівчарство, рибальство
Транспорт	Розвинуті всі види транспорту. Головну роль відіграють річковий та морський транспорт
Проблеми розвитку	Розвиток рекреаційного господарства, розміщення на території району військово-повітряних і морських баз, водозабезпечення; необхідність подальшого розвитку морського транспорту
<p>Висновок. Причорноморський економічний район має вигідне приморське положення і знаходиться на перехресті транспортних шляхів державного і міжнародного значення. Господарство району базується на багатогалузевому машинобудуванні, потужному АПК</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	53,2
Населення	Кількість населення — 7,5 млн чол. Багатонаціональний склад населення. За кількістю і густотою населення район посідає перше місце в Україні
Склад території	Донецька й Луганська області
Природні умови	
рельєф	Донецька височина, Приазовська височина, Середньоруська височина
клімат	Помірний пояс, континентальна область
Корисні копалини	Паливні корисні копалини — кам'яне вугілля (Донецький вугільний басейн); рудні корисні копалини, будівельна сировина
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Вугільна промисловість, на ній базується потужна електроенергетика • Чорна металургія (чавун, сталь, прокат) • Кольорова металургія (цинк, ртуть, мідь, латунь) • Коксохімічна промисловість • Хімічна промисловість (азотні та фосфорні добрива, лаки, сода, смоли, пластмаси, гумово-технічні вироби) • Машинобудування (екскаватори, прокатні стани, транспортне та гірничо-шахтне обладнання, устаткування для металургійної промисловості, тепловози, трамваї, вагони, цистерни) • Промисловість будівельних матеріалів (цемент, скло, залізобетонні конструкції)
Основні промислові центри	Маріуполь, Донецьк, Костянтинівка, Микитівка, Авдіївка, Горлівка, Алчевськ, Северодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Слов'янськ, Краматорськ, Єнакієве, Луганськ
Сільське господарство	
тваринництво	Молочно-м'ясне та молочне скотарство, свинарство, птахівництво
рослинництво	Озима та ярова пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник
Транспорт	Добре розвинений транспортний комплекс, найгустіша сітка залізничних шляхів, розгалужена мережа автомагістралей
Проблеми розвитку	Нерівномірність розвитку окремих частин району; технічне переозброєння і реконструкція металургії; зниження родючості ґрунтів; екологічне забруднення території; проблеми водозабезпечення
<p>Висновок. Донецький економічний район відзначається найвищим рівнем економічного розвитку в Україні. Провідними галузями економіки району є багатогалузева промисловість, потужний АПК та розгалужена транспортна мережа</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	59,1
Населення	Кількість населення — 5,8 млн чол. Переважання українців в національній структурі населення
Склад території	Дніпропетровська і Запорізька області
Природні умови	
рельєф	Придніпровська височина, Приазовська височина, Причорноморська низовина
клімат	Помірний пояс, континентальна область
Корисні копалини	Найбільші в Україні родовища залізної руди (Криворізький басейн та Білозерський район), манганової руди (Нікопольський басейн); будівельна сировина: вапняки, глини, каоліни
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Чорна металургія (видобування коксівного вугілля, виробництво коксу, вогнетривів, чавуну, сталі, сплавів, прокату) • Коксохімія • Кольорова металургія (виробництво алюмінію, магнію, титану) • Машинобудування і металообробка (металомістке: металургійне і гірничо-шахтне устаткування, електротехнічне, будівельно-шляхове, транспортне машинобудування, виробництво металоконструкцій) • Хімічна промисловість (шини, добрива, фарби, пластмаси) • Будівельна індустрія
Основні промислові центри	Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Новомосковськ, Нікополь, Марганець, Бердянськ, Мелітополь
Сільське господарство	
рослинництво	Озима пшениця, соняшник, цукровий буряк
тваринництво	Молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, рибальство
Транспорт	Залізничний, автомобільний, морський, річковий, повітряний
Проблеми розвитку	Технічне і технологічне переоснащення виробництва; охорона природного середовища; раціональне використання земель
<p>Висновок. Придніпровський район є одним з найрозвиненіших в Україні, чому сприяють вигідне ЕГП та наявність потужної сировинної бази для промисловості, родючі ґрунти та сприятливі агрокліматичні умови для розвитку АПК</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа тис. км ²	90,7
Населення	Кількість населення — 7,2 млн чол. У національному складі населення переважають українці
Склад території	Київська, Чернігівська та Житомирська області
Природні умови	
рельєф	Придніпровська височина, Поліська низовина
клімат	Помірний пояс, атлантико-континентальна область, заболоченість
Корисні копалини	Нафта, торф, буре вугілля; розсіпні титанові руди; граніт, лабрадорит, габро, доломіт, крейда
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Машинобудування (виробництво будівельно-шляхових транспортних машин, продукції сільськогосподарського і транспортного машинобудування, обладнання для харчової і хімічної промисловості) • Хімічна промисловість (хімічні волокна, пластмаси, гумотехнічні вироби, лаки, фарби, товари побутової хімії) • Лісовиробничий комплекс (виробництво пиломатеріалів, паркету, наперу, меблів) • Промисловість будівельних матеріалів • Скляна, порцеляново-фаянсова промисловість • Харчова промисловість: цукрова, молочна, м'ясо-молочна, борошномельна, круп'яна, хлібопекарська, кондитерська, плодоовочева, спиртова • Легка промисловість: текстильна, швейна, шкіряно-взуттєва • Народні художні промисли
Основні промислові центри	Київ, Житомир, Біла Церква, Ніжин, Фастів, Коростень, Чернігів, Бровари, Прилуки, Обухів, Малин, Ірпінь, Бердичів, Новгород-Сіверський, Дарниця
Сільське господарство	
тваринництво	М'ясо-молочне скотарство
рослинництво	Жито, гречка, озима пшениця, кукурудза, цукровий буряк, льон, картопля
Транспорт	Добре розвинуті всі види транспорту. Район відрізняється великою густотою шляхів сполучення. Особливе місце належить повітряному транспорту
Проблеми розвитку	Демографічна, екологічна (наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС)
<p>Висновок. Столичний район має особливе ЕГП, що впливає на розвиток його господарства. Провідною галуззю господарства є промисловість. Район суттєво постраждав від аварії на Чорнобильській АЕС</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	45,5
Населення	Кількість населення — 2,6 млн чол. У національному складі населення переважають українці. У структурі населення значна частка міських жителів
Склад території	Черкаська та Кіровоградська області
Природні умови	
рельєф	Придніпровська височина
клімат	Помірний пояс, межа атлантико-континентальної і континентальної областей
Корисні копалини	Буре вугілля, торф, будівельне і декоративне каміння
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Машинобудування (виробництво сільськогосподарських машин, обладнання для харчової промисловості, верстатів, локомотивів, електротехнічних приладів) • Хімічна промисловість (азотні добрива, хімічні волокна та реактиви) • Легка промисловість: текстильна, швейна • Харчова промисловість: цукрова, м'ясо-молочна, молочно-консервна, борошномельно-круп'яна
Основні промислові центри	Кіровоград, Черкаси, Корсунь-Шевченківський, Умань, Сміла, Золотоноша, Олександрія
Сільське господарство	
рослинництво	Озима пшениця, ярий ячмінь, кукурудза, цукровий буряк, соняшник
тваринництво	Скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво, бджільництво, шовківництво, кролівництво, ставкове рибництво
Транспорт	Залізничний, автомобільний, водний, повітряний
Проблеми розвитку	Радіаційне забруднення території, ерозія ґрунтів, нераціональне використання трудових ресурсів, нераціональне розміщення підприємств з переробки сільськогосподарської продукції
<p>Висновок. Центральний економічний район розташований у центрі країни, має досить зручне транспортно-географічне положення, найкращий потенціал земельних та агрокліматичних ресурсів, але рівень промислового розвитку є недостатнім</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	60,9
Населення	Кількість населення — 4,5 млн чол. Густота населення нижча, ніж у середньому в Україні. Переважають сільські жителі. У національному складі населення частка українців найвища в Україні
Склад території	Вінницька, Тернопільська і Хмельницька області
Природні умови	
рельєф	Подільська височина, Придніпровська височина
клімат	Помірний пояс, атлантико-континентальна область
Корисні копалини	Будівельна сировина: вапняки, мергелі, глини, суглинки, піски, граніти, гнейси, гіпс, каолін
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Харчова промисловість: цукрова, спиртова, м'ясна, молочна, масло сироробна, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, плодоовочева, хлібопекарська • Машинобудування і металообробка (виробництво технологічного устаткування для харчової промисловості, торгівлі та громадського харчування, приладів, інструментів і сільськогосподарських машин) • Хімічна промисловість (виробництво мінеральних добрив, сірчаної кислоти, товарів побутової хімії, миючих засобів, оліфи, штучної шкіри) • Легка промисловість: швейна, текстильна, взуттєва • Народні промисли: ткацтво, килимарство, плетіння, вишивання, гончарний промисел • Промисловість будівельних матеріалів (виробництво цементу, стінових матеріалів, залізобетонних конструкцій)
Основні промислові центри	Шепетівка, Кременець, Тернопіль, Чортків, Гайсин, Вінниця, Могилів-Подільський, Козятин, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Славута, Жмеринка
Сільське господарство	
рослинництво	Озима пшениця, кукурудза, зернобобові, картопля, цукровий буряк, соняшник, тютюн
тваринництво	М'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, рибальство, бджільництво
Транспорт	Досить розгалужена транспортна мережа. Провідну роль відіграють залізничний і автомобільний транспорт
Проблеми розвитку	Проблема зайнятості населення, низький приріст населення, охорона від хімічного забруднення ґрунтів, поліпшення автомобільних шляхів тощо
<p>Висновок. Основою господарського комплексу Подільського економічного району є потужний АПК, що базується на багатогалузевому сільському господарстві, галуззю спеціалізації якого є харчова промисловість</p>	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	40,3
Населення	Кількість населення — 2,3 млн чол. Населення національно однорідне. Переважають сільські жителі
Склад території	Волинська та Рівненська області
Природні умови	
рельєф	Волинська височина
клімат	Помірний пояс, атлантико-континентальна область
Корисні копалини	Незначні мінеральні ресурси. Родовища кам'яного вугілля, торфу. Значні ресурси базальту, графіту, бурштину
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Харчова промисловість: цукрова, спиртова, м'ясна, борошномельно-круп'яна, хлібопекарська • Легка промисловість: текстильна, швейна, панчішно-шкарпеткова • Машинобудування (виробництво сільськогосподарських машин, приладів, устаткування для залізничного транспорту, автомобілів, будівельних інструментів, обладнання для тваринництва і кормовиробництва) • Хімічна промисловість (азотні та фосфатні добрива, побутова хімія, виробництво пластмас) • Промисловість будівельних матеріалів (виробництво цементу та шиферу, залізобетонних конструкцій і цегли; обробка граніту і базальту) • Лісова і деревообробна промисловість (виробництво буддеталей, фанери, меблів, тари, деревостружкових плит)
Основні промислові центри	Ковель, Рівне, Луцьк, Костопіль, Квасилів, Рожице, Здолбуків, Сарни
Сільське господарство	
тваринництво	Молочно-м'ясне і м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво
рослинництво	Льон-довгунець, картопля, хміль, зерно, цукровий буряк
Транспорт	Залізничний, автомобільний, річковий
Проблеми розвитку	Низький рівень зайнятості населення, екологічне забруднення території внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, недостатнє транспортне забезпечення, недостатнє використання економічних зв'язків із Польщею та Білоруссю
Висновок. Північно-Західний економічний район має прикордонне периферійне положення, невисокий рівень розвитку промисловості, недостатнє транспортне забезпечення	

■ Економіко-географічна характеристика

План	Характеристика
Площа, тис. км ²	56,6
Населення	Кількість населення — 6,4 млн чол. Багатонаціональний склад населення. Переважання сільських жителів. В районі знаходиться єдина в Україні сільська агломерація
Склад території	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська і Чернівецька області
Природні умови	
рельєф	Українські Карпати, Волинська височина, Закарпатська низовина
клімат	Помірний пояс, гірська область
Корисні копалини	Нафта, горючі гази, кам'яне і буре вугілля, торф, сланці; поліметалічні та ртутні руди, алюмінієва сировина; кам'яна і калійна солі, саморідна сірка
Галузі спеціалізації промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Машинобудування: автомобільна промисловість (виробництво автомобілів, автомобільних кранів, автонавантажувачів), приладобудування, конвеєробудування, електротехнічна, радіотехнічна (телевізори) промисловість, інструментальна, виробництво верстатів і сільськогосподарських машин • Хімічна промисловість: гірничохімічна (видобуток кам'яної та калійної солі, сірки), основна хімія (виробництво калійних добрив, сірчаної кислоти), нафтопереробна • Паливна промисловість: газова, нафтова, вугільна і торфова галузі • Карпатський лісовиробничий комплекс: лісозаготівельна, деревообробна, целюлозно-паперова та лісохімічна галузі • Промисловість будівельних матеріалів (виробництво цементу, гіпсу, стінових матеріалів) • Харчова промисловість: м'ясна, цукрова, молочна, маслосиробна, борошномельно-круп'яна, хлібопекарська, кондитерська, виноробна, плодоовочева
Основні промислові центри	Львів, Івано-Франківськ, Ужгород, Чернівці, Дрогобич, Коломия, Мукачево, Калуш, Стебник, Новий Розділ, Свалява, Стрий, Рахів, Жидачів, Берегове
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Лісостепова зона: молочно-м'ясне скотарство, свинарство, вирощування цукрових буряків, льону, зерна • Гірські райони: молочно-м'ясне скотарство, вівчарство, картоплярство, льонарство • Закарпаття: виноградарство, садівництво, тютюнництво, молочно-м'ясне скотарство, вівчарство
Транспорт	Густа мережа залізничних і автомобільних шляхів
Проблеми розвитку	Складна екологічна ситуація; низький рівень промислового розвитку; недостатній розвиток рекреаційних ресурсів
<p>Висновок. Карпатський економічний район має особливе транспортно-географічне положення, своєрідні природні умови, які визначають його індустріально-аграрну спеціалізацію</p>	

Розділ V. ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ УМОВ І РЕСУРСІВ ТА ЇХ ОХОРОНА

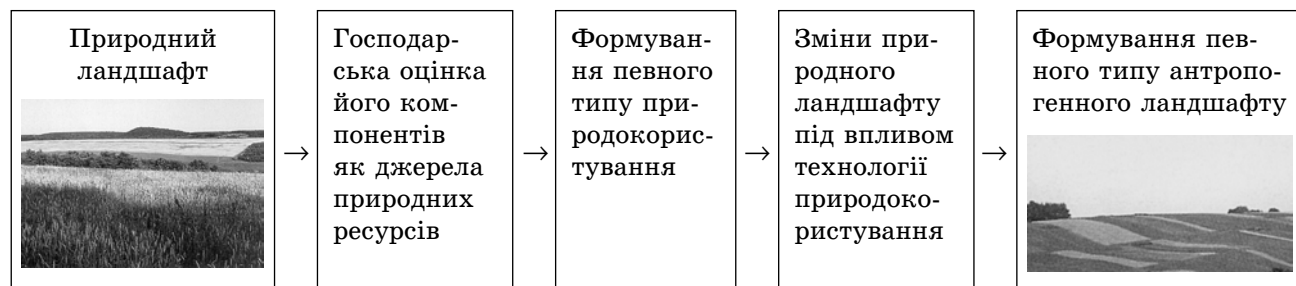
Тема 1. Зміни природних умов і ресурсів під впливом господарської діяльності

Природокористування — це сукупність усіх форм впливу людини на навколишнє середовище.

Раціональне природокористування — система природокористування, при якій досить повно використовуються природні ресурси, забезпечується їх відновлення, повно і багаторазово використовуються відходи виробництва, що дозволяє значно зменшити забруднення навколишнього середовища.

Антропогенний ландшафт — природний ландшафт, який зазнав істотних змін внаслідок господарської діяльності людини.

За ступенем впливу антропогенних чинників в Україні переважають змінені ландшафти (45 % загальної площі), слабо змінені ландшафти (заповідники, національні парки) становлять лише 3 % території країни.

■ Природоохоронна діяльність в Україні

Вид природо-користування	Особливості та наслідки антропогенного впливу	Основні заходи щодо охорони та відновлення
Промисловий і військово-промисловий	Хімічне забруднення (80 % усіх забруднень); основні забруднювачі — паливна та енергетична галузь, металургія, хімічна промисловість (викиди в атмосферу шкідливих речовин, забруднення поверхневих і ґрунтових вод)	Повна реконструкція промислових підприємств-забруднювачів; урахування природних і соціально-економічних чинників (при розміщенні підприємств)
Водогосподарський	Займають майже 4 % площі України (водосховища, ставки, канали, зрошувальні системи), затоплення родючих ґрунтів, підтоплення, посилення абразії та зсувів берегів, зменшення річкового стоку до озер і морів	Припинення будівництва штучних водойм на рівнинній території; впровадження зворотного водокористування (використання води після очищення); урахування всіх негативних наслідків при проектуванні та будівництві очисних споруд
Лісгосподарський	Незначна площа лісів (14,3 %); проведення нераціонального вирубань лісів, що спричинює зміни рослинного покриву території, знелісення схилів, зниження рівня ґрунтових вод	Інтенсивний шлях розвитку лісового господарства, збільшення площі лісонасаджень на малопродуктивних землях; раціональне використання лісових ресурсів
Землеробський і меліоративний	Переважають на території країни; виникли в процесі сільськогосподарського користування, 80 % земельного фонду України; розвиток водної і вітрової ерозії, при поливі — засолення ґрунтів. Обмілення річок і озер, зменшення вмісту гумусу	Визначення для кожного типу ландшафту певних засобів меліорації (засипання ярів, поперечне боронування схилів, насадження лісосмуги, внесення торфу)
Містобудівний	Система поселень займає майже 5 % площі країни; забруднення атмосферного повітря, поверхневих і ґрунтових вод, зміни ґрунтів і рослинного покриву, посилення ерозії ґрунтів, збільшення кількості відходів комунального господарства	Впровадження архітектури ландшафтів; розвиток плантаційного лісового господарства поблизу великих міст; спорудження підпорних стін і деренування схилів; впровадження технологій комплексної переробки відходів, очищення побутових стоків
Транспортний	Припадає 70 % від усіх викидів у атмосферу; забруднення морських акваторій внаслідок аварій танкерів тощо	Дотримання техніки безпеки при експлуатації окремих видів транспорту, перехід на екологічно чисті види пального (водень)
Рекреаційний	Розвиток рекреаційного господарства, упорядкування зон відпочинку	Контроль з боку держави за цією групою ландшафтів, збільшення їх кількості

Розділ VI. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА ТА ЇХ ПРОЯВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Глобальна проблема — природне, природно-антропогенне або тільки антропогенне явище, яке має загальносвітове значення.

Конверсія військового виробництва — процеси перебудови підприємств оборонних галузей на випуск продукції для потреб громадян.

■ Глобальні проблеми людства і їх прояв на території України

Проблема	Суть проблеми	Прояв на території України	Шляхи вирішення
Збереження миру	Нагромадження великої кількості засобів масового знищення людей, що в разі світової війни дає реальну можливість зробити Землю мертвою планетою; міжнародний тероризм	Розвиток військово-промислового комплексу (на цих підприємствах працює близько 1 млн осіб)	Реальне роззброєння, конверсія, винищення запасів компонентів ядерної зброї, взаєморозуміння, толерантність, довіра між країнами
Демографічна	Різке збільшення чи зменшення кількості населення; швидке перенаселення країн, що розвиваються, зниження кількості населення в розвинутих країнах	Інтенсивна депопуляція (близько 400 тис. чол. на рік), тобто вимирання населення країни, смертність перевищує народжуваність, погіршення стану здоров'я населення, «старіння» нації	Підвищення народжуваності внаслідок покращання соціально-економічних умов життя населення, поліпшення охорони здоров'я
Продовольча	Дефіцит продуктів харчування внаслідок зменшення можливостей сільського господарства забезпечувати потреби населення в їжі	Відбувається виснаження ґрунтів, зменшення родючості земель, використання сільськогосподарських угідь під забудівлю. Економіка країни на 12 % залежить від імпорту продуктів харчування	Проведення реформ аграрного сектора економіки, перехід на інтенсивний шлях розвитку сільського господарства
Енергосировинна	Значна нестача паливних ресурсів та енергії для сучасного виробництва	Нестача паливних ресурсів, значна виснаженість родовищ газу, нафти, кам'яного вугілля	Освоєння нових родовищ корисних копалин (наприклад, на шельфах морів); використання альтернативних джерел енергії; раціональне використання паливних ресурсів та енергії

Проблема	Суть проблеми	Прояв на території України	Шляхи вирішення
Освоєння ресурсів Світового океану	Збільшення навантаження на райони Світового океану внаслідок загального переміщення виробничих сил	Видобуток нафти і газу на шельфі морів, переробка біологічних ресурсів морів, використання узбережжя Чорного моря у військових цілях	Рациональне океанічне природокористування (скорочення обсягів вилову риби; штучне розведення на морських фермах водоростей, молюсків), заборона використання Світового океану для поховання промислових відходів
Мирне освоєння космосу	Перспективи розвитку людства в процесі освоєння космосу	Застосування космічних технологій	Спільне освоєння космосу
Екологічна	Значне погіршення стану навколишнього середовища внаслідок антропогенного впливу	Висока забрудненість атмосферного повітря, поверхневих і ґрунтових вод, виснаження ґрунтів, значна розораність території, зміни в рослинному і тваринному світі	Рациональне природокористування, новітні технології виробництва, державні програми щодо охорони довкілля

Розділ VII. ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ СВОЄЇ ОБЛАСТІ

Харківська область¹

¹ Матеріали щодо інших областей України розміщено у Регіональних додатках, с. 116.

■ Економіко-географічна характеристика Харківської області

План	Характеристика
Економіко-географічне положення	Розташування на північному сході України, площа — 31,4 тис. км ² , що складає 5,2 % загальної площі України, значна компактність території; сусідство з гірничо-металургійною базою України, індустріальними областями Донбасу та Наддніпрянщини; область — «транспортні ворота» Донбасу, рівнинність території і сприятливі природні умови; зручні шляхи сполучення (відстань населених пунктів до залізниці не перевищує 35 км). Таким чином, ЕГП області є дуже зручним, що сприяє її всебічному економічному розвитку
Природні умови	Кліматичні умови сприятливі для вирощування основних сільськогосподарських культур помірної зони
рельєф	Придніпровська низовина, Середньоруська височина, Донецька височина
клімат	Помірно континентальний, з невеликим зростанням континентальності з північного заходу на південний схід
Природні ресурси	Паливні — родовища горючого газу, нафти, кам'яного і бурого вугілля. Сировинні — вапняки, крейди, піски, глина.
Населення	Кількість — 2 млн 888 тис. чол. (на 01.01.2003), поступається Донецькій, Київській і Дніпропетровській областям. Розміщується нерівномірно (середня густина — 101 чол./км ² ; частка жителів міст — 79,2 %; складається з 27 районів; високий рівень освіченості (994 чол. з вищою і середньою освітою на 1000 працездатних); надлишок трудових ресурсів (схристе безробіття)
Промисловість	Провідна сфера господарства (понад 600 підприємств). Галузева структура промисловості — машинобудування й металообробка, паливна промисловість, електроенергетика, харчова та легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів
Сільське господарство	Багатогалузеве
тваринництво	Молочно-м'ясне скотарство і свинарство
рослинництво	Зернові культури, цукровий буряк, соняшник
Транспорт	Значна густина транспортних мереж. За довжиною шляхів перше місце посідає залізничний транспорт. Друге місце за перевезенням вантажів та перше місце за перевезенням пасажирів посідає автомобільний транспорт. Харків посідає друге місце після Києва за густотою авіаліній
Висновок. У цілому Харківська область має значні природні та трудові ресурси, що сприяють її високому економічному розвитку	

РЕГІОНАЛЬНІ ДОДАТКИ. ПРИРОДА ТА ГОСПОДАРСТВО АР КРИМ ТА ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Автономна Республіка Крим

Республіка розміщена на Кримському півострові. На заході і півдні омивається водами Чорного моря, на північному сході — Азовським. Керченська протока відділяє територію АР Крим від Росії. Площа 26,1 тис. км².

Враховуючи особливості рельєфу, Крим поділяють на рівнинну (на півночі й у центральній частині) і гірську (Кримські гори) частини. Північну і центральну частину займає плоска рівнина, Керченський півострів — горбогір'я. Гори складаються з трьох пасом: Зовнішнього, Внутрішнього і Головного. Плоскі вершини Кримських гір дістали назву яйл. Тут значно поширений карст (печери, лійки, шахти).

Корисні копалини: залізні руди (Керченський залізорудний басейн), солі солоних озер і Сиваша, природний газ, флюсові вапняки, будівельні матеріали (мергелі, глини, гравій, пісок), мінеральні води, лікувальні грязі.

Клімат рівнинної частини півострова помірно континентальний. Зима м'яка, літо посушливе. Середня температура січня $-0,1...-2,4$ °С, липня $+22,1...+23,8$ °С. Опадів 316–466 мм на рік. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 180–190 днів. У горах клімат дещо холодніший (січень $-0,5...-3,8$ °С, липень $+21,2...+15,6$ °С). Опадів тут більше — 500–1100 мм. Клімат Південного берега має риси середземноморського. Середня температура лютого $+1,8...+4,1$ °С, серпня $+23,2...+24,4$ °С. Опадів 350–635 мм на рік.

З північних схилів Головного пасма беруть початок найбільші річки Криму: Чорна, Бельбек, Кача, Альма, Салгир, Західний Булганак. Річки маловодні. Найбільші солоні озера — Сасик, Сакське, Актаське, Донузлав. Створені ставки і водосховища. Найважливішу роль у водопостачанні відіграє Північнокримський канал.

Ґрунти в північній степовій частині республіки переважно каштанові і лучно-каштанові солонцюваті, в середній частині — чорноземи південні, що в передгір'ях переходять у чорноземи звичайні, в горах — буроземні, сірі гірсько-лісостепові, коричневі.

Рівнинна частина Криму належить до степової зони і значною мірою розорана. Природна рослинність краще збереглася в горах. На схилах гір ростуть переважно дубово-грабові і соснові ліси, на яйлах поширені високогірні луки. В Криму шість природних заповідників: Карадазький, Мис Март'ян, Ялтинський, Кримський, Онуцький, Казантипський.

Провідними галузями є машинобудування і металообробка, добувна, хімічна і харчова промисловість, а також морський транспорт, рекреаційне господарство і туризм.

Машинобудування представлене суднобудуванням і судноремонтом (Керч, Феодосія, Севастополь), виробництвом сільськогосподарських машин (Сімферополь, Джанкой), приладобудуванням, радіо- і електротехнічною промисловістю (Сімферополь). Працює автоскладальний завод у Сімферополі, що випускає автомобілі «Волга» і «Газель». Хімічні підприємства: завод пластмас (Сімферополь), хімзавод (Саки), содовий і бромний заводи (Красноперекіпськ), виробничі об'єднання «Титан» (Арм'янськ). У Керчі працює залізорудний комбінат і металургійний завод. Провідне місце в господарстві автономії посідає харчова промисловість, особливо виноробна, рибообробна, консервна. В Криму немає великих електростанцій, його енергетичне господарство залежить від материкової України, звідки надходять вугілля, нафтопродукти, електроенергія.

Сільське господарство має таку спеціалізацію: рослинництво виноградарсько-зернового і тваринництво м'ясного, маслоробного і молочного напрямів. Вирощують озиму пшеницю, ярий ячмінь, кукурудзу, рис, ефіроолійні (троянда, лаванда, шавлія), тютюн. Значна частина земель зрощується. Вода надходить з Дніпра Північнокримським каналом. АПК Криму не забезпечує населення власними продуктами харчування.

Крим має найбільший санаторно-курортний фонд України, це великий центр туризму.

Основні залізниці: Солоне Озеро — Сімферополь — Севастополь, Арм'янськ — Джанкой — Керч. Залізничні вузли: Сімферополь і Джанкой. Автомобільними шляхами Сімферополь зв'язаний з містами Південного берега Криму і з містами на рівнині. Діє міжміська тролейбусна лінія Сімферополь — Ялта. Головні морські порти: Севастополь, Керч, Феодосія, Ялта, Євпаторія.

Вінницька область

Область розташована в центральній частині Правобережної України, на Поділлі. Виходить до державного кордону з Молдовою. Площа 26,5 тис. км².

За характером рельєфу область — хвиляста лесова рівнина, що поступово підвищується на північний захід і знижується на південь і південний схід. Північно-східну частину займає Придніпровська височина,

південно-західну — Подільська височина. Поверхня області порізана долинами річок, балками.

З корисних копалин поширені нерудні: граніти, гнейси, каолін, кварцові піски, вапняки, крейда, гіпс, фосфорити. Паливні корисні копалини незначні — буре вугілля і торф. Є джерела мінеральних вод (Хмільник та ін.).

Клімат області помірно континентальний з м'якою зимою і теплим літом. Середня річна температура повітря в січні $-4...-6$ °С, липні $+18,6...+20,5$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить близько 200 днів. Річна кількість опадів 480–590 мм на рік. Основна частина їх буває в теплий період року.

Річки належать до басейнів Південного Бугу (Згар, Рів, Краснянка, Десна, Соб та ін.), Дністра (Рось, Гнилоп'ять, Гуйва). Окремі річки мають пороги.

Ґрунти: сірі і типові малогумусні чорноземи, є також дерново-підзолисті. Область лежить у лісостеповій зоні. Ліси займають близько 10% території. Степи розорані. Є багато територій природно-заповідного фонду.

В області дістали розвиток промисловість і агропромисловий комплекс, а також транспорт. Переважає продукція промисловості. Провідні місця в структурі промисловості посідають харчова, машинобудівна, легка та будівельних матеріалів галузі.

У Вінниці працюють заводи тракторних агрегатів (вузли і запасні частини до тракторів), інструментальний, електротехнічний, підшипниковий, радіоапаратури, у Могилеві-Подільському та Барі — машинобудівні, у Калинівці — машинобудівний, що випускає устаткування для цукрових заводів. Легка промисловість представлена швейною (Вінниця, Бар, Тульчин, Козятин та ін.), бавовняно-ткацькою (Хмільник, Могилів-Подільський), трикотажною (Вінниця). Є хутрові та шкіргалантерейні підприємства.

Електроенергією область забезпечують Ладижинська ДРЕС та дрібніші електростанції окремих міст.

З галузей промисловості будматеріалів провідне місце посідає каолінове виробництво та видобування граніту. Харчова промисловість охоплює цукрову (40 заводів), м'ясну, маслоробну та ін.

Головний промисловий вузол — Вінницький. Він дає 50% промислової продукції області. Тут розвинуто машинобудування і металообробка, хімічна, харчова і легка промисловість. Другим за значенням є Могилів-Подільський промисловий вузол, що виділяється машинобудуванням, легкою і харчовою промисловістю. Формується Гайсинсько-Ладижинський промисловий вузол, що спеціалізується на електроенергетиці, біохімії і харчовій промисловості.

Провідне місце в сільському господарстві займає рослинництво буряківничо-зернового напрямку. Тваринництво має м'ясо-молочний напрям. Розвинуті садівництво, виноградарство, тютюнництво і вівчарство.

Головні види транспорту — залізничний і автомобільний. Залізничні вузли: Вінниця, Жмеринка, Вапнярка. Область перетинають залізниці, що ведуть

з Києва в Одесу і з Львова в Одесу. Автошляхів з твердим покриттям близько 8 тис. км. Головні магістралі: Київ — Вінниця — Хмельницький, Вінниця — Немирів — Могилів-Подільський. По території області проходять газопроводи «Союз» та Уренгой — Помари — Ужгород.

Волинська область

Область розташована на північному заході України. Виходить до державного кордону з Білоруссю і Польщею. Площа 20,2 тис. км².

Поверхня області переважно рівнинна з загальним нахилом у північному напрямі. Понад 75% території лежить у межах Поліської низовини. Південну частину області займає Волинська височина, поверхня якої порізана балками і річковими долинами, висота її не перевищує 270 м.

Корисні копалини: кам'яне вугілля (частина Львівсько-Волинського басейну), самородна мідь (Ратнівський район), торф, вапняки, крейда, пісок, глина.

Клімат помірно континентальний з м'якою зимою і теплим вологим літом. Середня температура повітря в січні $-4,4...-5,1$ °С, липні $+18,8$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 150–160 днів. Опадів 550–640 мм на рік, найбільше їх влітку.

Більшість річок належить до басейну Прип'яті, що протікає на півночі області (Стир, Стохід, Турія). На заході протікає Західний Буг з притоками. На території області багато озер (Світязь, Пулемецьке, Лука, Пісочне та ін.), більшість яких карстового походження.

Ґрунти: дерново-підзолисті, дернові та різні типи болотних на півночі, темно-сірі опідзолені і чорноземи — на півдні. Трапляються сірі лісові і ясно-сірі лісові ґрунти. Область лежить переважно в зоні мішаних лісів, тільки на півдні вона заходить у лісостепову зону. Лісами вкрито близько третини території. В межах області створено Шацький природний національний парк.

Основні господарські ланки — промисловість, агропромисловий комплекс і транспорт. Продукція промисловості переважає. Паливно-енергетичний комплекс працює на базі місцевого вугілля (Нововолинське родовище) і торфу, а також газу з Долини та електроенергії з Рівненської АЕС і Добротвірської ДРЕС.

У промисловості значну роль відіграють лісова і деревообробна галузі. Машинобудування випускає прилади і засоби автоматизації (луцькі заводи електроапаратури, приладобудівний), вантажно-пасажирські легкові автомобілі (Луцьк), підшипники (Луцьк), машини для тваринництва (Ковель) та кормовиробництва (Рожище). З підприємств будіндустрії працюють заводи картонно-руберойдовий і гідроізоляційних матеріалів, великопанельного домобудування, силікатний (Луцьк).

Легка промисловість представлена швейною, текстильною, шкіряно-взуттєвою (в тому числі з штучних шкір).

Головні галузі харчової промисловості — цукрова, м'ясна, маслосироробна, молочна.

В області сформувалося три промислові вузли: Луцький, Нововолинський, Ковельський. Луцький спеціалізується на машинобудуванні (виробництво автомобілів, приладів, підшипників), легкій (швейна, текстильна), хімічній (вироби з пластмас) і харчовій промисловості. У Нововолинському промисловому вузлі розвинуті вугільна, будівельних матеріалів, деревообробна, харчова промисловість. Підприємства Ковельського промислового вузла випускають сільськогосподарські машини, комбікорми, будматеріали, продукцію харчової і легкої промисловості.

Сільське господарство спеціалізується на молочном'ясному тваринництві та рослинництві льонарсько-картоплярського і зерново-буяківничого напрямів.

Через територію області пролягають важливі шляхи, що зв'язують Україну з Європою. Основні види транспорту — залізничний і автомобільний. Найбільший залізничний вузол — Ковель. Головні залізниці: Київ — Ковель — Брест, Ковель — Луцьк — Львів. Автошляхів з твердим покриттям 4,6 тис. км. Основні магістралі: Київ — Луцьк — Ковель, Брест — Луцьк — Дубно, Луцьк — Львів.

Дніпропетровська область

Область розташована в басейні середньої та нижньої течії Дніпра. Площа 31,9 тис. км².

За характером рельєфу область — хвиляста рівнина. Північний захід займає Придніпровська височина, що на крайньому півдні переходить у Причорноморську низовину. Лівобережна частина області зайнята Придніпровською низовиною. На південному сході в межі області заходять відроги Приазовської височини. Поверхня дуже порізана ярами, балками, долинами річок.

Область багата на корисні копалини. Тут зосереджені великі поклади залізної руди Криворіжжя, манганової руди Нікопольського басейну. Є поклади бокситів, нікелю, кобальту, золота, титану. З паливних — кам'яне (Західний Донбас) і буре (Дніпровський басейн) вугілля. Великі поклади гранітів, мармуру, каолінів, вогнетривких глин, вапняків, пісків тощо.

Клімат помірно континентальний з жарким літом і порівняно холодною зимою. Пересічна температура січня -4,5...-6,5 °С, липня +21,5...+22,5 °С. Тривалість безморозного періоду від 187 до 228 днів. Опадів 400–490 мм, вони випадають переважно в теплий період року.

Головна річка Дніпро з притоками: Оріль, Самара з Вовчою, Мокра, Інгулець. У межах області розташовані Дніпродзержинське, Дніпровське і Каховське водосховища, беруть початок канали Дніпро — Кривий Ріг і Дніпро — Донбас.

Ґрунти: чорноземи звичайні та південні, трапляються лучно-чорноземні, дернові, піщані та ін.

Область лежить у степовій зоні. Але в заплавах річок і в балках трапляються ліси. Найбільший

об'єкт природно-заповідного фонду — Дніпровсько-Орільський заповідник.

Частка промисловості в продукції господарського комплексу становить близько 85%. Це — високоіндустріальна область, що спеціалізується на залізо- і мангаторудній промисловості, металургії, машинобудуванні та хімічній промисловості. Тут розташовані потужні Криворізька ДРЕС-2, Придніпровська, Дніпродзержинська та інші ДРЕС, Дніпродзержинська ГЕС.

Область дає країні залізну руду, метал (Дніпропетровськ, Кривий Ріг), труби (Нижньодніпровськ, Нікополь, Новомосковськ), кокс (Кривий Ріг, Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ), металургійне і гірниче устаткування, космічні комплекси, акумулятори, верстати, електровози (Дніпропетровськ), будівельні машини (Нікополь), вагони (Дніпродзержинськ), продукцію хімічної промисловості (Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ). Тут створено потужний будівельно-індустріальний комплекс (заводи металокопункцій, цементні тощо). Розвинуті легка (трикотажна, взуттєва, швейна), майже усі галузі харчової промисловості.

На території області сформувались три промислові вузли: Дніпропетровський, Криворізький, Дніпродзержинський. Дніпропетровський спеціалізується на чорній металургії, машинобудуванні і хімічній промисловості, Криворізький — на залізоторудній промисловості і гірничому машинобудуванні, Дніпродзержинський — на металургійній, хімічній, машинобудівній, цементній промисловості. Формується Нікопольський (виробництво труб, машинобудування), Павлоградський (кам'яновугільна, хімічна, машинобудівна промисловість), Новомосковський (виробництво труб), Марганецький (гірничорудна, металообробна і машинобудівна промисловість), Синельниковський (машинобудівна, легка, фарфорово-фаянсова промисловість) вузли.

Сільське господарство спеціалізується на вирощуванні зернових, соняшнику, овочів, а також на м'ясо-молочному тваринництві.

Основний транспорт — залізничний. Залізниці зв'язують Криворізький залізоторудний басейн з Донбасом. Важливим є також лінії Харків — Дніпропетровськ — Нікополь — Херсон, Харків — Синельникове — Мелітополь — Джанкой. Загальна довжина автошляхів з твердим покриттям близько 8 тис. км. Найбільші річкові порти: Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Нікополь. По території області проходять траси газопроводів Шебелинка — Дніпропетровськ — Одеса, Кременчук — Кривий Ріг — Кіровоград, нафтопровід Кременчук — Херсон.

Донецька область

Область розташована в південно-східній частині України. На півдні омивається водами Азовського моря. Виходить до державного кордону з Росією. Площа 26,5 тис. км².

Поверхня області — хвиляста рівнина, розчленована численними річковими долинами, ярами

і балками. Північно-східна частина області зайнята Донецькою височиною (висота до 350 м), що на заході переходить у Придніпровську низовину, а на півдні — в Приазовську височину. На Приазовській височині виділяються окремі підвищення, що називаються тут «могилами» (Могила-Гончариха, Савур-Могила тощо). Поширені в області і антропогенні форми рельєфу — терикони, кар'єри, провали.

Найголовніший вид корисних копалин області — вугілля Донецького кам'яновугільного басейну. Є кам'яна сіль, доломіти, флюсові вапняки, вогнетривкі глини, гіпс, мергель, будівельні матеріали, азбест, ртуть.

Клімат помірно континентальний. Зима прохолодна, літо жарке. Середня температура січня $-4...-7,8$ °С, липня $+20,8...+22,8$ °С. Тривалість безморозного періоду 160–170 днів. Опадів випадає 375–556 мм, більшість їх випадає в теплу пору року. З несприятливих кліматичних явищ найнебезпечніші пилові (чорні) бурі.

Річки області належать до басейнів Сіверського Дінця, Дніпра та Азовського моря. Найбільша річка — Сіверський Донець, що має притоки: Казаний Торець, Бахмут, Лугань. До басейну Дніпра належать річки Самара, Вовча з притоками Сухі Яли, Мокрі Яли та ін. Безпосередньо впадають в Азовське море Кальміус, Грузький Яланчик та ін. Озер мало, більше штучних водойм. Канал Сіверський Донець — Донбас.

Ґрунти. В області переважають середньо- і малогумусні чорноземи звичайні. В долинах річок поширені лучно-чорноземні і лучні ґрунти. На півдні місцями трапляються солончаки і солонці. Область лежить у межах степової зони. Природна степова рослинність збереглася тільки в заповідних територіях (Український степовий заповідник, національний природний парк «Святі гори»). Ліси займають 4,8% території, вони трапляються в заплавах річок і в балках.

Донецька область високоіндустріальна. На промисловість припадає 90% валової продукції господарства. Основні галузі спеціалізації — паливно-енергетична, металургійна, хімічна, машинобудівна промисловість. Вугледобувна промисловість об'єднує близько 120 шахт, що нині переживають кризу перебудови. В області працюють великі електростанції (Вуглегірська, Старобешівська, Слов'янська, Курахівська та ін.). На місцевому коксівному вугіллі і довізних залізній і марганцевій рудах працюють великі металургійні комбінати в Донецьку, Макіївці, Єнакієвому, Краматорську, Маріуполі, трубний завод у Харцизьку. Багато коксохімічних заводів. Кольорова металургія виплавляє цинк (Костянтинівка), ртуть (Микитівка), виробляє кольоровий прокат (Артемівськ).

У машинобудуванні найбільшу роль відіграє важке машинобудування (машини для металургійної, гірничої і хімічної промисловості, транспорту). Найбільші підприємства: АО «Новокраматорський машинобудівний завод», ВО «Маріупольський завод важкого машинобудування», хімічні виробничі об'єднання «Стирол» (Горлівка), «Хімпром» (Слов'янськ).

На Донеччині сформувалося шість промислових вузлів: Донецько-Макіївський (спеціалізація — вугільна, металургійна, коксохімічна, машинобудівна промисловість), Горлівсько-Єнакіївський (вугільна, металургійна, машинобудівна, енергетична), Краматорсько-Слов'янський (машинобудівна, металургійна, хімічна, електротехнічна), Торезо-Сніжнянський (вугільна, електротехнічна), Красноармійський (вугільна і харчова), Маріупольський (металургійна, судноремонтна, рибоконсервна промисловість).

Сільське господарство спеціалізується на овочево-молочному і зерновому виробництвах з молочно-м'ясним тваринництвом. Розвинуті основні галузі харчової промисловості.

Транспортна система області дуже потужна. Тут найгустіша в країні мережа залізниць, що зв'язує Донбас з Придніпров'ям, Києвом, Росією. Найбільші залізничні вузли: Ясинувата, Красний Лиман, Дебальцево, Микитівка, Іловайськ, Волноваха. Досить густа мережа автошляхів — близько 8 тис. км з твердим покриттям. Трубопровідний транспорт представлений газопроводами, що прокладені до міст області з Харківщини і Росії.

Житомирська область

Область розташована на півночі України. Виходить до державного кордону з Білоруссю. Площа 29,9 тис. км².

Поверхня області — хвиляста рівнина. Північ області займає Поліська низовина, південь — Придніпровська височина. У межах Поліської низовини підносяться Словечансько-Овруцький кряж, складений кристалічними породами. Тут міститься найвища точка області з відміткою 316 м. Поверхня Придніпровської височини розчленована густою мережею річкових долин і ярів.

З корисних копалин найважливіше значення мають будівельні матеріали: граніти, лабрадорити, мармур, кварцити. Є каоліни, вогнетривкі глини, титанові руди, кварцові піски, трапляються самоцвіти — гранати, бурштин, топази, яшма тощо. Виявлені родовища торфу, бурого вугілля. Є радіоактивні мінеральні джерела та грязі.

Клімат області помірно континентальний. Зима нехолодна, літо нежарке, вологе. Середня температура січня $-5,7$ °С, липня $+18,9$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 158 днів. Опадів 570–600 мм на рік, найбільше їх буває влітку.

Річки належить до басейну Дніпра: Тетерів з Гнилоп'яття, Гуйвою та Іршею, Ірпінь, Здвиж, Уборть, Словечна, Уж з Жеревом і Нориним, Случ. Багато озер.

Переважають дерново-підзолисті, болотяні та сірі лісові ґрунти. На півдні є чорноземні ґрунти.

Область лежить в зоні мішаних лісів, південна частина — в лісостеповій зоні. Лісами вкрито 28% площі області. На території області багато об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі Поліський заповідник. Внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС територія зазнала радіоактивного забруднення.

Продукція спеціалізації області — льняні тканини, хміль, фарфорово-фаянсові вироби, титановий ільменіт, лабрадорит і пірофіліт, папір.

Машинобудування виробляє хімічне устаткування (Бердичів, Коростень), верстати (Житомир, Бердичів), шляхові машини (Коростень), сільськогосподарські машини (Новоград-Волинський), запчастини до тракторів (Олевськ, Малин) і автомобілів (Житомир). З галузей харчової промисловості найрозвинутіша цукрова. В Житомирі знаходяться льонокомбінат, фабрики музичних інструментів і паперова, завод хімічного волокна. У Баранівці працює найбільший у країні фарфоровий завод. В північних районах області добувають лабрадорит, граніт, мармур, бутовий камінь. В області працює Іршанський гірничо-збагачувальний комбінат, що переробляє титановий ільменіт.

Основу паливно-енергетичного комплексу області становлять місцеві торф і буре вугілля та довізні нафта і газ. Електроенергія надходить із системи «Київенерго».

На території області сформувався Житомирсько-Бердичівський промисловий вузол, що спеціалізується на машинобудуванні (верстатобудування, автозапчастини), легкій (швейна, взуттєва, панчішна, хутрова), харчовій (м'ясна, цукрова, молочна) промисловості.

Сільське господарство має зерново-картоплярсько-льонарський напрям у поєднанні з м'ясо-молочним тваринництвом на Полісі і зерново-буряківничим напрямом з молочно-м'ясним тваринництвом — в лісо-степовій зоні.

Основні сільськогосподарські культури: зернові (озима пшениця, озиме жито, бобові, ячмінь, гречка, овес, просо), технічні (льон-довгунець, хміль, цукрові буряки). Важливі галузі — картоплярство, садівництво, ягідництво. Розвинуті м'ясо-молочне і молочно-м'ясне скотарство, а також свинарство, птахівництво, бджільництво, вівчарство.

Провідні види транспорту — залізничний і автомобільний. Головні залізниці: Київ — Львів, Київ — Брест, Овруч — Шепетівка. Найбільші залізничні вузли — Коростень, Житомир, Бердичів, Овруч, Новоград-Волинський. Автошляхи з твердим покриттям становлять понад 7 тис. км. Найважливіші магістралі: Київ — Житомир — Рівне, Київ — Коростень — Ковель. Територією області проходить траса нафтопроводу «Дружба».

Закарпатська область

Область розташована на заході України. Виходить до державного кордону з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Площа 12,8 тис. км².

За характером рельєфу територія Закарпатської області поділяється на дві частини: гірську (Українські Карпати) і рівнинну (Закарпатська низовина). На гори припадає близько 4/5 території. Гірські хребти Карпат витягнуті з північного заходу на південний схід. На півночі лежить Вододільний хребет. На південному сході від цього хребта окремою групою розташовані Чорногори з найвищою точкою України — г. Го-

верлю (2061 м). Закарпатська низовина має висоти 105–120 м з незначним похилом від гір до р. Тиси.

В області є різні корисні копалини: кам'яна сіль, буре вугілля, ртутна руда, алуніти, золото, поліметалеві руди, туфи, доломіти, перліти, бентонітові глини та ін. Дуже багато джерел мінеральних вод.

Клімат помірно континентальний. Гори Карпати захищають Закарпаття від впливу холодних північних вітрів. На низовині зима коротка, м'яка, температура січня –2...–3 °С, літо тепле, середня температура липня +19...+21 °С. В горах літо прохолодне, температура липня від +9 до +13 °С, зима тривала, холодна, температура січня від –5 до –9 °С. Тривалість періоду з температурами понад +10 °С становить 170–190 днів. Опадів буває 642–1411 мм залежно від висоти.

Річки належать до басейну Тиси, притоки Дунаю. Тиса утворюється від злиття Білої і Чорної Тиси, має притоки: Тересва, Терєбля, Ріка, Боржава, Латориця, Уж. Найбільше озеро — Синевир.

Ґрунти області різноманітні. На рівнині дернові, опідзолені, дерново-глейові, в горах — бурі лісові, гірсько-опідзолені, гірсько-лучні. Закарпаття — найбільш лісиста область України: близько 50% її території знаходиться під лісом. Тут чітко виражена вертикальна поясність. Вище лісового поясу (з 1500 м) поширені субальпійські луки. В області знаходиться Карпатський біосферний заповідник і природний національний парк Синевир, міжнародний біосферний заповідник Східні Карпати.

Закарпаття дає країні металорізальні верстати, прилади, засоби автоматизації, деревину, картон, кухонну сіль, плодоовочеві консерви. Значну роль відіграє рекреаційне господарство. Найбільші підприємства області: «Електродвигун» (Ужгород), «Мукачівприлад» (Мукачеве), верстатобудівний (Кольчине) і арматурний (Кубилецька Поляна) заводи. У багатьох населених пунктах працюють філіали львівських машинобудівних заводів. Великими підприємствами лісопромислового комплексу є Свалявський, Хустський, Рахівський лісові, Ужгородський фанерно-меблевий, Тересв'янський і Берегівський меблеві комбінати, Рахівська картонна фабрика. Харчова індустрія: виноробна, плодоовочеконсервна, м'ясна, маслоси-норобна, соляна. Є заводи розливу мінеральних вод. Легка промисловість: трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва. Розвинуті народні промисли (гончарне, керамічне, килимарське виробництво, художня вишивка, різьблення по дереву та ін.). На базі родовищ поліметалевих руд створено Мужіївський державний золотополіметалевий комбінат.

Електроенергію область одержує від Львівської енергосистеми, а також від місцевих Терєбле-Ріцької ГЕС і Ужгородської теплогідроелектростанції.

Спеціалізація сільського господарства — скотарство м'ясо-молочного напрямку, овочівництво, садівництво та виноградарство.

У галузевій структурі сільського господарства переважає тваринництво: м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво, бджільництво — на рівни-

нах; вівчарство — у передгір'ях і горах. На Закарпатській низовині вирощують пшеницю, кукурудзу, кормові культури, розвинуті овочівництво, тютюнництво, виноградарство, садівництво.

Головні види транспорту — залізничний і автомобільний. Основні залізничні магістралі: Львів — Лавочне — Мукачеве — Чоп, Львів — Ужок — Ужгород — Чоп, Чоп — Солотвине. Довжина автомобільних доріг з твердим покриттям становить 3,4 тис. км. Найважливіші автомагістралі: Ужгород — Ужок — Львів, Чоп — Ужгород — Мукачеве — Львів, Мукачеве — Хуст — Рахів — Івано-Франківськ. Територією області проходять траси нафтопроводу «Дружба», газопроводів «Союз», «Братерство», Уренгой — Помарі — Ужгород.

Область має добре розвинуте курортне і туристичне господарство. У Солотвині у вироблених соляних шахтах діє алергологічна лікарня. В області працює 15 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням: «Сонячне Закарпаття», «Поляна», «Карпати», «Квітка Полонини», «Шаян», «Верховина» та ін.

Запорізька область

Область розташована на південному сході України. Виходить до Азовського моря. Площа 27,2 тис. км².

Область має рівнинну поверхню, що злегка похилена з північного сходу на південний захід. Північно-західну частину займає Придніпровська низовина, що на півдні переходить у Причорноморську низовину. На південному сході на територію області заходить Приазовська височина (найвища точка — г. Бельмак-Могила, 324 м). Височина круто обривається до моря. Вздовж узбережжя — кілька піщаних кіс.

Область багата на корисні копалини: залізні руди (Білозерський залізорудний басейн), манган (Токмацьке родовище). Є буре вугілля, великі запаси вогнетривів, каоліну, вапняку, графіту, граніту та інших будівельних матеріалів. Трапляються джерела мінеральних вод, лікувальні грязі.

Клімат області помірно континентальний, з жарким літом і малосніжною зимою. Середня температура січня від -5,4 °C на півночі до -3,8 °C на півдні. Тривалість періоду з температурами понад +10 °C становить 170 днів. Опадів 350–470 мм на рік. Досить часто бувають сухості, періодично — пилові бурі.

Головна річка Дніпро, до басейну якого належать річки Конка і Гайчур. Річками басейну Азовського моря є Берда, Молочна, Обитічна. Найбільше водосховище — Каховське.

В області переважають чорноземні ґрунти (75% площі). На півдні поширені темно-каштанові і каштанові ґрунти, переважно солонцюваті. Область лежить у степовій природній зоні. Природна степова рослинність становить 3–4% площі області, здебільшого на схилах балок, на узбережжі Азовського моря. На територію області заходить частина Українського степового заповідника Кам'яні Могили.

Область високоіндустріальна. Провідне місце в господарському комплексі посідає багатогалузеве

машинобудування, чорна і кольорова металургія, хімічна і гірничодобувна промисловість. Основу енергетики становлять Дніпровська ГЕС, Запорізька ДРЕС, Запорізька АЕС. Найбільшими підприємствами чорної і кольорової металургії в Запоріжжі є «Запоріжсталь», титаномагнієвий комбінат, заводи електрометалургійний «Дніпроспецсталь», коксохімічний, феросплавів, алюмінієвий комбінат. Великі машинобудівні підприємства «Запоріжтрансформатор», «Перетворювач», «Запорізький абразивний комбінат», «АвтоЗАЗ», «Мотор-Січ» (Запоріжжя), «Південшляхмаш» і «Азовкабель» (Бердянськ).

Легка промисловість представлена швейною (Мелітополь, Запоріжжя), трикотажною (Бердянськ, Мелітополь), взуттєвою (Запоріжжя, Бердянськ, Василівка) та іншими галузями промисловості. Розвинуті різні види харчової промисловості (олійно-жирова, борошномельна, м'ясо- і фруктоовочеконсервна, молочна, рибна).

В області сформувався промисловий вузол, що спеціалізується на електроенергетиці, багатогалузевому машинобудуванні, чорній і кольоровій металургії, хімічній і нафтохімічній промисловості, а також легкій і харчовій.

У сільському господарстві провідне місце посідає тваринництво м'ясо-молочного напрямку. Основні сільськогосподарські культури: озима пшениця, кукурудза, ярий ячмінь, просо, соняшник, ріцина, соя.

Розвинуті овочівництво (томати, огірки, перець, баклажани), садівництво (черешня, абрикоси, слива, вишня, яблуна, груша), виноградарство. У тваринництві м'ясо-молочне скотарство, розвинуті свинарство, птахівництво, а також кролівництво, бджільництво, шовківництво, ставкове рибництво. Значна частина земель зрошується. Найбільша зрошувальна система — Каховська. Працюють Північнорогачицька, Запорізька, Кам'янська, Вольнянська, Октябрська зрошувальні системи.

Основні види транспорту — залізничний і автомобільний. Частина залізниць електрифікована. Найбільші залізничні вузли: Запоріжжя, Пологи, Мелітополь, Верхній Токмак, Федорівка. Значна мережа автомобільних шляхів з твердим покриттям — 6,4 тис. км. Найбільший річковий порт: Запоріжжя, морський — Бердянськ.

Івано-Франківська область

Область розташована на заході України, в передгірній та гірській частинах Українських Карпат. На півдні виходить до державного кордону України з Румунією. Площа 13,9 тис. км².

За характером рельєфу територію області поділяють на три частини: північно-східну — рівнинну (Подільська височина), середню — передгірну (Передкарпаття), південно-західну — гірську (Українські Карпати). Найвища точка рівнинної частини знаходиться в Опіллі на північному заході (430 м). Поверхня Передкарпаття розчленована річковими долинами. Висоти тут становлять 400–500 м. Майже

половину території області займають Карпати. Тут знаходяться такі гірські масиви і пасма: Горгани, Покутсько-Буковинські Карпати, Гринявські і Чивчинські гори та Чорногора з найвищою точкою України — г. Говерлоу (2061 м).

Корисні копалини: нафта та природний газ (Передкарпатська нафтогазоносна область), буре вугілля, озокерит, великі запаси сірки, кам'яної та калійної солей. Є гіпс, сланці, фосфорити, різні будівельні матеріали, джерела мінеральних вод.

Клімат помірно континентальний. В рівнинній і середній частинах області зима м'яка, літо тепле, середня температура січня $-4...-4,5$ °С, липня $+18...+19,5$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 155–170 днів. У горах клімат холодніший. Середня температура січня становить -6 °С, липня $+16$ °С. Річні суми опадів коливаються від 600–800 мм у Передкарпатті до 1400 мм у горах.

Річки області належать до басейнів Дністра і Пруту. Притоки Дністра — Свіча, Лімниця, Луква, Бистриця, Свір, Гнила Липа; притоки Пруту — Черемш, Рибниця, Турка та ін. Гірські озера — Лебедине, Несамовите та ін.

Ґрунти, як і рослинність, змінюються з висотою. В Придністров'ї переважають опідзолені чорноземи, темно-сірі, сірі ґрунти. У Передкарпатті — дерново-підзолисті та дернові, в горах — бурі лісові, гірсько-лучні.

Переважаючим типом рослинності є ліси. Ними вкрито від 30% території на рівнині і до 60% — у горах. Чітко помітна висотна поясність. До висоти 800–1000 м ростуть листяні ліси, вище (1300–1500 м) — хвойні, на вершинах гір — субальпійські луки — полонини. На території області знаходяться Карпатський природний національний парк і заповідник Горгани.

Основні галузі господарського комплексу області — нафто- і газодобувна, лісова, деревообробна, хімічна, нафтохімічна, машинобудівна, електроенергетична, харчова промисловість. Енергетичною базою області є Бурштинська ДРЕС, Калуська ТЕЦ. Добування нафти і газу та їх переробку налагоджено в Надвірній і Долині. Машинобудівні підприємства випускають ковальсько-пресові машини, ливарні автоматичні лінії (виробниче об'єднання «Карпатпресмаш»), прилади контролю і регулювання технологічних процесів, обчислювальної техніки (Івано-Франківськ), машини для тваринництва (Коломия). Лісопромисловий комплекс виробляє деревні плити, фанеру, меблі. Найбільші лісокомбінати: Надвірнянський, Вигодський, Брошнівський; меблеві комбінати — Прикарпатський і Снятинський. Працює Коломийська паперова фабрика. Хімічна індустрія випускає мінеральні добрива, металевий магній, карбамідні і поліхлорвінілові смоли, барвники тощо. Найбільше підприємство — Калуський концерн «Оріана», акціонерне товариство «Нафтохімік» (Надвірна).

Легка промисловість представлена швейною (Івано-Франківськ), хутровою (Тисмениця), шкіряно-взут-

тєвою, лляною та іншими галузями. Провідні галузі харчової промисловості — цукрова, молочна, масло-сироробна, м'ясна, соляна, тютюново-ферментаційна. Поширені народні художні промисли: різьблення по дереву, гончарство, ткацтво, килимарство.

В області сформувався чотири промислові вузли: Івано-Франківський (машинобудування, легка і харчова промисловість), Калуський (хімічна), Долинський (нафтодобувна, газопереробна), Коломийський (легка і харчова промисловість).

Основні зернові культури в сільському господарстві — озима пшениця, ячмінь, жито, льон-довгунець, цукрові буряки, ріпак.

Головні види транспорту — залізничний і автомобільний. Залізниці зв'язують область з Києвом, Львовом, Одесою, Чернівцями. Залізничні вузли: Івано-Франківськ, Коломия. Головні автомагістралі зв'язують Івано-Франківськ з Львовом, Чернівцями, Ужгородом. Територією області проходять траси газопроводів «Братерство», «Союз», Уренгой — Помари — Ужгород.

Київська область

Область розташована в північній частині України, в басейні середньої течії Дніпра. На півночі виходить до державного кордону України з Білоруссю. Площа 28,1 тис. км².

Поверхня області рівнинно-горбиста. На Правобережжі має похил з південного заходу на північний схід, на Лівобережжі — з півночі на південь. Північна частина лежить у межах Поліської низовини, центральна і південно-західна — на Придніпровській височині, дуже розчленованій річковими долинами і балками. На сході в межі області заходить Придніпровська низовина.

На корисні копалини область бідна. Є будівельні матеріали (граніти, гнейси, цегельно-черепичні глини, мергель, кварцові піски), каоліни, торф, буре вугілля, трапляються джерела мінеральних вод. На південному заході області виявлені запаси самородного золота, алмазів, платиноїдів, титано-цирконієві руди.

Клімат помірно континентальний, м'який. Середня температура січня $-5,8...-6,5$ °С, липня $+19,2...+20,1$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 155–165 днів. Опадів буває 500–600 мм, найбільше у червні-липні.

Дніпро — найбільша водна артерія області. Всі річки належать до його басейну. Головні притоки Дніпра: Прип'ять, Уж, Тетерів зі Здвижем, Ірпінь з Унавою, Стугна, Красна, Рось з Роставицею, Горохуваткою, Протокою, Кам'янкою; Десна, Трубіж, Супій, Перевід. На території області — Київське і Канівське водосховища.

Ґрунти різноманітні. На півночі найпоширеніші дерново-підзолисті, лучні та болотні, в центральній та західній частинах — опідзолені чорноземи, темно-сірі та ясно-сірі лісові ґрунти, на півдні — глибокі малогумусні чорноземи. На Лівобережжі (в Лісостепу) трапляються чорноземи типові малогумусні, лучні солонцюваті, солончакові та ін.

Внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС в 1986 р. територія області зазнала забруднення радіоактивними елементами, особливо північна її частина.

Київська область — аграрно-промислова. Її спеціалізація — машинобудування (електронна і обчислювальна техніка, електротехнічні вироби, сільськогосподарські машини, легка, хімічна і харчова промисловість, виробництво цукрових буряків, картоплі, овочів, м'яса і молока. Найбільші заводи: сільськогосподарського машинобудування, «Електрокераміка», гумо-технічних виробів та азбестовий (Біла Церква), екскаваторний (Бородянка), «Ірпін-торфмаш» (Ірпін), приладобудівний (Ставище), «Радіатор» (Ржищів), холодильників, «Електропобутприлад» (Васильків), пластмас, порошкової металургії, великовантажних кранів (Бровари). Працюють виробничі об'єднання «Білоцерківщина» (Біла Церква), заводи мікробіологічної промисловості (Немішаєве, Трипілля), домобудівні комбінати (Біла Церква, Березань, Бровари), картонно-паперовий комбінат (Обухів), меблеві фабрики (Бровари, Ірпін та ін.). Легка промисловість представлена суконною (Богуслав, Березань), швейною, трикотажною, шкіряно-взувальною галузями. З харчової промисловості найбільше розвинута цукрова (Яготин, Миронівка, Рокитне).

На території області сформувалися Київський промисловий вузол, що спеціалізується на машинобудуванні, легкій промисловості і будівельній індустрії, а також Білоцерківський, що спеціалізується на нафтохімічній, машинобудівній і харчовій промисловості.

Рослинництво області має буряківничо-зерново-льонарський напрям з розвинутим овочівництвом і плідництвом, тваринництво — м'ясо-молочний. Частина сільськогосподарських угідь області, що постраждала від катастрофи на Чорнобильській АЕС, вилучена з користування.

Електроенергію виробляють Київська ГЕС, Трипільська ДРЕС.

Розвинуті всі види транспорту. Особливе значення мають залізничний, автомобільний, річковий. Залізничні вузли: Київ, Миронівка, Фастів. У Борисполі — Київський аеропорт. Територією області проходять траси газопроводів Уренгой — Помари — Ужгород, Шебелинка — Полтава — Київ. Судноплавство по Дніпру, Десні, Прип'яті, частково по Тетереву.

Кіровоградська область

Область розташована в центральній частині України, в межах річки Дніпра і Південного Бугу. Площа 24,6 тис. км².

Поверхня області — підвищена хвиляста рівнина, дуже розчленована річковими долинами, ярами і балками. Основну частину території області займає Придніпровська височина з висотами 150–200 м. У річкових долинах на поверхню часто виходять кристалічні породи Українського щита, що утворюють в річищах подекуди пороги і перекати.

Область багата на корисні копалини. Тут розміщений Дніпровський буровугільний басейн. Є родовища горючих сланців, торфу. На території області знаходиться частина Криворізького залізрудного басейну. Є нікелево-хромітові руди (Побужжя), золото, графіт (Завальське родовище), різні будівельні матеріали (граніт, лабрадорит, кварцит, мергель, каолін, піски тощо).

Клімат області помірно континентальний. Зима м'яка, з відлигами. Літо жарке. Середня температура січня –5,4...–6,5 °С, липня +20...+21,4 °С. Тривалість безморозного періоду 160–170 днів. Опадів 400–490 мм на рік. Трапляються посухи, пилові бурі.

Річки належать до басейну Дніпра (Цибульник, Інгулець) та Південного Бугу (Інгул, Синюха, Синиця). Найбільші водосховища — Кременчуцьке та Дніпродзержинське. Збудовано водовід Дніпро — Кіровоград.

Область лежить у лісостеповій і степовій фізико-географічних зонах. У лісостеповій переважають чорноземи типові, опідзолені, ясно-сірі та сірі лісові ґрунти, в степовій — чорноземи звичайні. Природна рослинність збереглася лише на схилах ярів і балок. Ліси займають 6,8% території. Орні землі становлять 76% у Степу, і 70% у Лісостепу. Є об'єкти природно-заповідного фонду.

Область індустріально-аграрна. Дає країні сільськогосподарські машини, гідравлічні насоси, напівпровідникові матеріали, графіт, граніт, цукор, олію. Основу енергетики становлять Кременчуцька, Краснохутірська та інші ГЕС, Кіровоградська та Олександрівська ТЕС. Найбільші машинобудівні підприємства: акціонерне товариство «Червона зірка», виробничі об'єднання «Радій», «Друкмашина», заводи «Гідросила», ремонтно-механічний (Кіровоград), підйомно-транспортного устаткування, ремонтно-механічний (Олександрія), локомотиворемонтний (Помічна), тепловозоремонтний (Гайворон), Олександрійський концерн «Лан» налагодив виробництво зернозбирального комбайна, що не поступається ефективністю зарубіжним аналогам.

Розвинуте видобування і переробка бурого вугілля, видобувають також графіт і будівельні матеріали.

Працюють підприємства чорної (ливарний завод в Кіровограді) і кольорової (комбінат твердих сплавів і тугоплавких металів та завод чистих металів у Світловодську, Побузький нікелевий завод) металургії. Однією з провідних галузей є харчова промисловість: цукрова, молочна, маслосироробна, м'ясна, сухого молока, олійно-жирова та ін. Є підприємства легкої промисловості (Кіровоград, Новомиргород).

На території області сформувалися два промислові вузли: Кіровоградський (машинобудування і металообробка, харчова і легка промисловість) і Олександрійський (паливна, машинобудівна і металообробна, харчова промисловість).

Сільське господарство має напрям зерново-буряківничо-олійний у поєднанні з молочно-м'ясним тваринництвом.

Головні зернові культури — озима пшениця, кукурудза, ячмінь, бобові, гречка, просо; технічні — цукрові буряки, соняшник, м'ята, коріандр. Розвинуті овочівництво, садівництво, ягідництво. У тваринництві переважають скотарство м'ясо-молочного напрямку, свинарство. Є також птахівництво, вівчарство, бджільництво, шовківництво.

Головні залізничні магістралі зв'язують область з Києвом, Донбасом, півднем України. Залізничні вузли: Знам'янка, Помічна, Долинська, Гайворон. Через територію області проходять автомагістралі: Київ — Дніпропетровськ, Київ — Донецьк, Київ — Одеса, Полтава — Балта — Рибниця, Кіровоград — Кривий Ріг, Кіровоград — Миколаїв. Територією області проходять траси газопроводів «Союз», Кременчук — Кривий Ріг, нафтопроводу Кременчук — Кривий Ріг. Велике транспортне значення має Дніпро.

Луганська область

Область розташована в південно-східній частині України. Виходить до державного кордону з Росією. Площа 26,7 тис. км².

Поверхня більшої частини території області рівнинна, розчленована річковими долинами, ярами і балками. На півдні знаходиться Донецька височина з найвищою точкою Лівобережної України — г. Могилою-Мечетною (367 м). Середня частина області — долина Сіверського Дінця. На півночі у межі області заходять відрогі Середньоруської височини. Поширені антропогенні форми рельєфу — терикони, кар'єри.

Найголовніша корисна копалина — кам'яне вугілля Донецького кам'яновугільного басейну. Є значні поклади вапняків, крейди, мергелів, пісковиків. Трапляються лікувальні мінеральні джерела.

Клімат помірно континентальний. Зима прохолодна, літо жарке. Середня температура січня $-7...-8$ °С, липня $+21...+22$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 160–170 днів. Опадів випадає 400–550 мм. Досить часто трапляються сухухи.

Головна річка — Сіверський Донець. Його притоки: Айдар, Деркул, Красна, Лугань, Велика Кам'янка, Луганчик, Борова, Євсюг. З Донецької височини бере початок Міус, що тече на південь. Є озера.

На більшій частині території поширені чорноземні ґрунти різних типів. Поширені також дерново-лучні, опідзолені та інші ґрунти.

Область лежить у степовій і частково лісостеповій зонах. Лісами вкрито 0,6% території. Вони поширені в заплавах і балках. Природні ландшафти дуже змінені і збереглися тільки в Луганському заповіднику.

Луганська область високоіндустріальна. Валова продукція промисловості в загальній продукції господарства становить близько 87%. Область дає країні вугілля, тепловози, гірничо-шахтне устаткування, мінеральні добрива, анілінові барвники, соду, взуття.

Провідна галузь — паливна. В області налічується понад 90 шахт. Діють Луганська, Штерівська і Лиси-

чанська ДРЕС, а також низка ТЕЦ. Найбільші підприємства: холдингова компанія «Луганськтепловоз», луганські колінчастих валів, авіаремонтний і автоскладальний заводи, Северодонецьке науково-виробниче об'єднання обчислювальної техніки «Імпульс», Краснолуцький машинобудівний, Стахановський вагонобудівний, Первомайський електротехнічний, лисичанські нафтопереробний і содовий заводи, северодонецькі виробничі об'єднання «Азот» і «Склопластик». Працюють Алчевський металургійний комбінат, Стахановський феросплавів і Луганський трубний заводи. Найбільшими підприємствами легкої промисловості є виробниче взуттєве об'єднання і тонкосуконний комбінат у Луганську. Розвинуті основні галузі харчової промисловості.

На території області сформувалися такі промислові вузли: Луганський (машинобудування транспортне та ін., легка, харчова промисловість), Лисичансько-Рубіжанський (паливна і хімічна промисловість, машинобудування), Стаханово-Алчевський (вугільна, металургійна, машинобудівна промисловість), Краснолуцько-Антрацитівський (вугільна і машинобудівна промисловість).

Сільське господарство спеціалізується на виробництві зернових (озима пшениця, кукурудза тощо) і олійних (соняшник) культур у поєднанні з тваринництвом молочно-м'ясного напрямку. Крім великої рогатої худоби розводять свиней, овець, коней. Розвинуте птахівництво, а також, як допоміжні галузі, — рибицтво, бджільництво. Важливе значення в області мають овочівництво, садівництво, виноградарство. В галузевій структурі сільського господарства переважає тваринництво.

Значну частину сільськогосподарських земель зрошують. Найбільші зрошувальні системи: Краснодонська, Станично-Луганська, Лисичанська, Новокиївська.

Область має густу залізничну і автомобільну мережу. Через її територію пролягають дороги з України в Поволжя, на Кавказ, до Москви. Найбільші залізничні вузли: Попасна, Родакове, Луганськ, Сімейкине, Кіндрашівська. Розгалужена мережа газо-, нафто- і продуктопроводів.

Львівська область

Область розташована на заході України. Виходить до державного кордону з Польщею. Площа 21,8 тис. км².

Поверхня в різних частинах області неоднакова. Північна частина зайнята Верхньобузькою низовиною, частково заболоченою; центральна — Подільською височиною (г. Камула, 471 м) і Росточням; південна — Придністровською западиною, передгір'ям та горами — Українськими Карпатами. Карпати представлені тут Бескидами і Вододільним хребтом (г. Пікуй, 1408 м).

Область багата на корисні копалини: нафта і природний газ (Передкарпатська нафтогазоносна область), кам'яне вугілля (частина Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну), калійна і кам'яна

солі (Стебницьке родовище калійної солі), сірка, озокерит, будівельні матеріали. Є багато мінеральних джерел, на базі яких діють бальнеологічні курорти: Моршин, Трускавець та ін.

Клімат помірно континентальний. Літо тепле, вологе, зима з частими відлигами. У горах клімат суворіший. Середня температура повітря січня на Подільській височині $-4,7^{\circ}\text{C}$, у Передкарпатті $-6,1^{\circ}\text{C}$, в Карпатах $-6,6^{\circ}\text{C}$, липня відповідно $+18,7^{\circ}\text{C}$, $+18^{\circ}\text{C}$, $+16^{\circ}\text{C}$. Тривалість безморозного періоду на рівнинах 260–270 днів. Опадів на Подільській височині випадає 641–742, в Передкарпатті 685–773, в горах до 1000 мм. Найбільше їх випадає влітку.

Річки належать до басейнів Прип'яті, Дністра та Західного Бугу, що несе свої води в Балтійське море. Притоки Дністра — Бистриця, Стрий, Свіча, Стривігор та інші; Прип'яті — Стир; Західного Бугу — Полтва, Рата та ін. Є невеликі озера і водосховища.

Область лежить у межах лісостепової зони і зони Українських Карпат. У лісостеповій зоні переважають дерново-підзолисті, чорноземні, сірі лісові, опідзолені, в Карпатах — буроземні ґрунти. Ліси займають 25% площі області. Тут розташовані природний заповідник Розточчя та національний природний парк Яворівський.

Область індустріально-аграрна. Львівщина дає країні автотранспортувачі, конвеєри, мопеди, автобуси, телевізори, ковальсько-пресові машини, калійні добрива, сірку, вугілля, нафту, цемент, папір, картон, панчішно-шкарпеткові вироби, меблі, цукор, льон-довгунець, зернові, м'ясо.

В області добувають кам'яне вугілля, нафту, газ, торф. Працюють Добротвірська ДРЕС, Бориславська і Львівська ТЕЦ. Найбільшими машинобудівними підприємствами є: виробничі об'єднання «Львівський автобусний завод», «Автотранспортувач», «Конвеєр», «Львівприлад», «Кінескоп», «Полярон», «Мікроприлад», промислово-фінансова фірма «Електрон-маркет», мотозавод, завод «Біофізприлад», «Львівхімсільгоспмаш», верстатобудівний (Львів), завод автомобільних кранів і доготовий (Дрогобич). Хімічна промисловість: виробництво природної сірки (Роздольське і Новояворівське виробничі об'єднання «Сірка»), мінеральних комплексних добрив (Новий Роздол), калійних добрив (Стебник), озокериту (Борислав), фарб (Львів, Борислав та ін.) і целюлозно-паперової промисловості (Жидачів, Гніздишів, Львів), цементної (Миколаїв).

Харчова промисловість є однією з найрозвинутіших: цукрова, м'ясна, молочна, кондитерська (Львівське виробниче об'єднання «Світоч»), олійно-жирова та ін. Розвинуті основні галузі легкої промисловості.

В області сформувались три промислові вузли: Львівський (спеціалізується на автомобіле-, приладо-, і верстатобудуванні, електронній, харчовій і легкій промисловості), Дрогобицько-Стрийський (машинобудування, нафтопереробка, деревообробка), Червоноградсько-Сокальський (вугільна, будівельних матеріалів та легка промисловість).

В галузевій структурі сільського господарства переважає тваринництво. Головні зернові культури: озима пшениця, ярий ячмінь; технічні — цукрові буряки, льон-довгунець. Вирощують картоплю, овочі. Тваринництво м'ясо-молочного напрямку. Розвинуті скотарство, свинарство, птахівництво, бджільництво, в гірських районах — вівчарство.

По території області проходять залізниці, автомобільні шляхи, трубопроводи, що зв'язують Україну з зарубіжними країнами Європи. Головні залізничні вузли: Львів, Красне, Стрий, Червоноград, Самбір. Головні автомагістралі: Львів — Броди — Київ, Львів — Стрий — Мукачеве, Львів — Мостиська, Львів — Івано-Франківськ. Територією області проходять нафтопровід «Дружба», газопроводи Уренгой — Помари — Ужгород, Іванцевичі — Долина.

Миколаївська область

Область розташована на півдні України, у басейні нижньої течії Південного Бугу. На півдні виходить до Чорного моря. Площа 24,6 тис. км².

Поверхня області — рівнина, що поступово знижується з півночі на південь. Більшу її частину займає Причорноморська низовина, на півночі заходять відроги Придніпровської і Подільської височин. Височинна частина дуже розчленована річковими долинами, ярами і балками, на Причорноморській низовині трапляються неглибокі замкнуті зниження (поди).

Область бідна на корисні копалини. Є граніти, гнейси, вапняки, мергель, гіпс, глини, кварцові піски, графіт, буре вугілля, торф. Виявлено джерела мінеральних вод, лікувальні грязі.

Клімат помірно континентальний. Літо жарке з вітрами і частими суховіями, зима м'яка, малосніжна. Середня температура січня $-4...-5^{\circ}\text{C}$, липня $+21,6...+22,8^{\circ}\text{C}$. Тривалість періоду з температурами понад $+10^{\circ}\text{C}$ становить 180–185 днів. Опадів 300–450 мм, найбільше їх буває влітку. Трапляються часті посухи і пилові бурі.

Річки належать до басейну Чорного моря, узбережжя якого порізана лиманами. Найбільша річка — Південний Буг з притоками Інгулом, Кодимою, Чичиклією, Синюхою, Мертвоводом, Гнилим Яланцем. На сході протікає Інгулець.

Область лежить у степовій зоні. Переважають чорноземні ґрунти різних видів, каштанові і темно-каштанові. Територія області майже повністю розорана. Природна степова рослинність збереглася на схилах балок, в долинах річок, в Чорноморському біосферному заповіднику, природному заповіднику Єланецький Степ.

Основними галузями спеціалізації області є машинобудування (особливо суднобудування), промисловість будівельних матеріалів, легка і харчова, портове господарство, а також вирощування зерна, соняшнику, овочево-баштанних культур, винограду, виробництво м'яса і молока. У Миколаєві розташовані три суднобудівні заводи, що виробляють танкери, суховантажні морські і річкові судна, військові

кораблі. У Миколаєві налагоджено також виробництво дорожніх машин, технологічного устаткування для харчової промисловості та елеваторів, підйомно-транспортного устаткування для металургійної і гірничорудної промисловості; працює літако ремонтний завод. У Первомайську випускають дизельні двигуни, гідроапаратуру, іригаційне устаткування. Кольорова металургія представлена Миколаївським глиноземним заводом. Найбільші підприємства харчової промисловості розміщені в Миколаєві (м'ясна), Первомайську (молочна, м'ясна), Вознесенську (борошномельна, олійно-жирова), Очакові (рибообробна). Великим підприємством є парфумерно-косметичний комбінат «Червоні вітрила» в Миколаєві. Розвинута промисловість будівельних матеріалів. Електроенергією області забезпечують Південноукраїнська АЕС, Миколаївська ТЕЦ та Олександрівська, Костянтинівська і Первомайська ГЕС.

На території області сформувався Миколаївський промисловий вузол, що спеціалізується на суднобудуванні, портовому і рекреаційному господарстві, будівельній індустрії, харчовій і легкій промисловості.

Провідне місце в сільському господарстві займає тваринництво м'ясо-молочного напрямку. Рослинництво має зерново-буряковий і зерново-олійницько-плодоовочевий напрямки.

Основні зернові культури: озима пшениця, кукурудза; технічні — цукрові буряки, соняшник, коноплі, соя, ріцина. Розвинуті овочівництво, баштаництво, садівництво, виноградарство; з галузей тваринництва — скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство.

Частина земель зрошується Інгулецькою зрошувальною системою.

В області розвинуті всі види транспорту. Головні залізничні вузли: Миколаїв, Вознесенськ, Первомайська-Бузі, Снігурівка. Головні автомобільні шляхи: Миколаїв — Одеса, Миколаїв — Херсон — Сімферополь, Миколаїв — Кіровоград, Миколаїв — Кривий Ріг. Найбільші річкові порти: Миколаїв, Вознесенськ, морські — Миколаїв, Очаків. Територією області проходять траси газопроводу Шебелинка — Дніпропетровськ — Одеса, нафтопроводу Снігурівка — Одеса.

Одеська область

Область розташована на південному заході України. На півдні омивається водами Чорного моря. Виходить до державного кордону з Румунією і Молдовою. Площа 33,3 тис. км².

Поверхня області — хвиляста рівнина, злегка похилена до Чорного моря і розчленована ярами та балками. Більшу її частину займає Причорноморська низовина, на півночі заходять відроги Придніпровської і Подільської височин, на південному заході — Центрально-молдовської рівнини. На узбережжі Чорного моря — коси, лимани.

Область бідна на корисні копалини. Є невеликі поклади бурого вугілля, калійна сіль, графіти, будівельні матеріали (пісок, глина, вапняки, граніти), а також

мінеральні джерела і лікувальні грязі. Останнім часом виявлено золото (Майське родовище).

Клімат помірно континентальний. Зима м'яка, малосніжна, з відлигами. Літо жарке і сухе. Середня температура січня $-1,8...-5,0$ °С, липня $+21,0...+22,9$ °С. Тривалість безморозного періоду від 130 до 208 днів. Опадів 380–500 мм на рік, переважно в теплий період року. Бувають посухи, суховії, пилові бурі.

Головні річки: Дунай, Дністер з притокою Кучурган, Південний Буг з притоками Савранкою і Кодимою. Чимало дрібних річок влітку пересихають. В заплавах Дунаю та Дністра багато озер: Кагул, Ялпуг, Катлабуг, Китай, Кугурлуй, Саф'ян. Багато лиманів.

Переважають чорноземні ґрунти: типові, звичайні і південні, а також темно-каштанові солонцюваті. Область лежить у лісостеповій і степовій зонах. Лісів дуже мало. Майже вся територія області розорана. В районі Дунаю знаходиться Дунайський біосферний заповідник.

Основа господарського комплексу становлять промисловість, портово-промислова, агропромислова, курортно-рекреаційна галузі. Одещина дає країні устаткування для газополуменевої обробки металів, тракторні плуги, підйомні крани, ковальські преси, металорізальні верстати, холодильні установки. Найбільші підприємства: виробничі об'єднання «Одеса-ґрунтомаш», «Продмаш», «Кисеньмаш», «Оріон», важкого кранобудування, верстатобудівне; заводи — важкого вагонобудування, «Кінап» та ін. (Одеса). В Одесі, Іллічівську, Ізмаїлі працюють судноремонтні заводи. Перше місце за обсягом промислового виробництва посідає харчова промисловість: консервна (Одеса, Ізмаїл, Кодима), борошномельна (Одеса, Білгород-Дністровський), цукрова (Одеса, Зеленогірськ, Котовськ, Радісне), олійно-жирова (Одеса), м'ясна, рибна, молочна, виноробна та ін. Легка промисловість представлена текстильною, конопледжутовою, взуттєвою, швейною; хімічна — суперфосфатною, нафтопереробною, хіміко-фармацевтичною. Розвинута целюлозно-паперова галузь, а також промисловість будівельних матеріалів. Найбільша електростанція — Одеська ТЕЦ.

В Одеській області сформувався Одеський промисловий вузол. На нього припадає 75% обсягу промислової продукції області. Провідними галузями є машинобудування (важкого кранобудування, верстатобудування, судноремонту), харчова і легка промисловість.

У сільському господарстві головні галузі — рільництво (вирощування озимої пшениці, кукурудзи, ячменю, сої, соняшнику, цукрових буряків, виноградарство, садівництво). Працюють зрошувальні системи: Татарбунарська, Суворовська, Нижньодністровська, Лисківсько-Кілійська, Червоноярська та ін. Розвинуте тваринництво: м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство.

Розвинуті всі види транспорту. Морські порти: Одеса, Іллічівськ, Южний, Рені, Ізмаїл, Кілія. Діють

міжнародні поромні переправи Іллічівськ — Варна (Болгарія), Іллічівськ — Поті (Грузія). Головні залізничні вузли: Застава I, Сортувальна, Роздільна, Котовськ. Головні автомагістралі: Одеса — Миколаїв, Одеса — Ізмаїл, Одеса — Кишинів (Молдова). Працює газопровід Шебелинка — Одеса. В Одесі два аеропорти.

Полтавська область

Область розташована в центральній частині Лівобережної України. Площа 28,8 тис. км².

Територія області займає Придніпровську низовину. Поверхня рівнинна, має нахил на південний захід. У північно-східній частині виділяється Полтавська рівнина (висота до 202 м). Розвинута яружно-балкова мережа.

З корисних копалин найважливіше значення мають газ і нафта (Глинсько-Розбишівське, Радченківське, Сагайдацьке та інші родовища) і залізна руда (Криворізький залізорудний район). Є поклади граніту, глини, піску, торфу. Трапляються джерела мінеральних лікувальних вод (Миргород, Нові Санжари тощо).

Клімат помірно континентальний. Зима помірно холодна, літо тепле. Середня температура січня -6,5...-7,5 °С, липня +20...+21 °С. Тривалість безморозного періоду 162-182 дні. Опадів випадає 450-565 мм на рік, переважно у теплий період року. З несприятливих кліматичних явищ трапляються суховії.

Найбільші річки Дніпро і його притоки Ворскла, Сула, Псел. На Дніпрі — Кременчуцьке та Дніпродзержинське водосховища.

70% території займають чорноземні ґрунти. Трапляються сірі лісові та опідзолені. Область лежить у лісостеповій зоні. Ліси займають близько 7,5% території. Природна рослинність дуже змінена діяльністю людини. Є об'єкти природно-заповідного фонду.

Область належить до індустріально-аграрних. Промисловість у сукупній валовій продукції промисловості і сільського господарства становить близько 67%. Провідні галузі: залізорудна, паливна, машинобудівна, легка. Агропромисловий комплекс має розвинуті галузі харчової промисловості, буряко-цукрове виробництво, зернове господарство і м'ясо-молочне тваринництво.

Полтавщина дає країні автомобілі (Кременчуцьке виробниче об'єднання «АвтоКрАЗ»), електролампи (Полтава), вагони (Кременчук), прилади, інструменти, верстати, будівельні машини, устаткування для хімічної, харчової і легкої промисловості, нафтопродукти (Кременчуцький нафтопереробний завод), тканини, швейні виробы, меблі, цукор (найбільший цукровий завод області — Лохвицький), м'ясо, сир, масло, олію, борошно, технічне скло, фарфор, кераміку (Опішня), вишивку, килими.

Енергетичне господарство області базується на нафтопродуктах, природному газі, торфі, довізному вугіллі. Значну частину електроенергії постачає Кременчуцька ГЕС.

Розвинуті видобування і переробка бурого вугілля, видобувають також графіт і будівельні матеріали.

У межах області виділяють три промислові вузли: Кременчуцький (спеціалізується на залізорудній, нафтопереробній та машинобудівній промисловості), Полтавський і Лубенський (середнє машинобудування, легка і харчова промисловість).

У сільському господарстві переважає тваринництво м'ясо-молочного напрямку. Провідними культурами є озима пшениця, цукрові буряки, соняшник. Сіють також ячмінь, зернобобові, у північних районах вирощують картоплю. Поширені овочівництво, садівництво, ягідництво, є плантації кормових культур і лікарських рослин. У тваринництві переважають скотарство і свинарство, поширені також птахівництво, вівчарство, кролівництво, конярство, риборозведення.

Розвинуті всі види транспорту. Найбільша питома вага — залізничного транспорту. Головні залізниці: Київ — Полтава — Донецьк, Харків — Полтава — Кременчук, Київ — Полтава — Харків. Автотранспорт забезпечує внутрішньообласні перевезення. Довжина автошляхів з твердим покриттям становить 7,8 тис. км. Найбільший річковий порт — Кременчук, аеропорт — Полтава. По території області проходять магістральні газопроводи «Союз», Уренгой — Помари — Ужгород, Шебелинка — Полтава — Київ; нафтопроводи: Мічуринськ (Росія) — Кременчук, Гнідинці — Глинсько-Розбишівське родовище — Кременчук та ін.

Рівненська область

Область розташована на північному заході України. На півночі виходить до державного кордону України з Білоруссю. Площа 20,1 тис. км².

Територія області має рівнинну поверхню. Північна її частина лежить у межах Поліської низовини. Це — плоскохвиляста рівнина, на формування якої мав вплив давній льодовик. Південну частину області займає Волинська височина, яка являє собою підвищену хвилясту лесову рівнину, розчленовану річками. З південного заходу в область заходить рівнина Малого Полісся.

З корисних копалин найважливіше значення мають торф (перше місце в Україні), мінеральні будівельні матеріали (граніт, базальти, глина, крейда, пісок), каолін. Унікальні запаси бурштину. Трапляються джерела мінеральних вод типу миргородської і трускавецької. Загалом на території області знаходиться понад 600 родовищ корисних копалин.

Клімат помірно континентальний. Середня температура повітря січня -4,8...-5,6 °С, липня +18,1...+18,6 °С. Тривалість періоду з температурами понад +10 °С становить близько 160 днів. Опадів 600-650 мм на рік, більше в теплий період.

В області багато річок і озер. Найбільша річка — Прип'ять, решта — її притоки: Горинь з притоками (Случ, Замчисько, Вілія, Стубла та ін.), Ствига та дві ділянки Стиру з притоками. Загалом річки течуть

з півдня на північ. Великими озерами є Нобель, Біле, Лука, Велике Почаївське.

Ґрунти області різноманітні. Найпоширенішими є ясно-сірі, сірі лісові, темно-сірі опідзолені та дерново-підзолисті. На вододілах у лісостеповій частині області трапляються чорноземи.

Область лежить у лісовій (Полісся) і лісостеповій зонах. На Поліссі лісистість перевищує 45%, у Лісостепу — менш як 15%. На території області поширені карстові явища. Тут розташований Рівненський природний заповідник.

Основні галузі спеціалізації області — харчова, легка, деревообробна, машинобудівна, хімічна, енергетична промисловість і багатогалузеве сільське господарство. Промисловість у сукупній валовій продукції становить 66,5%.

Рівненщина дає країні лляні тканини, неткані матеріали, деревно-стружкові плити, мінеральні добрива, цемент. Першу продукцію дала єдина в Україні сірнікова фабрика.

Енергетичною базою області є Рівненська АЕС і Добротвірська ДРЕС (Львівщина). Машинобудування виробляє високовольтну апаратуру, торговельне обладнання, запасні частини для тракторів (Рівне), автокормовози для тваринницьких ферм, транспортні причепа (Квасилів). Найбільше хімічне підприємство — Рівненське виробниче об'єднання «Азот» (азотні і фосфорні добрива, сірчана кислота, аміак). Діють заводи побутової хімії, пластмасових і гумо-технічних виробів. Провідною галуззю агропромислового комплексу є цукрова промисловість. Працюють також підприємства молочної, крохмалепатокової, спиртової, мінеральних вод, кондитерської промисловості. З поміж підприємств легкої промисловості льонокомбінат (Рівне), і льонозаводи (п'ять), фабрики нетканних матеріалів, швейні й трикотажні. Паперове виробництво налагоджене в смт Моквині, цементу і шиферу — у Здолбунові, обробка природного каменю — в північних районах області, деревообробка (Костопіль, Оржів, Клевани).

В області виділяють три промислових вузли: Рівненсько-Здолбунівський (машинобудування, хімічна і харчова промисловість, виробництво будівельних матеріалів), Дубнівський і Сарненський (харчова, легка деревообробна промисловість).

У сільському господарстві дещо переважає рослинництво. Основні культури — озима пшениця, озиме жито, ячмінь, просо, гречка, цукрові буряки. Розвинуті картоплярство, льонарство, а також хмелярство, овочівництво, садівництво. З-поміж галузей тваринництва найбільше значення мають скотарство і свинарство.

Головні види транспорту — залізничний і автомобільний. Найбільші залізничні вузли: Здолбунів, Рівне, Сарни. Через територію області проходять такі залізниці: Київ — Ковель (через Коростень і Сарни), Київ — Ковель (через Козятин, Здолбунів, Рівне). Досить густа мережа автошляхів. Найважливіша магістраль: Київ — Львів. У південній частині проходить ділянка траси нафтопроводу «Дружба».

Сумська область

Область розташована в північно-східній частині України. Виходить до державного кордону з Росією. Площа 23,8 тис. км².

Поверхня області — хвиляста рівнина, розчленована долинами річок, ярів і балок. У східну і північно-східну частину області заходять відроги Середньоруської височини, решта території лежить у межах Придніпровської низовини. Поверхня має загальний нахил на південний захід.

Найбільше значення мають горючі корисні копалини: нафта і природний газ в Охтирському, Роменському і Лебединському районах, торф, невеликі поклади бурого вугілля. З будівельних матеріалів — глини, пісок, крейда, кам'яна сіль.

Клімат помірно континентальний. Зима прохолодна, літо жарке. Середня температура повітря в січні $-7,3...-8,0$ °С, в липні $+18,6...+19,8$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 149–161 день. Опадів випадає 510–588 мм на рік, більшість їх буває влітку.

Річки області належать до басейну Дніпра і є його лівими притоками. Найбільші річки — Десна з Сеймом, Сула, Псел, Ворскла. Є численні озера (Чехове, Домге, Журавлине та ін.) і водосховища.

Північ області лежить у лісовій зоні, центр і південь — у лісостеповій. Ліси займають 18% території області. З ґрунтів переважають чорноземи (53%) в лісостеповій зоні, дерново-підзолисті — в лісовій. В області багато об'єктів природно-заповідного фонду. Тут знаходиться відділення Українського степового заповідника — Михайлівська Цілина, Деснянсько-Старогутський природний національний парк.

Область належить до індустріально-аграрних. У сукупній валовій продукції промисловості і сільського господарства на промисловість припадає близько 67%. Найважливіша галузь — харчова. Вона дає 30% товарної продукції. Розвинуті машинобудівна, хімічна, нафтохімічна, легка промисловість. Місцевий природний газ переробляє Качанівський газопереробний завод. Машинобудування виробляє устаткування для хімічної промисловості, електронні мікроскопи, наоси для електростанцій, важкі компресори (Суми), апаратуру для гірничорудної промисловості (Конотоп), поліграфічні машини (Ромни). Найбільші підприємства: Шосткинське науково-виробниче об'єднання «Свема», що виробляє кіноплівку і магнітну стрічку, сумські виробничі об'єднання «Хімпром» (фосфорні добрива, сірчана кислота та ін.) і «Гуматехніка». З-поміж галузей харчової промисловості виділяється цукрова. Є м'ясна, спиртово-крохмальна, маслосиробна і молочна. В багатьох містах працюють підприємства, що випускають тканини, взуття, швейні вироби. Добре розвинута будівельна індустрія.

В області працюють три ТЕЦ — в Сумах, Охтирці і Шостці. Невеликі електростанції діють в інших населених пунктах.

У межах області сформувались три промислові вузли: Сумський (спеціалізується на машинобудуванні

і металообробці, хімічній, деревообробній, легкій і харчовій промисловості, виробництві будівельних матеріалів), Шосткинський (хімічна, машинобудівна і металообробна, легка і харчова промисловість, виробництво будівельних матеріалів), Охтирський (паливно-енергетична, машинобудівна, легка і харчова промисловість).

Сільське господарство області спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві і рослинництві зерно-буряківничого і льонарсько-картоплярського напрямів. Частка продукції рослинництва дещо більша частки продукції тваринництва. Основні культури: озима пшениця, зернобобові, цукрові буряки, льон, картопля. У тваринництві переважають скотарство і свинарство. Розвинуті птахівництво, рибицтво, бджільництво.

Провідну роль відіграють залізничний і автомобільний транспорт. Найважливіші залізниці: Київ — Бахмач — Конотоп — Ворожба — Суми — Харків, Бахмач — Ромни — Лохвиця. Залізничні вузли області: Ворожба, Конотоп, Суми, Хутір-Михайлівський. Переважають транзитні вантажі. Автомобільний транспорт забезпечує в основному внутрішні потреби. Найважливіші автостради: Київ — Москва. Територією області проходить траса нафтопроводу Уренгой — Помари — Ужгород.

Тернопільська область

Область розташована у західній частині країни, на Поділлі. Площа 13,8 тис. км².

Територія області у межах Подільської височини, яка знижується на південь і південний схід, має хвилясту поверхню, розчленовану каньйоноподібними долинами лівих приток Дністра, балками і ярами. Найвищими частинами височин є на півдні Кременецькі гори, (висотою до 408 м), на південному сході вапнякове пасмо Товтр (до 400 м) і на південному заході горбисте пасмо Опілля (до 400 м). Поширені карстові форми рельєфу (відомо понад 60 печер).

З корисних копалин найбільше значення мають мінеральні будівельні матеріали: вапняки, крейда, гіпс, мергель, глина. З паливних ресурсів — буре вугілля, торф. Є джерела мінеральних вод.

Клімат помірно континентальний з м'якою зимою і теплим вологим літом. Середня температура повітря в січні -4,5...-5,5 °С, в липні +18...+19 °С. Тривалість періоду з температурами понад +10 °С становить 156–163 дні. Опадів випадає 520–800 мм на рік, в основному в теплий період року.

Головні річки області Дністер і його притоки — Гнила Липа, Коропець, Стрипа, Серет, Збруч. Є ставки і водосховища.

Серед ґрунтів переважають чорноземи: ясно-сірі і сірі лісові, темно-сірі опідзолені, типові малогумусні. Близько 64% території області розорано. Область лежить в основному в лісостеповій зоні. Природна рослинність займає близько 19% території.

В області багато об'єктів природно-заповідного фонду, серед них — заповідник Медобори, всесвітньо

відомі карстові печери в гіпсах: Кришталева, Вертеба, Озерна, Оптимістична (остання — найдовша в світі карстова порожнина в гіпсах).

Розвинуті промисловий і агропромисловий комплекси. Провідні галузі спеціалізації — харчова, легка і машинобудівна промисловість, зернове господарство, буряківництво і м'ясо-молочне тваринництво. У сукупній валовій продукції промисловості і сільського господарства на промисловість припадає 51%. Найважливіша галузь — харчова. Вона дає близько 36% товарної продукції. Машинобудування випускає бурякозбиральні комплекси (виробниче об'єднання «Тернопільській комбайновий завод»), світильники («Ватра»), пускорегулюючі апарати, торговельне обладнання, металовироби. Провідною галуззю харчової промисловості є цукрова. Працюють підприємства м'ясної, плодоовочеконсервної, молочної і маслосироробної. Головна галузь легкої промисловості — текстильна (Тернопільське виробниче об'єднання «Текстерно», Кременецька фабрика «Ватин»). Працюють підприємства будіндустрії, деревообробні, фарфорових виробів.

Електроенергію область одержує в основному від Добротвірської ДРЕС, що на Львівщині. Працюють невеликі місцеві електростанції.

В області сформувався Тернопільський промисловий вузол, що спеціалізується на машинобудуванні і металообробці, легкій і харчовій промисловості. Формуються Кременецький і Чортківський промислові вузли, провідне місце в яких посідають харчова і легка промисловість.

Сільське господарство області має зерно-буряківничий напрям у поєднанні з м'ясо-молочним тваринництвом. Частка валової продукції рослинництва дорівнює частці тваринництва. Головні сільськогосподарські культури: озима пшениця, ячмінь, цукрові буряки, картопля. На півдні області розвинуте виноградарство, тютюництво. Провідні галузі тваринництва — скотарство і свинарство.

В області розвинуті всі види транспорту. Найбільші залізничні вузли: Тернопіль, Чортків. Найважливіші залізничні лінії: Київ — Жмеринка — Тернопіль — Львів — Чоп, Київ — Шепетівка — Тернопіль — Чернівці. Найважливіші автомагістралі: Дубно — Тернопіль — Чернівці, Львів — Тернопіль — Хмельницький. У Тернополі є аеропорт.

Херсонська область

Область розташована в басейні нижньої течії Дніпра. На півдні омивається водами Чорного і Азовського морів. Площа області становить 28,5 тис. км².

Область займає частину Причорноморської низовини. Поверхня області рівнинна, поступово знижується з півночі на південь. Південна частина області розчленована балками і ярами. На широких вододілах трапляються неглибокі замкнуті зниження — поди, що навесні наповнюються талими водами. Вздовж морського узбережжя багато піщаних островів, півостровів, кіс, мілководних заток.

З-поміж корисних копалин найпоширеніші будівельні матеріали (вапняки, черепашник, глини, піски), солі Сиваша і прибережних озер. Трапляються торф, виявлено газ, боксити, є також лікувальні гряди.

Клімат області помірно континентальний. Зима м'яка, малосніжна, часто бувають відлиги. Середня температура повітря в січні $-3...-5$ °С, в липні $+21,5...+23,5$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 215–230 днів. Річна кількість опадів — 300–410 мм, більшість їх випадає влітку. Сніговий покрив нестійкий. До несприятливих кліматичних явищ відносяться сухоті, пилові бурі, град.

Головна річка — Дніпро, що тече по території області на протязі 200 км. Поблизу гирла Дніпро поділяється на рукави і утворює Дніпровські плавні. Вище Херсона в Дніпро впадає Інгулець. У межах області знаходиться частина Каховського водосховища. Прокладені зрошувальні канали: Північнокримський, Каховський, Краснознам'янський.

З ґрунтів на півночі переважають південні малогумусні чорноземи. На півдні їх змінюють чорноземи південні солонцюваті, а ще далі на південь — каштанові солонцюваті. На Лівобережжі Дніпра смугою до 140 км простягаються Олешківські піски. Тут переважають дерново-піщані та глинисто-піщані ґрунти.

Область розташована у степовій зоні. Степи майже повністю розорані. Цілина збереглася лише в заповідниках: біосферних Чорноморському та Асканія-Нова, в Азово-Сиваському природному національному парку.

Область належить до індустріально-аграрних. Розвинуті багатогалузеве сільське господарство, харчова промисловість, машинобудування, нафтопереробна і легка промисловість. У загальному обсязі продукції сільського господарства і промисловості переважає продукція сільського господарства.

Провідними галузями промисловості є суднобудування і судноремонт, сільськогосподарське і електротехнічне машинобудування. Центр суднобудування — Херсон. Тут будують океанські танкери, суховантажні судна, рудовози, контейнеровози, ліхтеровози, плавучі доки, річкові судна. У Херсоні виробляють також зерно- і кукурудзозбиральні комбайни (в тому числі новий зернозбиральний «Лан»), карданні вали і електромашини.

Значне місце посідає харчова промисловість, що представлена консервною, м'ясною, виноробною, маслосиробною, олійно-жировою галузями. У легкій промисловості провідне місце посідає текстильна. У Херсоні працює нафтопереробний завод, завод скловиробів. В області є підприємства будіндустрії.

Головні джерела електропостачання області — Каховська ГЕС та Херсонська ТЕЦ.

В області можна виділити два промислових вузли: Херсонський (суднобудування і судноремонт, харчова і текстильна промисловість) і Каховсько-Бериславський (машинобудування, харчова і будівельних матеріалів промисловість), формування якого ще не завершено.

Сільське господарство спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві та рослинництві зерново-олійницького напрямів у поєднанні з баштанництвом, виноградарством, садівництвом. Головні культури — озима пшениця, соняшник.

В області розвинуті всі види транспорту. Найбільші залізничні вузли — Херсон, Каховка. Через територію області проходять залізниці і автомагістралі, що зв'язують Крим з рештою території України. Великими морськими портами є Херсон, Генічеськ, Скадовськ, річковими — Гола Пристань, Нова Каховка, Берислав. Територією області проходять траси нафтопроводу Кременчук — Херсон, газопроводу Шебелинка — Одеса. В Херсоні є аеропорт.

Хмельницька область

Область розташована на Поділлі та в південній частині Волині. Площа 20,6 тис. км².

Поверхня області — хвиляста рівнина. Крайня північ — Поліська низовина, в центрі — відроги Придніпровської височини (абсолютні висоти досягають тут 320–380 м), на північному заході в межі області заходить Волинська височина, на півдні — Подільська. Поверхня дуже розчленована долинами річок, ярами і балками, особливо на півдні. Для цієї частини області характерні вапнякові пасма горбів, що мають назву Товтри. Поширені карстові форми рельєфу.

З корисних копалин найбільше нерудних: вапняків, крейди, гіпсу, піску, мергелю, бентонітових глин. Є поклади торфу, горючих сланців, фосфоритів. Трапляються джерела мінеральної води.

Клімат області помірно континентальний. Зима м'яка, літо тепле. Середня температура січня $-5,0...-6,0$ °С, липня $+18,3...+19,5$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 153–168 днів. Опадів буває від 640 мм на північному заході до 560 мм на південному сході. Більшість їх випадає в теплий період року.

Річки належать до басейнів Дніпра (Горинь, Случ), Південного Бугу (Бужок, Іква, Згар) і Дністра (Збруч, Жванчик, Смотрич, Мукша, Тернава та ін.). Річки течуть у каньйоноподібних долинах.

Ґрунтовий покрив області утворюють чорноземи опідзолені і типові малогумусні, темно-сірі опідзолені та сірі лісові ґрунти. Близько 62% території розорано. Область лежить у лісостеповій і степовій зонах. Під лісами знаходиться близько 12% території. В межах області створено національний природний парк Подільські Товтри.

В області дістали розвиток промисловість і агропромисловий комплекс. Провідне місце за обсягом виробництва посідають машинобудування і харчова промисловість. Розвинуті легка, лісова, деревообробна, промисловість будівельних матеріалів. Область постачає країні ковальсько-пресове устаткування, сільськогосподарські машини, цемент, папір, цукор. Найбільші підприємства: Хмельницьке виробниче об'єднання «Укрелектроапарат», заводи кабельних і тракторних агрегатів, меблеве підприємство «Іскра», Волочеський

машинобудівний завод «Номінал», Городоцьке верстатобудівне об'єднання, цукрові заводи в Шепетівці, Теофіполі, Старокостянтиніві, Деражні.

Головним джерелом енергопостачання області є Хмельницька АЕС, що розміщена на півночі, в м. Нетішин.

На території області можна виділити три промислові вузли: Хмельницький (галузі спеціалізації — машинобудування, харчова, легка і будівельних матеріалів промисловість), Кам'янець-Подільський (харчова, машинобудівна і металообробна, легка і будівельних матеріалів промисловість), Шепетівсько-Славутський (електроенергетика, машинобудування, будівельних матеріалів, легка і харчова промисловість).

Сільське господарство спеціалізується на рослинництві зерново-буряківничого і тваринництві м'ясо-молочного напрямів. Рослинництво дещо переважає. Головні культури: зернові — озима пшениця, ячмінь; технічні — цукрові буряки, тютюн; кормові — кукурудза на силос, люцерна, конюшина. Розвинуті садівництво і ягідництво. Провідні галузі тваринництва — скотарство і свинарство. Важливе значення також мають пташництво, вівчарство, бджільництво, рибицтво.

Провідну роль у перевезенні вантажів і пасажирів відіграють залізничний і автомобільний транспорт. Найбільші залізничні вузли: Хмельницький, Шепетівка, Гречани. Головні магістралі: Шепетівка — Коростень, Хмельницький — Тернопіль, Гречани — Кам'янець-Подільський. Внутрішні перевезення забезпечує автомобільний транспорт. Головні автомагістралі: Новоград-Волинський — Шепетівка — Хмельницький — Кам'янець-Подільський — Хотин, Летиців — Хмельницький — Волочиськ — Тернопіль.

Черкаська область

Область розташована в центральній частині України, в басейні середньої течії Дніпра. Площа 20,9 тис. км².

Поверхня області в цілому рівнинна. Більша, правобережна частина лежить на Придніпровській височині, менша, лівобережна, — на Придніпровській низовині. Абсолютні висоти правобережної частини досягають 266 м. Поверхня її порізана долинами річок, ярами, балками. Вздовж долини Дніпра смугою завдовжки понад 70 км простягаються Канівські гори (висоти до 253 м). Лівобережна частина області низовинна, подекуди заболочена. В заплаві Дніпра багато озер, трапляються піщані пасма. Висоти тут не перевищують 150 м.

З корисних копалин найважливішими є буре вугілля, торф, бентонітові глини, каолін, граніти різних типів, лабрадорити, пісковики, гнейси.

Клімат області помірно континентальний. Зима м'яка з частими відлигами, літо тепле. Середня температура січня $-5,9$ °С, липня $+20,0$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 160–170 днів. Опадів буває 400–520 мм, основна їх частина випадає в теплий період року.

Річки області належать до басейнів Дніпра і Південного Бугу. Притоки Дніпра — Рось, Вільшанка,

Тясмин, Сула, Супій. Притоки Південного Бугу — Гірський Тікич і Гнилий Тікич. На багатьох річках є невеликі пороги. У межах області — частина Канівського водосховища.

Ґрунтовий покрив області утворюють опідзолені чорноземи та типові середньогумусні чорноземи. На підвищених ділянках трапляються сірі та ясно-сірі опідзолені ґрунти.

Область лежить у лісостеповій зоні. Під лісами знаходиться 15% території. Степи всі розорані. Природна рослинність збереглася тільки в балках та на схилах річкових долин. Найбільшим об'єктом природно-заповідного фонду є Канівський природний заповідник. Відомий також дендропарк Софіївка в Умані.

Черкаська область — індустріально-аграрна. Основні напрями спеціалізації — харчова (особливо цукрова), хімічна промисловість, випуск машин для харчової і легкої промисловості, виробництво зерна, м'яса і молока. Промисловість у сукупній валовій продукції господарства області становить близько 66%. Черкащина дає країні устаткування для харчової, текстильної, хімічної промисловості, баштові крани, тракторні причеви, телефонну апаратуру, верстати. Найбільші підприємства: заводи «Строммашина», «Фотоприлад», «Імпульс», приладобудівний, науково-виробниче об'єднання «Ротор» (Черкаси), виробниче об'єднання «Оризон» (Черкаси), «Уманьферммаш», заводи «Мегометр» і оптико-механічний (Умань), машинобудівний, електромеханічний (Сміла), виробничі об'єднання «Азот» та «хімволокно» (Черкаси). В області 24 цукрових заводи (Верхнянський, Шполянський та ін.), два великих м'ясокомбінати (Черкаський і Ватутінський), інші підприємства харчової промисловості. Є підприємства будівельних матеріалів, легкої промисловості (Черкаський шовковий комбінат та ін.).

Енергетичне господарство області представлене Канівською і Кременчуцькою ГЕС, Черкаською ТЕЦ.

В області можна виділити два промислові вузли: Черкаський (галузі спеціалізації — хімічна, машинобудівна, легка і харчова промисловість), Звенигородсько-Ватутінський (виробництво вогнетривів, паливна і харчова, промисловість). Окремими промисловими центрами є Смілянський, Кам'янський і Уманський.

У сільському господарстві частки тваринництва і рослинництва майже однакові. Провідна культура серед зернових — озима пшениця, технічних — цукрові буряки і соняшник. Серед галузей тваринництва виділяється скотарство молочно-м'ясного напрямку.

Провідну роль в області відіграє автомобільний транспорт. На другому місці залізничний. Найбільші залізничні вузли: Черкаси, Христинівка, Цвіткове, ім. Т. Г. Шевченка та ін. Загальна довжина автомобільних шляхів з твердим покриттям 5,7 тис. км. В Черкасах — річковий порт, аеропорт. По території області проходить газопровід «Союз».

Чернівецька область

Область розташована на заході країни в межах Передкарпаття та східної частини Карпат. Виходить до державного кордону України з Румунією і Молдовою. Площа 8,1 тис. км².

Поверхня області складна. Південно-західну частину займають Українські Карпати, що складаються з низки паралельних хребтів до 1400 м заввишки, розділених поздовжніми долинами. На північний схід від Карпат простягаються передгір'я, що являють собою погорбовану місцевість. Північну частину області займає Прут-Дністровське межиріччя, в середній частині якого лежить Хотинська височина з найвищою вершиною рівнинної України — г. Бердою (515 м). Тут поверхня розчленована каньйоноподібними долинами річок, ярами і балками. На заході трапляється карст.

З корисних копалин відомі фосфорити, гіпс, кварцові і глауконітові піски, глини, вапняки, мармур, графіт, буре вугілля. Є мінеральні джерела та лікувальні грязі.

Клімат області помірно континентальний. Літо прохолодне і вологе, зима помірно холодна. Середня температура січня на рівнині $-4,8...-5,0$ °С, в передгір'ї $-4,8...-5,5$ °С, в горах $-6...-10$ °С, липня відповідно $+18,8...+19,5$ °С, $+16,2...+19,0$ °С, $+13...+16$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 95 днів у горах і 156–162 днів на рівнині. Річна кількість опадів: 500–600 мм — на рівнині, 800–1200 мм — у горах, переважно влітку.

Головні річки: Дністер та притоки Дунаю — Прут з Черемошем і Серет.

Ґрунтовий покрив різноманітний. На рівнині переважають чорноземні опідзолені, темно-сірі опідзолені, в передгір'ях — дерново-підзолисті, в горах — бурі гірсько-лісові і дерново-буроземні.

Ліси займають близько 32% площі області. На рівнині — це букові і буково-дубові ліси, в горах простежуються висотні пояси від букових лісів до субальпійських лук. З об'єктів природно-заповідного фонду найбільшим є Вижицький природний національний парк.

За вартістю валової продукції промисловість перевершує сільське господарство. Провідні галузі промисловості — легка і харчова. Машинобудування області випускає апаратуру для нафтопереробної промисловості, засоби обчислювальної техніки, технологічне устаткування для легкої промисловості, машини для тваринництва і кормовиробництва (Чернівці). З галузей легкої промисловості розвинута текстильна (Чернівці), швейна (Чернівці, Новоселиця, Герца), трикотажна, хутрова, шкіряно-взуттєва (Чернівці, Хотин, Вижиця, Путила). Харчова промисловість представлена цукровою, молочною, м'ясною, маслосироробною та іншими галузями. В області сім лісокомбінатів, меблевий комбінат і меблева фабрика.

Сільське господарство спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві і рослинництві зерново-бу-

ряківних напрямів. Основні зернові культури: озима пшениця, кукурудза, ячмінь; технічні — цукрові буряки, льон-довгунець. В горах вирощують кормові культури. Розвинуті овочівництво, садівництво ягідництво. Тваринництво представлене скотарством, свинарством, вівчарством, птахівництвом, бджільництвом.

Дістали розвиток художні промисли: фабрики текстильно-художніх виробів, художніх сувенірних виробів «Буковина», художніх виробів ім. Ю. Федьковича.

Головний виробник електроенергії в області — Дністровська ГЕС (на сході, в смт Новодністровську).

У межах області можна виділити два промислові вузли: Чернівецький (спеціалізується на продукції машинобудування, легкої і харчової, деревообробної і будівельних матеріалів промисловості) та Новодністровський (енергетичне господарство).

Провідну роль відіграє залізничний і автомобільний транспорт. Найбільший залізничний вузол — Чернівці. Автошляхів з твердим покриттям 3 тис. км. Чернівці зв'язані залізницею з Івано-Франківськом, Заліщиками, із закордонними містами в Румунії та Молдові. У Чернівцях є аеропорт.

Чернігівська область

Область розташована на півночі Лівобережної України, в басейні Десни. Виходить до державного кордону з Росією і Білоруссю. Площа 31,9 тис. км².

Територія області лежить переважно в межах Придніпровської та Поліської низовин. Поверхня — здебільшого рівнинна з загальним нахилом з північного сходу на південний захід. На південному заході в межі області заходить Полтавська рівнина. Пересічні висоти 120–200 м. Поверхня дуже порізана ярами і балками, трапляється карст.

З корисних копалин найважливіше значення мають поклади нафти і природного газу в південно-східних районах. Є торф, вапняки, гіпси, піски, глини, мергелі.

Клімат області помірно континентальний. Зима помірно холодна, літо помірно тепле. Середня температура січня $-6...-8$ °С, липня $+18,0...+19,5$ °С. Тривалість періоду з температурами понад $+10$ °С становить 155 днів. Річна кількість опадів 550–580 мм, переважно в теплий період року.

Річки області належать до басейну Дніпра, що протікає вздовж західної межі області. Головна річка — Десна, що має притоки Убідь, Мена, Снов, Сейм, Доч, Остер. На півдні — Удай і Сула.

В ґрунтовому покриві північної частини області переважають дерново-підзолисті ґрунти, на півдні — чорноземи вилуговані та опідзолені. Трапляються ясно-сірі лісові, темно-сірі та інші ґрунти. Область лежить у зонах мішаних лісів і лісостеповій. Ліси займають близько 20% території. Північно-східна частина області забруднена радіонуклідами внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС. Є багато територій і об'єктів природно-заповідного фонду.

Основну сучасного господарства області становлять промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт. Провідні ланки промисловості — легка, машинобудівна, харчова. Чернігівщина дає країні зерно, цукор, картоплю, продукцію машинобудування, кордові тканини, хімічне волокно, ланолін, будматеріали.

Найбільші підприємства: виробничі об'єднання «Пожмашина» (сміт Ладан), «Хімволокно», «Чернігівмеблі», науково-виробниче об'єднання «Хімтекстильмаш» (Чернігів), заводи «Будмаш», «Прилуктваринмаш», пластмас (Прилуки), «Ніжинсільмаш», механічний, побутової хімії та гумових виробів (Ніжин), хімічного машинобудування (Бахмач), поліграфічна фабрика (Корюківка). Працюють також фабрики первинної обробки вовни (Чернігів), бавовно-ткацька та ін. З галузей харчової промисловості розвинуті цукрова, спиртова, кондитерська, ефіроолійна, тютюнова.

Паливно-енергетичне господарство області базується на місцевій нафті і природному газі, торфі, довізному донецькому вугіллі. Електроенергію виробляють Чернігівська ТЕЦ та електростанції меншої потужності в різних районах області.

На території області можна виділити три промислові вузли: Чернігівський (хімічна, легка, харчова промисловість), Прилуцький (видобуток і переробка нафти і газу, переробка сільськогосподарської сировини) і Ніжинський (машинобудування, харчова, легка промисловість).

У галузевій структурі сільського господарства переважає рослинництво. Головні культури: зернові — озима пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза, гречка; технічні — льон-довгунець, цукрові буряки; кормові — кукурудза на силос і зелений корм, люцерна, конюшина; овочеві — морква, капуста, столові буряки, огірки, томати. Розвинуті садівництво і ягідництво. Галузі тваринництва — м'ясо-молочне скотарство, свинарство, а також рибництво, бджільництво.

Транспорт області представлений залізничним, автомобільним, річковим і трубопровідним видами. Залізничні вузли: Чернігів, Бахмач, Ніжин, Прилуки. Через територію області пролягають залізниці на Гомель (Білорусь), Москву (Росія). Довжина автомобільних шляхів з твердим покриттям близько 6 тис. км. Територією області проходить нафтопровід Гнідинці — Кременчук.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- А**
Абразія 26
Агропромисловий комплекс 93
Адміністративно-територіальний поділ 8, 64
Азовське море 50, 51
Акліматизація 41
Акумуляція 25
Альbedo 30
Антициклон 28
Артезіанські води 36
- Б**
Базис ерозії 31
Басейни
 артезіанські 36
 вугільні 25
 залізородні 24
 рудні 25
Безробіття 70, 71
Болота 34, 40
 типи 35
- В**
Валовий внутрішній продукт (ВВП) 74, 75
Валовий національний продукт (ВНП) 74
Вантажообіг 96
 структура 97
Вивітрювання 26
Випаровуваність 30
Висотна поясність 37
Височини 15, 17
Витрати води в річці 31
Вік гірських порід
 абсолютний 21
 відносний 21
Внутрішні води 21
Водний баланс 36
Водні ресурси 36
 особливості 37
Водоемність 78
Водосховища 35
- Г**
Географічна інформація
 джерела 9
Географічна карта 9
 види 9
Географічне положення 8
Географічний центр України 8
Геологічна будова 20
- Геоеконічна ситуація 52
Геологія 20
Геоморфологія 26
Геополітичне положення країни 61
 України 62
Геохронологічна таблиця 21
Глобальні проблеми 112, 113
Господарство України 72
 структура 73
- Ґ**
Ґрунт
 властивості 37
 характеристика 37, 38
Ґрунтоутворення 37
- Д**
Демографічна ситуація 67
Демпінгові ціни 91
Денудація 26
Діаспора 68, 69
Довкілля
 забруднення 53, 54
 охорона 55
 раціональне використання 55
Дослідження території України
 давні часи 11
 XVII—XX ст. 12
Дослідники України 13
- Е**
Екологічна криза 52, 53
Економіка 72
Економіко-географічне положення країни 61
 України 62
Економічна географія 60
 свої області 114, 115, 116—133
Економічна інтеграція 98
Економічний потенціал 74
Економічний район 100
 Донецький 103
 Карпатський 109
 Північно-Західний 108
 Північно-Східний 101
 Подільський 107
 Придніпровський 104
 Причорноморський 102
 Столичний 105
 Центральний 106
- Економічні системи 72
Економічно активне населення 70
Експорт 98
Електроенергетика 80
 виробництво електроенергії 81
 екологічні проблеми 82
 структура комплексу 81
Ендемічні види 42
Енергоємність 78
Ерозія 26
Етнографічні групи 68
 райони 66
- З**
Зайнятість населення 70, 71
Земельні ресурси 38, 39
Землеволодіння 92
Зовнішньоекономічні зв'язки України 98
Зовнішня торгівля 98
Зона лісостепу 47, 48
Зона мішаних лісів 47, 48
Зона степу 47, 48
- І**
Імпорт 98
Інвестиції 98
Інфраструктура
 виробнича 73
 соціальна 73, 92
Історико-географічні області 64—66
- К**
Каботаж 96
Канали 35
Карти України 11
Картографічні проєкції 9
 види 10
Клімат 27
Кліматичні ресурси 30
Кліматотвірні чинники 28
Коефіцієнт зволоження 30
Конверсія військового виробництва 112
Корисні копалини 23, 24
Крайні точки України 8
Кримські гори 15, 39, 49, 50
- Л**
Ландшафти
 антропогенний 44, 110

- класифікація 45
 природний 44, 110
 Легка промисловість
 структура 89
 характеристика галузей 90
 Лимани 34
 Ліси 40
 Лісова і деревообробна промис-
 ловість
 структура 86
 характеристика галузей 87
 Луки 40
М
 Матеріаломісткість 78
 Машинобудування
 структура 83
 характеристика галузей 84
 Меліорація 38
 види та заходи 39
 Металургійна промисловість
 структура 82
 характеристика галу-
 зей 82, 83
 Міжгалузевий комплекс 73
 Мінерально-сировинні ресурси
 нерудні 24
 паливні 23
 рудні 23
 Міська агломерація 69, 70
 Моніторинг 55
Н
 Населення України
 густота 67
 механічний рух 67
 кількість 67
 склад 68
 структура 67
 Наукоємність 78
 Національний господарський
 комплекс 73
 Національний дохід 74
 Несприятливі
 метеорологічні явища 30
 природні процеси 43
 Низовини 15, 16, 17
О
 Озера 33
 типи 34
П
 Падіння річки 31
 Палеогеографічні умови 21
 Паливна промисловість
 сировинна база 79
 структура 80, 81
 Пасажирообіг 96
 структура 97
 Підземні води 36
 Платформа 18
 Плита 18
 Повітряні маси 28, 29
 Погода 28
 Поселення
 міські 69
 сільські 69
 Похил річки 31
 Природно-заповідний фонд
 України
 біосферні заповідники 54
 заказники 55
 національні природні пар-
 ки 55
 пам'ятки природи 55
 природні заповідники 54
 Природно-територіальні комп-
 лекси 44
 гірські 45, 49, 50
 морські 50, 51
 рівнинні 45, 47, 48
 Промисловість 76
 виробництво продукції 77
 класифікація 77
 Промисловість будівельних мате-
 ріалів
 структура 88
 характеристика галузей 88
 Природокористування 110
 види 110
 раціональне 110
 Природоохоронна діяльність
 види 111
Р
 Реакліматизація 41
 Рельєф 15
 великі форми 16
 невеликі форми 27
 України 15
 Річки
 режим 31
 типи 32
 графік-гідрограф 32, 33
 Річний стік 31
 Рослинництво
 характеристика галузей 94
 Рослинне угруповання 39
С
 Світове господарство 98
 Синоптична карта 30
 Система розселення 69
 Сільське господарство 92
 зональна спеціалізація 96
 структура 92
 Сонячна радіація 28
 Соціальна географія 60
 своєї області 114, 115,
 116—133
 Субурбанізація 69
 Сфера послуг 92
Т
 Тваринництво
 характеристика галузей 95
 Твердий стік 31
 Тектоніка 18
 Тектонічна будова України 20
 Тектонічні
 (горотворчі) епохи 21, 22
 структури 18
 Територіальний поділ праці 100
 Топографічні карти 8
 Торгове сальдо 98
 Транзит 96
 Транспорт 96
 види 97
 функції 97
 Транспортні коридори 96
 Трудові ресурси 70
 Трудомісткість 78
У
 Урбанізація 69
 Українські Карпати 15, 39, 49, 50
Ф
 Фауністичний комплекс 41
 Фізико-географічне
 положення України 8
 районування України 45, 46
 Фізична географія
 України 6
 своєї області 56, 116—133
 Формування території України
 етапи 6
 XX ст. 63
Х
 Характер підстилаючої поверх-
 ні 28
 Харчова промисловість
 структура 91
 характеристика галузей 91
 Хімічна промисловість
 сировинна база 85
 структура 85
 характеристика галу-
 зей 85, 86
 Художні промисли 89, 90
Ц
 Циклон 28
 Циркуляція атмосфери 28
Ч
 Червона книга України 42
 Четвертинні (антропогенові) від-
 кладки 22
 Чинники розміщення виробни-
 цтва 78
 Чорне море 50, 51
Ш
 Широтна зональність 37
 Штучні водойми 35, 36
Щ
 Щит 18